

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGE UYGULAMALARI VE
SERBEST BÖLGELERİN PERFORMANSLARININ VERİ
ZARFLAMA ANALİZİ İLE KARŞILAŞTIRMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Manchuk YERENKHAN

Enstitü Anabilim Dalı : Uluslararası Ticaret

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Ahmet Selçuk DİZKIRICI

HAZİRAN - 2015

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

— TÜRKİYE’DE SERBEST BÖLGE UYGULAMALARI VE
SERBEST BÖLGELERİN PERFORMANSLARININ VERİ
ZARFLAMA ANALİZİ İLE KARŞILAŞTIRMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Manchuk YERENKHAN

Enstitü Anabilim Dalı : Uluslararası Ticaret

“Bu tez ~~16/11/2015~~ tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Doç. Dr. Hakan TUNAHAN	BAŞARILI	
Yrd. Doç. Dr. A. Selçuk DİZKİRCİ	BAŞARILI	
Yrd. Doç. Dr. Sule YILDIZ	BAŞARILI	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygu olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Manchuk YERENKHAN

04.06.2015

ÖNSÖZ

Bu tezin hazırlanmasında büyük bir sabır gösteren, beni destekleyen ve teşvik eden, fikirleriyle beni yönlendiren, deneyimlerinden faydalandığım, bilgi ve becerilerimin artmasında büyük katkıları olan tez danışmanım değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Ahmet Selçuk DİZKIRICI'ya teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim. Ayrıca yüksek lisans eğitim sürecinde yer alan tüm öğretim elemanlarına teşekkürlerimi sunarım. Yurtdışındaki eğitim süreci boyunca, çok uzaklarda olsalar da maddi ve manevi desteğini esirgemeyen, ayrıca sabırla beni destekleyen değerli aileme de teşekkür ederim.

Manchuk YERENKHAN

04.06.2015

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
TABLO LİSTESİ	v
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
ÖZET	ix
SUMMARY	x
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: GENEL OLARAK SERBEST BÖLGELER	4
1.1.Serbest Bölgelerin Tanımı ve Özellikleri	4
1.2.Serbest Bölgelerin Kuruluş Amaçları	7
1.3. Serbest Bölgelerin Türleri	10
1.3.1. Serbest Ticaret Bölgeleri	10
1.3.2. Serbest Üretim Bölgeleri	12
1.3.3. Serbest Bankacılık Bölgeleri veya Kıyı Bankacılığı	13
1.3.4. Transit Bölgeler	14
1.3.5. Antrepo	14
1.3.6. Serbest Yatırım Bölgesi	15
1.3.7. Serbest Şehir	16
1.3.8. Serbest Limanlar	17
1.3.9. İkiz Fabrikalar	17
1.4. Serbest Bölgelerin Ülke Ekonomisi Üzerindeki Etkileri	18
1.4.1. Serbest Bölgelerin Olumlu Etkileri	18
1.4.2. Serbest Bölgelerin Olumsuz Etkileri	20
BÖLÜM 2: DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE SERBEST BÖLGE UYGULAMA- LARI	23
2.1. Dünyada Serbest Bölge Uygulamaları	23
2.1.1. ABD’de Serbest Bölgeler	25

2.1.2. Almanya’da Serbest Bölgeler	27
2.1.3. İngiltere’de Serbest Bölgeler	28
2.1.4. Fransa’da Serbest Bölgeler	29
2.1.5. Hollanda’da Serbest Bölgeler	29
2.1.6. İsrail’de Serbest Bölgeler.....	30
2.1.7. Çin’de Serbest Bölgeler	31
2.1.8. Rusya’da Serbest Bölgeler.....	34
2.2.Türkiye’de Serbest Bölge Uygulamaları	34
2.2.1. Türkiye’de Serbest Bölgelerin Tarihsel Gelişimi	35
2.2.2. Türkiye’de Serbest Bölgelerin Hukuki Dayanağı.....	37
2.2.3. Türkiye’de Serbest Bölgelere Sağlanan Teşvik ve Avantajlar	38
2.2.4. Türkiye’de Faaliyette Bulunan Serbest Bölgeler.....	40
2.2.4.1. Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi	41
2.2.4.2. Antalya Serbest Bölgesi	44
2.2.4.3. Avrupa Serbest Bölgesi.....	45
2.2.4.4. Bursa Serbest Bölgesi.....	46
2.2.4.5. Denizli Serbest Bölgesi	48
2.2.4.6. Doğu Anadolu Serbest Bölgesi	49
2.2.4.7. Ege Serbest Bölgesi.....	50
2.2.4.8. Gaziantep Serbest Bölgesi.....	51
2.2.4.9. İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi	52
2.2.4.10. İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi	53
2.2.4.11. İMKB Uluslararası Menkul Kıymetler Serbest Bölgesi	55
2.2.4.12. İstanbul Trakya Serbest Bölgesi.....	55
2.2.4.13. İzmir Serbest Bölgesi	56
2.2.4.14. Kayseri Serbest Bölgesi	57
2.2.4.15. Kocaeli Serbest Bölgesi	58
2.2.4.16. Mardin Serbest Bölgesi	60
2.2.4.17. Mersin Serbest Bölgesi	60
2.2.4.18. Rize Serbest Bölgesi.....	61

2.2.4.19. Samsun Serbest Bölgesi	62
2.2.4.20. Trabzon Serbest Bölgesi.....	63
2.2.4.21. TÜBİTAK- Marmara Araştırma Merkezi Teknoloji Serbest Bölgesi	64

BÖLÜM 3: TÜRKİYE’DEKİ SERBEST BÖLGELERİN PERFORMANSLARININ VERİ ZARFLAMA ANALİZİ İLE KARŞILAŞTIRMASI.....

3.1. Veri Zarflama Analizinin Tanımı ve Özellikleri.....	66
3.2. Veri Zarflama Analizinin Modelleri	68
3.3. Veri Zarflama Analizinin Uygulama Aşamaları	71
3.4. Veri Zarflama Analizinin Avantajları ve Dezavantajları	73
3.5. Literatür Taraması	74
3.6. Türkiye'deki Serbest Bölgelerin Performanslarının Veri Zarflama Analizi ile Etkinlik Analizi	76
SONUÇ	89
KAYNAKÇA	93
ÖZGEÇMİŞ	98

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ASB	: Avrupa Serbest Bölgesi
İTO	: İstanbul Ticaret Odası
KVB	: Karar Verme Birimleri
UNCTAD	: United Nations Conference on Trade and Development
VZA	: Veri Zarflama Analizi
WEPZA.....	: World Export Processing Zones Association

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Adana Yumurtalık Serbest Bölgesinin Yıllara Göre Ticaret Hacmi (2010-2014).....	43
Tablo 2: Adana Yumurtalık Serbest Bölgesinin İstihdam Verileri (2010-2014).....	43
Tablo 3: Antalya Serbest Bölgesinin Yıllara Göre Ticaret Hacmi (2010-2014).....	44
Tablo 4: Antalya Serbest Bölgesinin İstihdam Verileri (2010-2014).....	45
Tablo 5: Avrupa Serbest Bölgesi'nin Yıllara Göre Ticaret Hacmi (2010-2014).....	46
Tablo 6: Avrupa Serbest Bölgesi'nin İstihdam Verileri (2010-2014).....	46
Tablo 7: Bursa Serbest Bölgesi'nin Yıllara Göre Ticaret Hacmi (2010-2014).....	47
Tablo 8: Bursa Serbest Bölgesi'nin İstihdam Verileri (2010-2014).....	47
Tablo 9: Denizli Serbest Bölgesi'nin Yıllara Göre Ticaret Hacmi (2010-2014).....	48
Tablo 10: Denizli Serbest Bölgesi'nin İstihdam Verileri (2010-2014).....	49
Tablo 11: Ege Serbest Bölgesi'nin Yıllara Göre Ticaret Hacmi (2010-2014).....	50
Tablo 12: Ege Serbest Bölgesi'nin İstihdam Verileri (2010-2014).....	51
Tablo 13: Gaziantep Serbest Bölgesi'nin Yıllara Göre Ticaret Hacmi (2010-2014).....	51
Tablo 14: Gaziantep Serbest Bölgesi'nin İstihdam Verileri (2010-2014).....	52
Tablo 15: İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi'nin Yıllara Göre Ticaret Hacmi (2010-2014).....	53
Tablo 16: İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi'nin İstihdam Verileri (2010-2014).....	53
Tablo 17: İstanbul Deri ve Endüstri Serbest Bölgesi'nin Yıllara Göre Ticaret Hacmi (2010-2014).....	54
Tablo18: İstanbul Deri ve Endüstri Serbest Bölgesi'nin İstihdam Verileri (2010-2014).....	54
Tablo 19: İstanbul Trakya Serbest Bölgesi'nin Yıllara Göre Ticaret Hacmi (2010-2014).....	56
Tablo 20: İstanbul Trakya Serbest Bölgesi'nin İstihdam Verileri (2010-2014).....	56
Tablo 21: İzmir Serbest Bölgesi'nin Yıllara Göre Ticaret Hacmi (2010-2014).....	57
Tablo 22: İzmir Serbest Bölgesi'nin İstihdam Verileri (2010-2014).....	57
Tablo 23: Kayseri Serbest Bölgesi'nin Yıllara Göre Ticaret Hacmi (2010-2014).....	58
Tablo 24: Kayseri Serbest Bölgesi'nin İstihdam Verileri (2010-2014).....	58

Tablo 25: Kocaeli Serbest Bölgesi'nin Yıllara Göre Ticaret Hacmi (2010-2014).....	59
Tablo 26: Kocaeli Serbest Bölgesi'nin İstihdam Verileri (2010-2014).....	59
Tablo 27: Mersin Serbest Bölgesi'nin Yıllara Göre Ticaret Hacmi (2010-2014).....	61
Tablo 28: Mersin Serbest Bölgesi'nin İstihdam Verileri (2010-2014).....	61
Tablo 29: Rize Serbest Bölgesi'nin Yıllara Göre Ticaret Hacmi (2010-2014).....	62
Tablo 30: Rize Serbest Bölgesi'nin İstihdam Verileri (2010-2014).....	62
Tablo 31: Samsun Serbest Bölgesi'nin Yıllara Göre Ticaret Hacmi (2010-2014).....	63
Tablo 32: Samsun Serbest Bölgesinin İstihdam Verileri (2010-2014).....	63
Tablo 33: Trabzon Serbest Bölgesi'nin Yıllara Göre Ticaret Hacmi (2010-2014).....	64
Tablo 34: Trabzon Serbest Bölgesi'nin İstihdam Verileri (2010-2014).....	64
Tablo 35: TÜBİTAK- MAM Teknoloji Serbest Bölgesi'nin Yıllara Göre Ticaret Hacmi (2010-2014).....	65
Tablo 36: TÜBİTAK- MAM Teknoloji Serbest Bölgesi'nin İstihdam Verileri (2010-2014).....	65
Tablo 37: Serbest Bölgelerin Girdi ve Çıktı Değişkenleri (2010).....	76
Tablo 38: 2010 Yılı Etkinlik Tablosu.....	77
Tablo 39: Referans Grupları ve Referans Grubundaki Ağırlık Oranları (2010).....	78
Tablo 40: Serbest Bölgelerin Mevcut Değerleri ve Hedef Değerleri (2010).....	78
Tablo 41: Serbest Bölgelerin Girdi ve Çıktı Değişkenleri (2011).....	79
Tablo 42: 2011 Yılı Etkinlik Tablosu.....	79
Tablo 43: Referans Grupları ve Referans Grubundaki Ağırlık Oranları (2011).....	80
Tablo 44: Serbest Bölgelerin Mevcut Değerleri ve Hedef Değerleri (2011).....	81
Tablo 45: Serbest Bölgelerin Girdi ve Çıktı Değişkenleri (2012).....	82
Tablo 46: 2012 Yılı Etkinlik Tablosu.....	82
Tablo 47: Referans Grupları ve Referans Grubundaki Ağırlık Oranları (2012).....	83
Tablo 48: Serbest Bölgelerin Mevcut Değerleri ve Hedef Değerleri (2012).....	83
Tablo 49: Serbest Bölgelerin Girdi ve Çıktı Değişkenleri (2013).....	84
Tablo 50: 2012 Yılı Etkinlik Tablosu.....	85
Tablo 51: Referans Grupları ve Referans Grubundaki Ağırlık Oranları (2013).....	85
Tablo 52: Serbest Bölgelerin Mevcut Değerleri ve Hedef Değerleri (2013).....	86

Tablo 53: Serbest Bölgelerin Girdi ve Çıktı Değişkenleri (2014).....	87
Tablo 54: 2012 Yılı Etkinlik Tablosu.....	87
Tablo 55: Referans Grupları ve Referans Grubundaki Ağırlık Oranları (2014).....	88
Tablo 56: Serbest Bölgelerin Mevcut Değerleri ve Hedef Değerleri (2014).....	88

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Veri Zarflama Analizinin Modelleri.....	68
--	----

Tezin Başlığı: Türkiye’de Serbest Bölge Uygulamaları ve Serbest Bölgelerin Performanslarının Veri Zarflama Analizi ile Karşılaştırması	
Tezin Yazarı: Manchuk YERENKHAN Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ahmet S. DİZKIRICI	
Kabul Tarihi: 4 Haziran 2015	Sayfa Sayısı: x (ön kısım) + 98 (tez)
Anabilim Dalı: Uluslararası Ticaret	
<p>Serbest bölge uygulamaları 20. yüzyılın özellikle ikinci yarısında dünyada ve Türkiye’de sıklıkla karşılaşılan bir kavram olup hem uluslararası ticaretin gelişmesi hem de küresel ekonomik bütünleşme için değerli bir araç olagelmıştır. Çeşitli amaçlar doğrultusunda farklı türlerde kurulan serbest bölgelerin hem ulusal hem de uluslararası düzeyde ekonomik etkileri görülmektedir.</p> <p>Serbest Ticaret Bölgesi, Serbest Üretim Bölgesi, Serbest Şehir, Serbest Bankacılık Bölgesi, Serbest Limanlar ve benzeri türlere sahip serbest bölge uygulamalarının olumlu ve olumsuz olabilecek çeşitli etkileri bilinmektedir. ABD, İngiltere, Almanya, Hollanda gibi gelişmiş ülkelerde olduğu kadar Çin ve Rusya gibi gelişmekte olan siyaseten ve ekonomik olarak oldukça önemli ülkelerde de var olan serbest bölge uygulamaları çalışmada dikkate alınmaktadır.</p> <p>Yukarıda anılan amaçlar doğrultusunda çalışmada başvurulan bir istatistik yöntem olarak Veri Zarflama Analizi kullanılmaktadır. Söz konusu yöntem; literatürde sıklıkla kullanılan, doğrusal programlama tabanlı, lineer bir matematiksel yöntem olup ilgili girdi-çıkıtı ilişkisi uyarınca kullanılabilen, performans ölçümünde ve karşılaştırılmasında faydalanılan bir yöntem olarak bilinmektedir.</p> <p>Türkiye’de serbest bölge uygulamalarının incelenmesi ve performanslarının Veri Zarflama Analizi yöntemiyle karşılaştırılması için hazırlanan çalışmanın ilk bölümünde genel olarak serbest bölgeler anlatılmakta, ikinci bölümde ise dünyada ve Türkiye’de serbest bölge uygulamalarına değinilmektedir. Son bölümde ise seçilen kriterlere göre Türkiye’deki serbest bölgelerin performansları ölçülmekte ve ilgili yönteme göre kendi aralarında karşılaştırılmaktadır.</p>	
Anahtar Kelimeler: Serbest Bölge, Performans Ölçümü, Veri Zarflama Analizi	

Title of the Thesis: Free Zone Practices in Turkey and Comparing Their Performances By Data Envelopment Analysis	
Author: Manchuk YERENKHAN	Supervisor: Assist. Prof. Ahmet S. DİZKIRICI
Date: 4 June 2015	Nu of pages: x (pre text) + 98 (main bod)
Department: International Trade	
<p>Free zone practices have become a frequently encountered concept and a valuable tool in the 20th century both worldwide and in Turkey due to the development of international trade and global economic integration. Free zones are established in accordance with various purposes in different manners which have shown their impact on economy at national and international levels.</p> <p>Approaches such as Free Production Zone, Free City, Free Banking Zone, Free Ports and etc. are known to have both positive and negative effects on free zone applications. Both developed countries such as USA, England, Holland, Germany and developing countries such as China and Russia, being the major states for politics and economics, are examined according to their free zone applications in the study.</p> <p>Data Envelopment Analysis, as a statistical method, is used in the study through the purposes mentioned above which is a frequently used, linear based - mathematical method using input-output relationship to measure the performances in the literature.</p> <p>Free zones are explained in general in the first chapter of the study, based on to analyze the free zone applications in Turkey and to compare their performances by using Data Envelopment Analysis. Further; free zone applications worldwide and in Turkey are mentioned in the second chapter consequently the performances of the free zones in Turkey are measured and compared according to the selected criteria via Data Envelopment Analysis.</p>	
Key Words: Free Zone, Performance Measurement, Data Envelopment Analysis	

GİRİŞ

Küreselleşme olgusunun yoğunlaştığı dönemde ihracata yönelik kalkınma politikaları uygulanmaya başlamıştır. İhracata yönelik kalkınma stratejilerinin biri olarak serbest bölgeler gelmektedir, çünkü uluslararası piyasada daha fazla pay alabilmeleri için serbest bölgeler en önemli araçlardan biri olarak bilinmektedir. Dolayısıyla dünyada serbest bölgeler hızlı bir şekilde artmaktadır.

Genel olarak serbest bölgeler bir ülkenin siyasi sınırları içerisinde bulunmakla birlikte hukuki mevzuatların uygulanması bakımından gümrük dışı olarak kabul edilen alanlardır. Serbest bölgelerin kurulmasındaki temel amaçları; işletmeleri ihracata yönlendirmek, yatırım ve üretimi teşvik etmek, ülkeye doğrudan yabancı yatırımların ve teknoloji girişinin hızlandırılmak ve dış ticaretin geliştirilmesine katkıda bulunmasıdır. 1985 yılında 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanun'un kabul edilmesinden sonra Türkiye'de serbest bölge kurulmaya başlamıştır. 1987 yılında ilk serbest bölgeler olarak Mersin ve Antalya kurularak toplam 21 serbest bölge faaliyete başlamıştır. Ancak 2006 yılında İMKB Uluslararası Menkul Kıymetler Serbest Bölgesi bazı nedenlerden dolayı faaliyetine son verilmiştir.

Serbest bölge kavramı ülkeden ülkeye kuruluş amaçları, beklenti farklılıkları, ekonomik, coğrafi, sosyal, siyasi ve hukuki yapıları nedeniyle değişiklik gösterebilmekle beraber bir ülkede kurulan serbest bölgelerde faaliyet konumlarına göre de değişik gösterebilmektedir. Türkiye'de uygulamada bulunan serbest bölgelerin de faaliyet konuları, büyüklükleri ve performansları itibariyle farklılık göstermektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde serbest bölgelerin tanımları yapılmakta, çeşitleri açıklanmakta ve genel olarak buldukları ülkelerin ekonomileri üzerindeki etkilerinden söz edilmektedir.

İkinci bölümde ise serbest bölgelerin Türkiye'deki ve dünyadaki tarihsel gelişimine yer verilmiştir. Gelişmiş ülkelerde olduğu kadar gelişmekte olan ülkelerde var olan dünya serbest bölge uygulamaları örnek alınarak ve Türkiye'de faaliyette bulunan serbest bölgelerin üzerinde durulmuştur.

Son bölümde ise VZA hakkında genel olarak bahsedildikten sonra, Türkiye’de uygulamada bulunan serbest bölgelerin performanslarını VZA ile karşılaştırarak, serbest bölgelerin etkin olup olmadıkları bulunmuştur.

Araştırmanın konusu

Türkiye’de uygulamada bulunan serbest bölgelerin performanslarının Çıktı Odaklı, Ölçeğe Göre Değişken Getiri Modeli Veri Zarflama Analizi ile 2010-2014 dönemindeki verilere göre ölçülmesi ve karşılaştırılmasıdır.

Araştırmanın amacı

Bu çalışmanın temel amacı Türkiye’de uygulamada bulunan serbest bölgelerin performanslarını karşılaştırarak etkin olup olmadıklarını ve Türkiye’deki serbest bölgelerin genel durumları belirlenmiştir. Türkiye’de faal olan 18 adet serbest bölgelerin Veri Zarflama Analizi ile 2010-2014 yıllardaki etkinlik değerleri ölçülmesidir.

Çalışmanın önemi

1980’li yıllardan itibaren dünya ekonomisinde yaşanan gelişmelerin sonucunda ülkelerin serbest bölgelere olan ilgisi artmış bulunmaktadır. Bu dönemde gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin uluslararası ticaret piyasasında daha fazla pay sahibi olabilmesi için serbest bölgeler önemli bir etken olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla serbest bölgelerin performanslarının karşılaştırılması ile katkı düzeyinin analiz edilmesi Türkiye ekonomisi için büyük önem arz etmektedir. Ayrıca Türkiye’deki serbest bölge uygulamalarının Kanun’da belirtilen kuruluş amaçlarına yeterince hizmet edip etmediği de oldukça önem arz etmektedir.

Araştırmanın Yöntemi ve Kapsamı

Araştırmada yöntem olarak Çıktıya Yönelik Ölçeğe Göre Değişken Getiri Modeli, VZA kullanılmıştır. Serbest Bölgelerin etkinlik analizidir. Karar birimleri ve analiz değişkenleri belirlenerek analiz gerçekleştirilmiştir. Türkiye’de uygulamada bulunan serbest bölgelerinin performanslarını ölçmek için 2010- 2014 yıllardaki verilerle çıktıya yönelik BCC modeline göre karşılaştırma yapılmıştır. Girdi ve çıktı değerlerin pozitif olması analiz için gerekli unsur olduğundan seçildiği karar

birimleri arasında kayda değer verilerinin olmadığı serbest bölgeler varsa analiz dışı bırakılmıştır. Serbest bölgelerin performanslarını karşılaştırmak için girdi olarak yerli ve yabancı işletmeler sayısı ve çıktı olarak toplam istihdam ve toplam ticaret hacmi kullanılmıştır.

BÖLÜM 1.GENEL OLARAK SERBEST BÖLGELER

1.1.Serbest Bölgenin Tanımı ve Özellikleri

Geçmişten bugüne devletler birbirleriyle siyasal olmanın ötesinde ekonomik ve ticari ilişkiler de kurarak toplumlarının etkileşim halinde refah seviyesine katkıda bulunmuşlardır. Özellikle küreselleşme olgusunun yoğunlaştığı 20. yüzyılın ikinci yarısında ülkeler kendi dış ticaretlerini daha fazla geliştirebilmek için toprakları üzerinde bazı yerleri gümrük dışında kabul etmek, bu bölgeleri belli ekonomik faaliyetlere dayandırmak ve her türlü vergiden muaf tutmak, söz konusu bölgelerde malların giriş ve çıkışında mevcut mevzuatı uygulamamak veya kısmen uygulamak yoluna gitmişlerdir. Böylece bu bölgeler serbest alan olarak bilinmeye başlamıştır ki dünyada gerçekleşen dış ticaret faaliyetlerinin önemli bir kısmı bu serbest alan olarak bilinen bölgeler üzerinde gerçekleşmektedir.

2008 yılında yürürlüğe giren 5810 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun 6. maddesine göre (www.ekonomi.gov.tr, 2014) serbest bölgeler aşağıdaki şekilde tanımlanmaktadır: “Türkiye gümrük bölgesinin parçaları olmakla beraber, serbest dolaşımda olmayan eşyanın herhangi bir gümrük rejimine tabi tutulmaksızın ve serbest dolaşıma sokulmaksızın, gümrük mevzuatında öngörülen haller dışında kullanılmamak ya da tüketilmemek kaydıyla konulduğu, ithalat vergileri ile ticaret politikası öngörülerinin ve kambiyo mevzuatının uygulanması bakımından Türkiye Gümrük Bölgesi dışında olduğu kabul edilen ve serbest dolaşımdaki eşyanın bir serbest bölgeye konulması nedeniyle normal olarak eşyanın ihracına bağlı olanaklardan yararlandığı yerlerdir”.

Tomanbay'a (2003) göre serbest bölge; bir ülkenin siyasi sınırları içinde kurulan, fakat gümrük sınırları dışında tutulan yani o ülkenin kambiyo ve dış ticaret düzenlemelerinin tamamen ya da kısmen uygulanmadığı ve bu yolla da ülkenin diğer kesimlerine kıyasla kimi sınaî ve ticari faaliyetler için özendirilmelerin tanındığı bölgedir.

Öztürk'e (2012) göre Türkiye ile AB arasında imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması çerçevesinde serbest bölgeler Türkiye gümrük bölgesinin parçaları olmakla birlikte serbest dolaşımda olmayan malların herhangi bir gümrük rejimine tabi tutulmamak ve serbest dolaşıma girmemek kaydıyla konulduğu alanları içermekle beraber

gümrük vergileri ile ticaret politikası önlemlerinin ve kambiyo mevzuatının uygulanması bakımından gümrük bölgesi dışında kabul edilen, serbest dolaşımdaki malların ise ihracat rejimi hükümlerine tabi tutularak konulduğu alanlardır.

Sınırları kesin olarak belirlenen serbest bölgeler, ait olduğu ülkenin siyasi sınırları içinde olmaları nedeniyle siyasal yönden bağımsız değildirler, bu bölgeler hükümet, mahalli idare, kurumlar, kanunla kurulmuş olan tüzel kişiler ve özel kişiler tarafından yönetilmektedir ancak bölge içinde mevcut yasalar, gümrük mevzuatı ve dış ticaret rejimi kısmen ya da tamamen geçersizdir (Hava, 1999 aktaran Aksoy, 2010).

Serbest bölgelerle ilgili literatürde birçok tanımlama bulunmaktadır. Bir kısmı yukarıda da ifade edilen bu tanımlardan anlaşıldığı üzere serbest bölgeler pratikte bir ülkenin içerisinde yer almalarına rağmen siyaseten içinde, gümrük anlamında ülke topraklarının dışındaymış gibi ele alınan toprak parçalarıdır. Dolayısıyla serbest bölgeler; ülkenin dış ticaretini geliştirmek amacıyla gümrük dışı kabul edilen ve ülkenin geri kalanında uygulanmakta olan teşviklere ek bazı teşviklerin de uygulandığı ayrıca bazı yasal düzenlemelerin uygulanmadığı özel alanlardır.

Serbest bölgelerin ortak özellikleri aşağıda görüldüğü üzere sıralanabilir (Toroslu, 2000; Arslan,2009; Oğuz, 2010):

- Serbest bölgeler ülkenin ticaretini geliştirmek, döviz gelirlerini arttırmak, ülkeye yabancı sermaye ve teknolojilerinin getirilmesine imkân sağlamak, ülkede sanayiye canlandırmak, ithalat ve ihracatı kolaylaştırmak amacıyla kurulur. Bununla birlikte, her ülkenin kendine özgü bazı özel amaçları da bulunabilir.
- Serbest bölgelerde yabancı firmalar genellikle belirli bir süre her türlü vergiden muaf tutulmaktadır. Kambiyo kısıtlamaları olmaması nedeniyle, firmalar serbest bölgelerde serbestçe uluslararası ödemelerini ve kar transferlerini gerçekleştirebilirler.
- Serbest bölgeler, gümrük bölgesi dışında sayılmakla birlikte, siyasi yönden bağımsız değildirler. Ülkede geçerli olan gümrük mevzuatından ve ülkenin dış ticaret rejiminden tamamen veya kısmen muafırlar.
- Serbest bölgelerin yer ve sınırları belirlenmiştir; serbest bölgeler bir limanın tamamını veya bir kısmını kapsar ya da bir limanın veya transit yolların

yakınlarında oluşturulur. Kaçakçılığın önlenmesi için bölgenin etrafı duvar ve parmaklıklarla çevrilmiş olup ayrıca emniyet tedbirleri de alınmaktadır.

- Serbest bölgeler genellikle geniş hinterlandı olan, uluslararası transit yollar üzerinde bulunan gelişmiş kara, demir, hava ve deniz ulaşım olanaklarına sahip olan bölgelerde kurulurlar.
- Serbest bölgelerde işlemler yabancı para birimiyle yapılmaktadır.
- Serbest bölgeler prensip olarak ikametın yasak olduğu bölgelerdir. Sadece serbest bölgelerde çalışanların temel ihtiyaçlarını karşılayan görevliler ile güvenlik görevlilerinin ikametine izin verilir. Bunun dışında serbest bölgelerde sürekli ikamete izin verilmez.
- Serbest bölgeler hükümet tarafından işletilebileceği gibi, resmi kurumlar veya gerçek ve tüzel kişiler tarafından da işletilebilirler.
- Serbest bölgeler çeşitli ticaret, üretim ve transit faaliyetlerin yoğunlaştığı ve odaklandığı yerlerdir.
- Serbest bölgede yapılmasına müsaade edilen faaliyetler depolama, yükleme-boşaltma, ambalajlama, çeşitli biçimlerde işleme ve pazarın ihtiyaçlarına göre hazırlama, karıştırma, temizleme, imha etme, montaj, bankacılık, sigortacılık, çeşitli araçların bakım ve onarımları, çeşitli endüstriyel faaliyetler benzeri çeşitli hizmetlerdir.
- Serbest bölgelere malların giriş-çıkışları da ortak özellikler gösterir. Genellikle serbest bölgeye girecek olan mallar miktar olarak, malın menşei veya bölgede kalma süresi olarak kısıtlanamaz. Serbest bölgeler malların giriş ve çıkışları bakımından yabancı topraklar gibi muameleye tabi tutulurlar. Serbest bölgeden ülke içine alınan mallar ise o ülke açısından ithalat sayılır ve ithalat mevzuatına göre işlemlere ve vergilere tabi tutulur. Serbest bölgeden diğer ülkelere gönderilen mallar ise o ülkeye girerken gümrüğe tabidirler.
- Serbest bölgeler ülke ekonomilerine sağladıkları katkılar yanında esnek ve çağdaş yönetsel yapıları ile dış ticarete yönelmek isteyen firmalara modern ve gelişmiş bir yatırım ortamı sağlayan lojistik merkezleri olmaktadır.
- En önemli avantajlardan biride Kurumlar Vergisi ve Gelir Vergisi muafiyetidir.

- Serbest bölgede bulunan firmalar üretimleri için ihtiyaç duydukları makine teçhizat ve hammadde gibi üretim girdilerini gümrük vergisi ödemeksizin serbest bölgeye ithal edebilmektedir.

1.2.Serbest Bölgelerin Kuruluş Amaçları

Serbest bölgelerin kuruluş amaçlarını günün ihtiyaçları ve küresel ekonomik kriz koşullarında yeniden değerlendiren 25/11/2008 tarih ve 5810 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu ile Gümrük Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'a (www.resmigazete.gov.tr, 2014) göre serbest bölgelerin amaçları; ihracata yönelik yatırım ve üretimin teşvik edilmesi, doğrudan yabancı yatırımların ve teknoloji girişinin hızlandırılması, işletmelerin ihracata yönlendirilmesi ve uluslararası ticaretin geliştirilmesi şeklinde sıralanmıştır.

ASB'ye (www.asb.com.tr, 2014) göre serbest bölgelerin başlıca kuruluş amaçları; yabancı sermaye yatırımlarını ve dış ticareti artırmak, yerli üreticilerin dünya piyasalarındaki fiyatlarına girdi temin etmelerini sağlayarak uluslar arası rekabet güçlerine katkıda bulunmak, ihracata dönük sanayilerin gelişmesini teşvik etmek suretiyle ihracatı ve döviz girişini artırmak, yeni iş imkânları yaratarak istihdam sorunun çözümüne yardımcı olmak, gelişmiş üretim ve yönetim tekniklerinin yurt dışından ülkeye getirilmesi suretiyle ekonomik standartları yükseltmektir.

Onursal'a (2007) göre serbest bölgeler özellikle gelişmekte olan ülkelere dünya ekonomisine daha hızlı entegrasyon sağlamak amacıyla kullanılan politikalardan birisidir. Yazara göre bazı ülkelerin bir gümrük rejimi olarak bazı ülkelerin ise bir ekonomi ve dış ticaret politikası uygulaması olarak kullandıkları serbest bölgeler yalnızca gelişmekte olan ülkelerin kullandığı bir uygulama değildir ancak gelişmekte olan ülkelerdeki serbest bölgeler genelde üretim ağırlıklı "ihraç ürünleri işleme bölgeleri" iken, gelişmiş ülkelerdeki serbest bölgeler ise ticaret ağırlıklı "serbest ticaret bölgesi" şeklinde kurulmuştur.

Ebiri de (2006) yukarıda ifade edilenlere benzer şekilde serbest bölgelerin özellikle ihracata dayalı kalkınma stratejisini tercih eden ülkeler tarafından ihracatı artırmanın araçlarından birisi olarak görüldüğünü, serbest bölge uygulamaları ile amaçlananların; kalkınmaya uygun ortamı yaratmak, geleceğin sektörlerini seçip

teşvikleri bu sektörlere uygulamak, yatırımları gerçekleştirecek yabancı sermaye ile teknolojiyi ülkeye çekip ülkenin dünya ekonomisinde söz sahibi olmasını sağlamak şeklinde sıralandığını ifade etmektedir.

Dolayısıyla serbest bölgelerin dış ticaretin artırılması ve uluslararası ticaretten daha fazla pay alma isteği doğrultusunda ülke sınırları içinde ancak uluslararası ticareti kolaylaştırıcı bir ekonomi aracı oluşturulması düşüncesi ile ortaya çıktığı ifade edilebilir.

Yukarıda açıklananlara ek olarak serbest bölgelerin kuruluş amaçları aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir (Yazıcılar, 2007; Aksoy, 2010; Pekçetin, 2011):

- İhracat için yatırım ve üretimin artırılması,
- Yabancı sermaye ve teknoloji girişinin hızlandırılması, ekonominin girdi ihtiyacının ucuz ve düzenli bir şekilde temini,
- Türkiye’de kurulacak serbest bölgelerin diğer ülkelerde faaliyet gösteren serbest bölgeler karşısındaki mukayeseli avantajlarının artırılması,
- Coğrafi konumu nedeniyle önemli bir konumda bulunan Türkiye’de uluslararası üne sahip ticaret merkezlerinin kurulması,
- Yeni politikaların denenmesinin sağlanması; daha önce denenmemiş bir takım politikaların serbest bölgelerde denenerek etkileri geliştirilmesi,
- Serbest bölgelerde hiçbir vergi, resim ve harç ödenmeden girişimcilerin yurtdışından hammadde ve yarı mamul getirebilmeleri, yerli girişimcilerin yurt içinden stoklamaya gitmeksizin ihtiyaçlarını devamlı ve ucuz olarak karşılayabilmeleri bunun sonucunda maliyetlerin düşmesi ve dış rekabet gücünün artması,
- Serbest bölgelerde faaliyette bulunan gerçek ve tüzel kişilerin gelir ve kurumlar vergisinden muaf tutulmaları suretiyle müteşebbislerin bu bölgelere gelmelerinin sağlanması, bölgenin ve dolayısıyla o yörenin kalkınmasına imkân verilmesi,
- Gelir ve nüfus dağılımının dengelenmesi için ülkenin geri kalmış bölgelerinde serbest bölgeler kurulması, gelişmiş sanayi bölgelerine göçün ve belirli alanlara yığılmanın önlenmesi,

- Serbest bölgelere giriş ve çıkışlarda ayrıca malların getirilip, işlemlere tabi tutulup satılmalarında veya bölgeler dışına çıkarılmalarında ve tüm faaliyetlerinin yürütülmesinde bürokrasi ve formalitelerin asgariye indirmesi,
- Türk sanayinin gelişmesine yararlı olabilecek modern teknolojinin getirilmesi ya da girdilerinin Türkiye’den sağlanması,
- Ülke dışından serbest bölgelerde faaliyette bulunmak üzere gelenlerin aynı ve nakdi sermaye getirebilmelerine ve bu sermayeleri ile temettüleri ve karlarını kısmen veya tamamen tekrar yurt dışına götürebilmelerine imkân sağlanması,
- Serbest bölgeler ile ilgili tesislerin kurulması ve geliştirilmesi amacıyla yapılacak harcamaları karşılayacak ve kaynakların büyük bir kısmının serbest bölgelerdeki faaliyetlerden elde edilecek gelirlerden teşkil edileceği bir fonun tesis edilmesi,
- Serbest bölgelere gelen girişimcilerin hammadde, yarı mamul veya mamul şeklinde yatırım girdilerini yurt içinden karşılamaları durumunda, bölgelere gelen malların ihraç edilmiş sayılmaları nedeniyle daha uygun fiyatla teminine imkan vererek, bir yandan yerli üretimin ve diğer yandan da ihracatın artırılması suretiyle döviz gelirlerinde de artış sağlanması,
- Türkiye’de faaliyette bulunmayan bankaların da, Türkiye’de faaliyet gösteren bankalar ve sigorta şirketleri gibi serbest bölgelerde işyeri açarak faaliyet göstermeleri, keza eksperlik, acentelik, müşavirlik, ticari gözetme hizmetleri gibi diğer yardımcı hizmetlerin de serbest bölgelerde yapılmasına imkân sağlanması yoluyla dünya bankacılık, sigortacılık ve diğer hizmet dallarında Türkiye serbest bölgelerinin duyurulması,
- Gelişmekte olan ve sanayileşmiş ülkelerin sanayi sektörlerinin bileşiminin kolaylaştırılması ve ulusal sanayinin uluslar arası rekabet gücünün geliştirilmesi,
- Dış göçün azaltılması, özellikle daha iyi eğitilmiş, yetenekli ve kalifiye insan gücünün sağlanması.

Demirtaş’a (2006) göre serbest bölgeler genellikle yukarıda da ifade edilen sanayi üretimine kolay girdi sağlanması, dış ticaretin geliştirilmesi, ihracatın ve ithalatın dolayısıyla döviz gelirlerinin artırılması dışında ülkenin dış kararlara duyarlılığının

azaltılması, re-export gibi özel dış ticaret işlemlerinden yararlanılması gibi ülkenin kendilerine özgü özel amaçları ile de kurulmaktadır.

1.3. Serbest Bölge Türleri

Serbest bölge kavramı ülkeden ülkeye kuruluş amaçları, beklenti farklılıkları, ekonomik, coğrafi, sosyal, siyasi ve hukuki yapıları nedeniyle değişiklik gösterebilmekte, çeşitli serbest bölge uygulamalarının arasında ortak özellikler bulunsa bile her bir ülkede farklı serbest bölge tipi uygulanabilmektedir.

Erdoğan'a (1985) göre serbest bölgeleri kesin çizgilerle birbirinden ayırt etmek kolay olmamakla birlikte, iki ayrı kritere dayanarak sınıflamak mümkün olabilir:

İlk kriter, serbest bölgede sürdürülen faaliyetlerin türü ile ilgilidir. Serbest bölgelerin faaliyetleri ticari veya hem ticari hem endüstriyel nitelik taşıyabilir. 1960'lı yıllardan bugüne serbest ticaret bölgelerinden serbest üretim bölgelerine doğru geniş çaplı bir geçiş gözlenmektedir. Gelişmiş ülkelerde bulunan serbest bölgeler temel olarak ticari bir rol üstlenirken, gelişmekte olan ülkelerde ise endüstriyel amaçlı serbest bölgeler kurma eğiliminin giderek arttığı gözlenmektedir. İkinci kriter ise, bölgenin faaliyetlerinin ev sahibi ülke piyasasına mı yoksa ihracata mı yönelik olduğunun belirlenmesi esasına dayalıdır. Gelişmiş ülkelerde iç piyasaya yönelik üretim yapılan serbest bölge sayısı oldukça fazlayken, gelişmekte olan ülkelerde kurulan serbest üretim bölgelerinde genellikle ihracata yönelik olarak faaliyette bulunulur ve bu bölgelerin iç piyasaya yönelik üretimde bulunmaları yasaklanmıştır (Arslan, 2009: 9).

Dolayısıyla serbest bölgeler yukarıdaki ifadelerle dayanarak iki temel sınıfta; "Serbest Ticaret Bölgesi" ve "Serbest Üretim Bölgesi" olarak incelenebilmektedir. Bunların yanında değişik faaliyet kollarına göre yapılan sınıflama neticesinde; "Serbest Bankacılık Bölgesi veya Kıyı Bankacılığı", "Transit Bölge", "Antrepo", "Serbest Yatırım Bölgesi", "Serbest Şehir", "Serbest Limanlar" ve "İkiz Fabrikalar" gibi serbest bölge türleri ortaya çıkmaktadır. Serbest bölgeler hakkında sonraki alt başlıklarda genel bilgiler verilmektedir.

1.3.1. Serbest Ticaret Bölgeleri

Serbest ticaret bölgeleri bir limanda, havaalanında veya içeride, özellikle turistik bölgelerde, ülkede üretilen malların yabancı mallar ile birlikte ticaretinin yapıldığı

gümrük dışı alanlardır, genellikle endüstrileşmiş ülkelerde yaygın olarak görülür (Akın, 2006: 463).

Erdoğan'a (1985 aktaran Orhan, 2003) göre serbest ticaret bölgeleri çoğunlukla uluslararası ticaret yolları üzerinde kurulan, ev sahibi ülkenin diğer fiziki alanlarından ayrı olduğu fiziki alanlardır, bu bölgede ithalat ve ihracata yönelik faaliyetlerde bulunurlar, ayrıca ev sahibi ülkenin gümrük alanına girilmediği sürece gümrük vergisi ödemesi yapılmaz.

Arslan'a (2005) göre serbest ticaret bölgelerinin başlıca faaliyetlerini ev sahibi ülkenin transit ticaretini geliştirmek, ithalat ve ihracatını kolaylaştırmak ve depolama olarak sıralanabilmektedir.

Serbest ticaret bölgelerine getirilen malların girişinde gümrük vergisi ödenmediğinden maliyet azalmakta ayrıca işçi ücretleri üzerinden vergi alınmadığından düşük ücretle istihdam hacmi genişlemektedir böylece uluslararası ticaret uygulamaları için işletmelere çeşitli kolaylıklar getirilmiş olmaktadır.

Güvercinci'ye (1997) göre uygulamada iki şekilde faaliyet gösteren serbest ticaret bölgeleri görülmektedir, birincisi, ülkeye ait bütün mevzuatın uygulanmadığı, siyasal sınırlar dışında sayılan ve her türlü sınaî ve ticari faaliyetlerin yapılmasına olanak tanıyan "Açık Serbest Bölgeleri", ikincisi ise, ülkenin siyasal sınırları dışında kalmakla beraber bazı mevzuatların uygulanmadığı, belirli koşullarda belirli faaliyetlerin yapılmasına izin verilen "Kapalı Serbest Bölgelerdir" (Kani, 2007). Bu kural ve yasaların hangilerini uygulayacaklarına ülkeler kendileri karar verebilmektedir ki devletlerin farklı uygulamalarından dolayı farklı serbest bölge uygulamaları söz konusudur (Yönel, 2009: 10). Ayrıca yukarıda ifade edildiği üzere serbest ticaret bölgeleri açık ya da kapalı şeklinde kesin bir ayırım yapılmaksızın karma kuruluşlar olarak faaliyet gösterebilmektedir (Alacaklıoğlu, 1998: 2 aktaran Arslan, 2009: 9).

Serbest ticaret bölgeleri genellikle alım-satım, transit ticaret, yeniden ihraç, ihracat ve ithalat amaçlarıyla depolama, paketleme, pazara hazırlama, etiketleme, kırma ve ayıklama, birleştirme ve parçalama, sınıflama ve hafif montaj gibi ticaret niteliği olan ekonomik faaliyetlerin yürütüldüğü alanlar olup bu bölgelerde sınaî üretim

faaliyetlerine izin verilmemektedir (Toroslu, 2000; Demirtaş, 2006; Doğan, 2006; Öztürk, 2012).

Özellikle gelişmiş ülkelerde daha çok rastlanmakta olan serbest ticaret bölgeleri yabancı ihracatçılar için çevredeki ülkelerin pazarlarına ulaşmada depo ve köprü görevini görmektedir (Tomanbay, 2003: 128).

Gelişmiş ülkelerde kurulan serbest ticaret bölgelerinde mukayeseli üstünlükler nedeniyle daha çok yerli firmalar faaliyette bulunmakta ve ülke ekonomisine yönelik çalışmaktadırlar (Çakmaklısoy, 2001: 52).

1.3.2.Serbest Üretim Bölgeleri

Uluslararası alanda rekabetin gün geçtikçe artmasıyla üreticiler daha düşük maliyetle üretim yapmak ve dağıtım maliyetlerini de dikkate almak mecburiyetinden dolayı kendilerine yeni yollar ve araçlar aramaktadır ki bu noktada serbest üretim bölgeleri yatırımcılara hem alt yapının gelişmiş olduğu bir bölgede özendirici teşvikler hem de maliyet avantajı imkânlarını sunmaktadır.

Öztürk'e (2012) göre serbest üretim bölgeleri genel olarak yabancı yatırımcılara vergisiz makine ve hammadde ithali, sermaye ve kar transferi garantisi, bitmiş ve yarı bitmiş malların ihracında gümrük vergisine tabi olmama, fabrika binası sağlanması gibi çeşitli özendirme önlemlerinin sağlandığı alanlardır.

Çardak'a (2002: 35 aktaran Demirtaş 2006: 11) göre serbest üretim bölgeleri; işgücü maliyetini düşürmek için gümrüksüz gelen hammadde ve ara malının işlenip ihraç edildiği, ihracata yönelik imalat ve montaj işlemlerinin gerçekleştiği alanlardır.

Serbest üretim bölgelerinde gümrüğe tabi olmama, çeşitli ayrıcalıklar ve altyapı imkânları sağlama gibi özellikler serbest ticaret bölgeleri için de geçerli olmakla birlikte, bu iki bölgenin birbirinden ayıran temel özellik, bu bölgelerin bir ticaret bölgesi olmaktan çok ithal edilen hammadde ve parçalardan üretilen ürünlerin ihracıyla uğraşan endüstriyel üretim bölgeleri olmalarıdır (Adams, 1971 aktaran Sefikhanov, 2005).

Özdemir'e (2007: 9) göre çok uluslu şirketlerin emek yoğun üretimlerini, emeğin ucuz olduğu az gelişmiş ülkelere taşımaları sonucu ortaya çıkan serbest üretim

bölgeleri, gümrüksüz olarak getirilen hammadde veya ara malların işlendikten sonra dünya pazarlarına ihraç edildiği bölgelerdir.

Düzenli'ye (2006) göre ev sahibi ülkenin bu bölgeden beklentisi ise şu şekilde sıralanabilir:

- Döviz geliri elde edilebilmesi,
- İstihdam imkânı sağlanabilmesi,
- Ev sahibi ülkenin ekonomisine katkı sağlanabilmesi,
- Bölge ihracatına yönelik katma değer arttırılabilmesi,
- Yabancı sermaye ve ileri teknoloji akışı ve iş gücü niteliğinin yükseltilebilmesidir.

Yabancı sermayeciler serbest üretim bölgelerine genel olarak emeğin görelî olarak ucuz, hammaddelerin bol ve düşük fiyatlı olması ve pek çok özendirici teşviklerin bulunması nedeniyle gelir, ayrıca bu bölgeler Güney Kore, Tayvan, Malezya, Çin ve Endonezya gibi birçok gelişmekte olan ülkede bulunmaktadır (Tomanbay, 2003).

1.3.3. Serbest Bankacılık Bölgeleri veya Kıyı Bankacılığı

Serbest bankacılık konusunu incelerken karşımıza sıklıkla çıkan bir kavram kıyı bankacılığıdır. Kıyı bankacılığı serbest bölgelerin önemli bir türüdür ve serbest bankacılık bölgesi olarak da tanımlanabilmektedir. Serbest bölgelerde faaliyette bulunan bankalar kuruldukları ülkede yerleşik kurumlara bankacılık işlemi yapamadıkları için ağırlıklı olarak dış ticaret işlemleri ile ilgilenirler ki tüm işlemleri yabancı para birimleri üzerinden gerçekleştirilir.

Bu bağlamda Akın (2006: 464) “Serbest bankacılık veya kıyı bankacılığı; uluslararası piyasalarda dolaşan yabancı sermayeyi çekmek, kredi ve faiz oranlarından yararlanmak, uluslararası hisse, senet ve bankacılık işlemlerini pazarlamak amacı ile kurulmuştur.” şeklinde görüş beyan etmektedir.

Öztürk'e (2012) göre gelişmiş ülkelerde faaliyette bulunan bankalar; kendi ülkelerindeki bankacılık sektörü üzerinde devletin koyduğu mevzuat karşılık oranı, faiz sınırlandırması, kredi tavanı ve bankacılık gelirlerinin vergilendirilmesi ve

yabancı uyruklulara kredi açılmasının engellenmesi gibi kısıtlamalardan kurtulmak amacıyla serbest bankacılık alanlarına yönelmektedir.

06.12.1990 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan 30.10.1990 tarih ve 90/1210 sayılı kararda İstanbul Ataköy Turizm Kompleksi’nde bulunan Galleria Ünitesi’nin C Blok 1. ve 2. katlarındaki ilgili bölümlerin kıyı bankacılığı faaliyetlerinin yürütülmesi için Serbest Bölge olarak ilan edilmiştir. Ancak İstanbul’un uluslararası alanda önemli boyutlara ulaşan bir fonksiyonel merkez haline gelememesi ve buna ilişkin olarak düzenlemelerin yapılmamış olması ve daha geniş bir ekonomik alanın kıyı bankacılığına açılmamış olması gibi bazı nedenlerden dolayı Türkiye’de kıyı bankacılığı gelişmemiştir.

1.3.4. Transit Bölgeler

Karakuzey’e (2003) göre transit bölgeler; denize kıyısı olan ülkelerin, denize yakın veya yeterli çıkışı olmayan diğer ülkelerin söz konusu bölgelerden depolama ve dağıtım merkezleri şeklinde faydalanabilmeleri için girişte kurdukları limanlardır ki transit bölgelerde malların komşu ülkelerden ev sahibi ülkeye transit olarak geçişi sırasında gümrük vergileri, ithalat kontrolleri ve diğer birçok giriş-çıkış formaliteleri uygulanmamaktadır. Geniş anlamda transit bölgeler limanın ayrılmış bir yerinde kendi iskele, barınma ve diğer kolaylıklara sahip bir alandır, daha dar anlamda ise limanda tek bir depo ve barınağa sahip olması halidir (Aksoy, 2010: 15).

Dolayısıyla transit bölgeler; limanlarda bulunan, geçici depolama niteliği taşıyan, gerekli görüldüğünde malların varacağı yere iyi bir şekilde ulaşabilmesi için ambalajlama ve diğer bazı işleri yapmaya yetkili olan, imalat faaliyetlerine izin verilmeyen bölgelerdir.

1.3.5. Antrepo

Öztürk (2012: 176) serbest depo ve antrepoları “malların gümrük sınırları içerisinde muhafazası amacıyla konulduğu yerleri ifade eden, bir tür depo işlevi gören açık veya kapalı alanlardır” şeklinde tanımlamaktadır.

Yabancı ülkelere çeşitli yollardan getirilen eşya antrepolara konulur ve belirli bir süre bekletildikten sonra tekrar yabancı bir ülkeye gönderilebileceği gibi başka bir

antrepoya aktarılabilir veya ülkeye ithal edilebilir ayrıca ithalat yapılması durumunda vergiler malların antrepoya değil ülkeye girişinde ödenir (Yazıcılar, 2007).

Antrepo rejimi sayesinde ithalatçı malları yerinde görmek ve istediği miktarlarda ithal etmek olanağını elde etmektedir ayrıca küçük miktarlarda ithalat yapabileceğinden gümrük vergisinin tümünü bir defada ödeme zorunluluğundan kurtulabilir, ihracatçı açısından bakıldığında da malı piyasaya sürmek için en uygun zamanı beklemek imkânı doğar.

Karakuzey'e (2003: 30) göre gümrük antreposu uygulamada genel antrepo ve özel antrepo şeklinde ayrılmaktadır ki; genel antrepo eşyanın konulması için herkes tarafından kullanılabilirken, özel antrepo ise yalnızca antrepo işleticisine ait eşyanın konulması amacıyla kurulan yerlerdir.

Antreponun bir türü olarak karşımıza gümrüksüz satış mağazaları ve gümrüksüz satış bölgeler çıkmaktadır. Gümrüksüz bölgeler gelişmekte olan ülkelerin kalkınma politikalarında önemli yer oluşturmaktadır ve bu bölgelerde yerli ve yabancı firmalar üretim kolaylıklarından yararlanarak imalat, montaj gibi faaliyetlerde bulunurlar (Yazıcılar, 2007: 8). Gümrüksüz satış mağazaları ise havaalanı ve sınır kapılarında kurulan, ülkelerini temsil edici nitelikteki, yükte hafif pahada ağır ürünleriyle, içki ve sigara satışlarının gümrüksüz ve yabancı paralarla yapıldığı yerlerdir (Arslan, 2009: 16). Günümüzde ülkelerarası ekonomik ilişkilerinin artması ile bu tür mağazaların sayısı da artmaktadır.

1.3.6. Serbest Yatırım Bölgesi

Tomanbay'a (2003) göre serbest yatırım bölgeleri yabancı ve yerli yatırımlarla kalkınmaları amaçlanan görece olarak geri kalmış yörelerde kurulur, ilgili bölgelerde çeşitli özendirme önlemleri uygulamaya sokularak yabancı ve yerli yatırımcıların özellikle de küçük girişimcilerin yatırım yapmaları ve bölge istihdamının artırılması hedeflenir. Çeşitli teşviklerin ve vergi indirimlerinin uygulandığı bu bölgeler yabancı yatırımcılardan çok yerli yatırımcılara yöneliktir, kuruluş amaçları da ülkelerin nispeten geri kalmış bölgelerini kalkındırmak için kendi iç yatırımlarına bir takım teşvikler sağlanmasıdır (Pekçetin, 2011: 13).

Serbest yatırım bölgesinin diğer bölgesel kalkınma amaçlı özel bölgelerden ayırıcı özelliği, geri kalmış bölgelere yatırım yapacak firmaların finansal teşviklerle devlet tarafından doğrudan desteklenmesi yerine, bu teşviklerin yerine geçecek altyapı ve vergi indirimleri gibi firmaların mali yüklerini ve yükümlülüklerini azaltacak uygulamalarla firmaların söz konusu bölgelere yatırım yapmaya yönlendirmesidir (Arslan, 2009).

Gökalp'ın (2013) görüşüne göre serbest yatırım bölgelerinin kuruluş hedefi, ülkelerin nispeten geri kalmış ve problemlili bölgelerini kalkındırmak iken serbest bölgelerin kuruluş amacı ülkenin bütününlün makro ekonomik kalkınmasında önemli bir işlevi gerçekleştirmektir dolayısıyla serbest bölgelerin kuruluş amaçları daha geniş spektrumludur.

1.3.7. Serbest Şehir

Tekel ve İlkin'e (1987) göre serbest şehir; bir şehrin tümünü kapsayan, siyasi yönden kısmen veya tamamen bağımsız, temel faaliyetleri transit ticaret olan bölgelerdir (Oğuz, 2010: 10).

Serbest bölgenin bütünüyle bir şehri kapsamaması durumunda serbest şehir söz konusu olmaktadır ki böyle şehirlerden Çin'de üç adet bulunmaktadır ayrıca dünyanın en büyük serbest şehirleri; Hong Kong, Dubai ve Bahreyn şehrinde sıralanmaktadır (Erçakar, ????, s: 1 aktaran Gökalp, 2013).

Türkiye'de ileri teknoloji yatırımları, tekstil, deri mamulleri, otomotiv ve elektronik ile ilgili firmalar faaliyete başlayacak bir serbest şehir projesi mevcuttur. Sakarya ve Kocaeli'nin Karadeniz sahilinde, 12.12.1998 tarihli Bakanlar Kurulu Kararıyla "İpek Yolu Vadisi Serbest Bölgesi" adıyla yeni bir serbest bölge kurulması ve bölgenin yerel yönetimler yasa taslağı kanunlaştığında "Serbest Şehir" statüsüne kavuşması hedeflenmiştir. Ancak 2005 yılında "İpek Yolu Vadisi Serbest Bölgesi" projesi çevreye zarar vereceğı iddiası nedeniyle durdurulmuştur, 10.07.2007 tarihinde Bakanlar Kurulu'nun aynı kararı yeniden almasının ardından projenin yürütülmesi için Sakarya Valisi görevlendirilmiştir.

1.3.8. Serbest Limanlar

Serbest limanlar; ülkenin belli bir limanının ithalat, ihracat, transit ticaret, taşımacılık ve yeniden ihracat (reeksport) işlemleri açısından serbest hale getirilmesiyle kurulan serbest bölgelerdir (Toroslu, 2000: 9).

Özdoğan'a (2006) göre serbest liman uygulamaları iki şekilde yapılabilmektedir; limanların tamamı serbest liman olarak işletilebildiği gibi normal limanların bir kısmı fiziki engellerle ayrılarak serbest liman olarak kullanılabilir. Bu limanlarda gümrük işlemlerine tabi olmadan yükleme ve boşaltma yapılabilirken, bazen nakliyesi yapılan mallar belirli bir süre depolanabilmektedir.

Uygulamada serbest limanlar bazen sadece antrepo şeklinde de karşımıza çıkabilmektedir.

1.3.9. İkiz Fabrikalar

Toroslu (2000: 9); "İkiz fabrikalar aslında serbest üretim bölgelerinin değişik bir şeklidir, bu bölgeler komşu ülkelerin mukayeseli üstünlüklerinden yararlanılmak amacıyla kurulur, böylece bu bölgelerden yapılan ikili ticaret hacmi artırılmaktadır" şeklinde görüş beyan etmektedir. İkiz fabrika anlaşmasını yapan ülkeler üretiminde üstün oldukları ve daha az maliyetle elde ettikleri ürünleri birbirlerine satarak, uluslar arası ticaretin gelişmesine ve ülkenin ekonomisine katkıda bulunmaktadır. Bu yöntem komşu ülkeler arasında göçü önlemek ve ekonomik dayanışmayı arttırmak amacıyla da kullanılmaktadır.

İkiz fabrikalar ihracat işlem bölgelerinin özel bir türüdür, burada ev sahibi ülke yatırımcı ülkeden imal edilmiş parçaları gümrüksüz olarak ithal eder, montajını yaptıktan sonra, yeni yatırımcı ülkeye ihraç eder, yatırımcı ülke ise ev sahibi ülkede eklenen değere vergi koymaktadır (Doğan, 2006).

Oğuz'a (2010) göre bu konuda verilebilecek en önemli örnekler ABD-Meksika arasındaki ikiz fabrikalardır; sermaye yoğun kısımları ABD'de yapılmış malların parçaları gümrüksüz olarak Meksika'ya ithal edilmektedir, söz konusu parçalar Meksika'da ABD sınırına yakın yerlerde kurulan ikiz fabrikalarda Meksikalı işçilerin ucuz emeğinden yararlanıp monte edilerek tekrar geri satılmaktadır.

1.4. Serbest Bölgelerin Ülke Ekonomisi Üzerindeki Etkileri

Bir ülkenin serbest bölge kurma kararını etkileyen en önemli faktör hiç şüphesiz kurduğu serbest bölgenin ülke ekonomisi üzerine olumlu katkılar sağlayacağı düşüncesidir (Karaduman ve Yıldız, 2002, 137). Kanı'ya (2007: 38) göre dış ticareti kolaylaştıran diğer uygulamalar gibi serbest bölgelerin de bazı yarar ve sakıncaları vardır, ancak serbest bölgeler kurulurken beklenen yararları beklenen sakıncalardan daha fazla olmalıdır. Serbest bölgelerin ülke ekonomisi üzerinde yaratabilecek olumlu ve olumsuz etkiler serbest bölgenin türüne, faaliyetlerine göre farklılıklar göstermektedir. Türkiye'de kurulan serbest bölgelerin her biri farklı özelliklere sahip olduğundan, serbest bölgelerin hepsi için değilse de çoğunlukla üretim yapılan bölgelerin kurulması amaçlanmıştır.

1.4.1. Serbest Bölgelerin Olumlu Etkileri

Serbest bölgelerin ülke ekonomisine getireceği düşünülen başlıca olumlu etkileri şunlardır (Karaduman ve Yıldız, 2002; Tomanbay, 2003; Gümüş, 2007; Oğuz, 2010):

- Serbest bölgeler üzerinde kurulduğu ülkenin döviz girdilerini arttırarak ödemeler dengesi üzerinde olumlu etki yaratmaktadır.
- Serbest bölge sayesinde ihracatın artışının yanında arazi ve bina kiralari ile bu bölgelerde satılan mal ve hizmetler ile buralarda kullanılan kredilerin faizleri de ülkenin döviz gelirlerinin artmasına neden olmaktadır.
- Üretim yapan firmalar yerli üretim için ihtiyaç duyulan hammaddeyi daha önceden serbest bölgeye getirip buradan küçük partiler halinde ülkeye ithal ederek depolama ve gümrük vergisi giderlerini azaltabilirler böylece firmalar hem üretim maliyetlerini düşürmüş hem de girdi sağlamada olası gecikmeleri önlemiş olmaktadır.
- Üretim faaliyetlerinde kullanılmak üzere ülke içinden satın alınan hammadde, yarı işlenmiş ve mamul mallar nedeniyle ülke içi üretimin artmasına katkı sağlanmaktadır.

- Serbest bölgelerde üretilerek dünya pazarlarına ihraç edilen mallar fiyat açısından ülke içerisinde üretilen mallara oranla daha avantajlıdır. Bunun önemli bir nedeni üretim için gerekli olan hammadde, yarı işlenmiş ve mamul malların girdilerin serbest bölgeye ithalatı sırasında gümrük vergisi ödenmemiş olmasıdır.
- İthal girdi kullanarak üretim yapan yerli ihracatçı firmaların gümrük vergisi ödemediği dünya fiyatlarından girdi sağlaması yurt dışındaki rakipleri ile aynı şartlarda üretim yapmasına imkân sağlar, böylece kendileri için dünya pazarında uygun rekabet koşulları oluşturulmuş olur.
- Bir ülkenin ihracat hacminin serbest bölgeler aracılığıyla artacağı düşüncesi nedeniyle serbest bölgeler çoğunlukla ihracatın istikrarlı bir şekilde artırılması amacıyla kurulmaktadır.
- Ülke içinden serbest bölgeye yönelik her türlü mal ve hizmet satışı ihracat sayıldığından serbest bölgelerde faaliyet gösteren yerli ve yabancı firmaların gereksinim duydukları mal ve hizmetleri o ülkeden temin etmeleri durumunda ülkenin ihracatı artış göstermiş olur.
- Serbest bölgeler dağıtım merkezi olma işlevi çerçevesinde, yurt dışından getirilen malların daha sonra satılarak ülkenin dünya ticaretinden aldığı payın artmasına imkân sağlamaktadır.
- Yabancı sermayeli firmalar düşük maliyetli üretim ve sağlanan diğer avantajlar sonucu karlılığın daha yüksek olması nedeniyle serbest bölgelerde daha kolay yatırım yaparlar, böylece ülkeye yeni teknolojilerin girmesi hızlanır ve yeni teknolojilerin girmesi ile de ekonominin canlanmasına katkıda bulunulur.
- Serbest bölgeler dış ticaret sektörünün daha rahat ve bilinçli çalışmasına imkân sağlamaktadır zira her türlü ihracat piyasalarının daha iyi tanınması, talep analizi ve buna göre ürün geliştirme çabaları içine girilmesi, ihracatı arttıran ve ileriye dönük olarak istikrar sağlayan önemli katkılar olarak değerlendirilmektedir.

- Serbest bölgeler sayesinde ihracatçı firmaların fire oranı azalır. İhracatçının alacağı mallar daha önceden satıcı tarafından serbest bölgeye getirilip depolandığından ithalatçı firmalar bunların gümrük vergilerini ödeyip yurtiçine ithal etmeden önce bu malların serbest bölgede inceler ve işe yaramayacak olanlarla, bozuk ve hatalı olanlarını ithal etmezler.
- Serbest bölgelerin ticari ve sınaî pek çok ekonomik faaliyeti artırıcı işlevi bulunmaktadır. Artan ekonomik faaliyetlerin paralelinde istihdam düzeyinin de artması beklenmektedir ancak bu durum işgücünün sadece yurtiçinden sağlanması şartıyla gerçekleşebilmektedir.
- Kıyı bankacılığı faaliyetleri nedeniyle çekilen yabancı sermaye sayesinde ekonomide olumlu etkiler yaratılabilir. Serbest liman olarak geliştirilen bölgelerde transit taşımacılık yerli firmalarca yapılarak, olumlu girdiler sağlanabilmektedir.
- Serbest bölgeler buldukları ülkenin transit ticaretini canlandırarak bölgeyi bir uluslararası ticaret merkezi haline getirebilirler.
- Yatırım serbest bölgelerinde bölgeden yapılan ihracat hem ihracat gelirlerinin artmasını hem de ihracat pazarlarının genişlemesini sağlamaktadır.

1.4.2. Serbest Bölgelerin Olumsuz Etkileri

Serbest bölgelerin üzerinde kurulduğu ülke ekonomilerine olumlu katkılar sağlamanın yanında bazı olumsuz etkileri de olabilmektedir. Serbest bölgelerin yarattığı söz konusu olumsuz etkiler aşağıda görüldüğü üzere sıralanabilmektedir (Karaduman ve Yıldız, 2002; Özdoğan, 2006; Çelik ve diğerleri, 2004):

- Serbest bölgelerin yaygınlaşması hükümetin ekonomiyi denetlemek için oluşturduğu iktisadi ve mali politikaların dışındaki iktisadi faaliyetleri arttırdığından hükümetin ekonomiyi yönlendirmekteki etkinliği azalır.
- Serbest bölgelerin yatırımı için yapılan harcamaların büyük boyutlarda olması, serbest bölgenin kurulu olduğu yerin uluslararası etkinlik kazanamaması durumunda ülke için önemli ölçüde bir kaynak israfı yaşanmış olur.

- Üretim serbest bölgelerinde faaliyetlerini sürdüren yabancı firmalar, dış pazarlarda yerli firmalara önemli bir rakibe dönüşebilir.
- Serbest bölgenin bulunduğu ilde ve çevresinde önemli ölçüde nüfus ve sosyal yapı değişikliği meydana gelebilmekte ve bu değişimle beraber bazı sosyal sorunlar oluşabilmektedir. Özellikle serbest bölgenin kurulu olduğu illerin belli sanayi merkezleri olarak gelişmesi, yatırımların bölgesel dağılımını da olumsuz yönde etkileyebilir.
- Çok büyük tutarlara ulaşan alt yapı yatırımları sebebiyle bazı serbest bölgelerin kendilerini çok uzun süre amorti edemediği bilinmektedir. Dolayısıyla bölgenin kurulması aşamasında maliyet-hâsılat analizinin iyi yapılması gerekmektedir.
- Genellikle reeksporta yönelik çalışan ve yabancı firmaların yoğun olduğu serbest bölgelerdeki firmaların bazılarının daha çok miktarda ucuz dış girdi kullanma arayışı ithalatı arttırıcı bir baskı oluşturabilmektedir,
- Özellikle ihracata yönelik serbest bölgelerde montaj düzeyinde üretim yapan çok uluslu şirketler üretimde kullandıkları girdileri ithalat yoluyla üçüncü ülkelerden sağladıklarından üretim arttıkça ithalatta artmaktadır ve bu durum bir ithalat baskısının ortaya çıkmasına sebep olacaktır.
- Transfer Fiyatlaması uygulaması yabancı sermayeli işletmelerin sıklıkla benimsediği bir yol olup çeşitli vergilerin yanı sıra kurumlar vergisinden de kurtulmak amacıyla işletmeler karlarının önemli bir kısmını normal yoldan değil de transfer fiyatlaması uygulaması ile ana firmaya aktarma eğilimindedirler. Serbest bölgelerde yapılan faaliyetler söz konusu olduğunda tanım gereği her türlü ticari ve hukuki kolaylık getirilmek durumunda kalındığından yabancı firmaların transfer fiyatları uygulamasını teşvik edebilmekte dolayısıyla da bölgenin yarattığı katma değer, potansiyel değer in altında kalabilmektedir.
- Ülkede kurulan serbest bölgeler buldukları çevrede bir miktar kirliliğe sebep olabilmektedir zira serbest bölgede kurulan yerli ve yabancı firmaların üretim atıkları gerekli tedbirler alınmadığı sürece çevre için çok büyük bir tehdittir.
- Serbest bölgelerin en büyük sakıncalarından birisi de kaçakçılık, uyuşturucu ticareti, kumar gibi yasa dışı faaliyetlere uygun ortam hazırlayabilmesidir.

Yeterli güvenlik önlemlerinin alınmaması halinde serbest bölgelerde yasadışı faaliyetler, sağlıkla ilgili sorunlar dâhil pek çok sorunlara neden olabilmektedir. Özellikle de bu bölgelerden gümrüksüz ithal edilen malların yerli ülkeye gizlice sokulması daha kolay olabilmektedir.

- Türkiye'deki serbest bölgelerin çoğunda yurt dışına ihracat yapmak yerine yurt içine mal satma amacı güdülmekte, ithalata yönelik faaliyetler görülmektedir.

BÖLÜM 2: DÜMYADA VE TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGE UYGULAMALARI

2.1. Dünyada Serbest Bölge Uygulamaları

Uluslararası ticarete serbest bölgelerin tarihi çok eski dönemlere kadar ulaşmaktadır. Tümenbatur'a (2012: 340) göre ilk çağda serbest bölgeler; büyük ticaret yolları üzerinde "serbest şehir" adıyla kurulan, ticari ve sınai bilgilerin toplandığı, transit ticaretin daha çok yoğunluk kazandığı ve yaygın olarak kullanıldığı pazar yerleridir. Oğuz'un (2010: 4) görüşüne göre serbest şehirlerin tam olarak ne zaman başladığı ve içerikleri bilinmemekle beraber, ilk çağda Akdeniz'deki Kartaca şehri ve bazı yerlerde benzer uygulamalara rastlandığı bilinmektedir. Siyasi yönden etki alanı olan Kartaca şehri; liman ve kolonilere yük götüren gemilerin kendi limanında aktarma yapmalarını zorunlu duruma getirerek bir transit merkezi haline gelmiştir (Şakar, 2007: 38). Başka bir örnek olarak; eski Yunanistan'da şehir devletleri serbest şehir olarak, transit geçen mallar üzerinden gümrük vergileri almışlardır ki Chalcis ve Pire bunların bilinen en faal olanlarıdır (Yazıcılar, 2007: 15).

16. yüzyılda Avrupa'da Merkantilizmin etkisiyle ilk serbest liman 1547'de İtalya'da, ithal edilen malların gümrük vergisinden muaf olduğu, faaliyetlerin ticaret ve malların depolanması şeklinde yürütüldüğü bir yer olarak kurulmuş ve daha sonraları bu örneğin benimsenmesiyle başka ülkelerde de çok sayıda serbest limanlar ve serbest ticaret bölgeleri kurulmuştur (Akça ve Ertekin, 1998 aktaran Çakmaklısoy, 2001: 10).

Avrupa'daki yakın dönemki örnekler bakıldığında; Fransa'nın 1762'de Dunkirk'i, 1784'de ise Bayonne ve Lorient'i serbest şehir haline getirdiği, Danimarka'nın Altona'da benzer bir uygulamayı gerçekleştirdiği, İngiltere'nin ise 1705'de Cebelitarık'ı serbest şehre dönüştürdüğü daha sonra Hong Kong, Singapur, Colombo, Aden ve Malta'da serbest şehirler kurduğu görülmektedir, ayrıca 1830'da Avusturya tarafından serbest şehir haline getirilmesine karşın Venedik 36 yıl sonra İtalya'ya dâhil olunca bu statüsünü yitirmiştir (Sefikhanov, 2005: 47 ve Kani, 2007: 12).

Kani'ye (2007: 12) göre serbest şehirlerden serbest bölgelere geçiş; Avrupa'da 18. yüzyılda yeni buluşların üretime olan etkisi ve buhar gücüyle çalışan makinelerin makineleşmiş endüstriyi doğurması, ülkedeki sanayi birikiminin artması, yatırımcıların daha karlı alanları aramaya başlaması ile yatırımcıların maliyetleri düşürmek için ucuz işgücü ve hammadde girişine sahip az gelişmiş ülkeleri tercih etmeleri sonucu benimsemeye başlamıştır. 1950'li yıllardan sonra ülkelerin ithal ikameci sanayileşme politikasını bırakmaya başlamaları ve ihracata yönelik sanayileşme politikalarına yönelmeleri sonucu da serbest bölge uygulamalarını artırmıştır (Arslan, 2009: 31). Bu dönemlerde serbest bölge uygulamaları daha çok serbest üretim şeklinde, çok uluslu şirketlerin emek yoğun üretimlerini emeğin ucuz olduğu az gelişmiş ülkelere taşınması sonucu ortaya çıkmıştır.

Tekeli ve İlkin'e (1987: 7 aktaran Oğuz, 2010: 7) göre 1958 yılında ihracata dayalı ilk serbest bölge uygulaması İrlanda'da Shannon havaalanı çevresinde oluşturulan serbest limandır daha sonra 1966 yılında Tayvan, Güney Kore ve Hindistan'daki uygulamalar bunu takip etmişlerdir. 1967 yılında faaliyete başlayan Güney Tayvan'daki Kaohsiung serbest bölgesi ihracata yönelik kalkınma politikası doğrultusunda kurulmuş, 1970 sonunda 40,9 milyon USD yatırımı kapsayan 162 fabrikaya sahip olmuş, bölgede 109 milyon USD'lik ihracat yapılmış ve toplam 40.800 kişiye istihdam olanağı sağlanmıştır (Akat, 1983: 205 aktaran Yazıcılar, 2007: 21).

1967 yılında serbest bölgelerin Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Komisyonu'nun gelişmekte olan ülkelerin ihracatlarını arttırmada önemli bir araç olarak kabul etmesinden sonra da serbest bölge sayısı hızlanarak artmaya başlamıştır (Düzenli, 2006: 19). 1978 yılında ise Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü olan UNIDO tarafından kısa adı WEPZA (Word Export Processing Zones Association) olan Dünya İhraç İşleme Bölgeleri Birliği'nin kurulması serbest bölgelere işlerlik kazandırmıştır. WEPZA'nun kuruluş amacı; üye serbest bölgeler arasında işbirliğinin güçlendirilmesi, bilgi teatisinde bulunulması, işletme teknikleri konusunda eğitim verilmesi, uluslararası kuruluşlar nezdinde serbest bölgelerin temsili, tanıtım ve pazarlama etkinliklerinin düzenlenmesi, belge ve doküman temini ve teknoloji transferinin desteklenmesidir (www.wepza.org, 2015). Dünya Serbest Bölgeler Konvansiyonu (Word Free Zones Convention- WFZC), ise 2001 yılında Londra'da

serbest bölgelerin tanıtılması ve yabancı sermaye yatırımlarının teşviki için bütün dünyadaki serbest bölgelerin idarelerinin görüş alışverişinde bulunmaları amacıyla bir araya gelmişlerdi (www.mtso.org.tr, 2015).

Günümüzde 100'den fazla ülkede 882'den fazla serbest bölge faal durumda olduğundan serbest bölgelerin uluslararası ticarete çok önemli bir konumda bulunduğu değerlendirilmektedir (www.asb.com.tr, 2015).

Dünyada serbest bölge uygulamalarına dair örnekler sırasıyla aşağıda gösterilmektedir. Gelişmiş ülke uygulamaları olarak ABD, Almanya, İngiltere, Fransa ve Hollanda ile Ortadoğu bölgesinde ekonomik, siyasi ve ticari anlamda önemli bir bölgesel bir güç olarak İsrail ayrıca gelişmekte olan üstelik dünya siyasetinde ve ekonomisinde de önemli yeri olan Çin ve Rusya örnekleri şeklindedir.

2.1.1. ABD'de Serbest Bölgeler

Gayri safi yurtiçi hâsılanın büyüklüğü bakımından bugün dünyada 1. sırada yer alan ABD, serbest piyasa ekonomisinin ve serbest ticaret bölge uygulamalarının iyi işletildiği bir ülke olarak tanınmaktadır. 1929'da yaşanan ekonomik bunalımın ardından ABD'nin bir çözüm yolu olarak serbest bölgelere yöneldiği çokça ifade edilmektedir. 1934 yılında kabul edilen Serbest Ticaret Kanunu ile yeni iş imkânları yaratarak daha fazla rekabet ortamı oluşturmak, uluslararası ticareti kolaylaştırmak ve teşvik etmek (Ostheimer, 2004: 1 aktaran Tıraş, 2008: 63) dolayısıyla ülke ekonomisini daha fazla büyütmek hedeflenmiştir.

Çakmaklısoy'a (2001: 13) göre ABD'de genel amaçlı ve alt (subzones) olarak anılan iki tür serbest ticaret bölge bulunmaktadır. Birinci grup dünyanın hemen her yanında rastlanabilmekte olan ve ABD'nin de değişik bölgelerinde yer alan 214 genel amaçlı serbest bölgeler iken ikinci grup ise serbest bölgelerde fiziken faaliyet göstermesi mümkün olmayan, kendi işyerlerinde serbest bölge uygulamasına imkân verilen firmalardan oluşan alt serbest bölgeleridir.

Güner'e göre (1995: 125 aktaran Yavuzaslan, 2010: 54) ticari malların ABD'deki serbest ticaret bölgelerde süresiz depolanması imkânı mevcuttur. Yazara göre kotaya tabi olan mallar, ülkeye giriş hakkı olmayan veya yasaklı olan mallar sınırlama kaldırılıncaya kadar serbest bölgelerde depolanabilmektedir.

ABD’de serbest bölgelere uygulanan vergi ve teşvik politikaları aşağıdaki gibi özetlenebilir (Organ, 2003: 175; Bulut, 2005: 76):

- Mallar serbest bölgede kaldığı sürece gümrük vergisi ve diğer vergilerden muaftır dolayısıyla gümrük vergisi sadece malların ABD gümrük sahasına sevk edildiğinde ödenir. Gümrük prosedürleri ise minimum düzeyde tutulmaktadır.
- Müsaadeye tabi olan ve olmayan tüm dâhili ve harici mallar serbest bölge depolarına konulabildiğinden giriş yönetmenliği sadece malların ülke içine girişinde uygulanır. Ayrıca mallar gümrük vergisine konu olmadan sınırsız süre ile bölgede kalabilir.
- Reeksport işlemine tabi mallar için herhangi bir gümrük resmi veya vergisi alınmamaktadır.
- Yabancı ülkelerden getirilen ve katma değer sağlanacak şekilde işlem gören hammaddeler serbest bölgede mamul halinde getirildikten sonra yurt içine satışları söz konusu olduğunda malın toplam değerinin serbest bölgede sağlanan katma değer kısmı gümrük vergisinden muaf tutulmaktadır.
- Malları serbest bölgeden Birleşik Devletler ticaret sahasına getirmek isteyen kullanıcılara tanınan önemli vergisel avantajlardan biri de daha düşük gümrük vergisi oranının seçilebilmesi imkânı olarak ifade edilmektedir. Kullanıcı gümrük sahasına getirmek istediği mala uygulanacak gümrük vergisi oranı olarak bitmiş ürün değerinin ya da bu malın üretiminde kullanılan girdiler için uygulanan gümrük vergisi oranlarından birini seçme hakkına sahiptir.

Köksal’a (1998: 30 aktaran Demirtaş, 2006: 31) göre ABD gibi ülkelerde görülen başarılı serbest bölge uygulamalarında; klasik serbest bölge anlayışının dışına çıkılarak ihtisaslaşmaya ve yüksek teknolojiye yönelik uygulamalara geçilmiş böylece kaliteli ve katma değer yaratan ürünlerin gelişmiş teknoloji ile üretildiği teknoparklar meydana getirilmiştir. Söz konusu teknoparklara örnek olarak; Araştırma Üçgeni Parkı (Research Triangle Park), 128 No.lu Karayolu (Route 128) ve Silikon Vadisi (Silicon Valley) sayılabilmektedir (Çarpar, 2006: 52).

2.1.2. Almanya’da Serbest Bölgeler

Almanya’da toplam 4 serbest bölge bulunmakta olup bunlar Bremerhaven Serbest Bölgesi, Cuxhaven Serbest Limanı, Deggendorf Serbest Limanı ve Duisburg Serbest Limanı şeklinde sıralanmaktadır. Serbest bölgede yükleme, boşaltma, sevkiyat, depolama, ambalajlama, markalama, sergileme, gemi yapımı ve onarım işlemleri, sigorta ve bankacılık gibi faaliyetlerde bulunmaktadır fakat bölgede arsa satın almak yasaktır (Bulut, 2005: 56).

Almanya’daki serbest bölgelere ithal edilmiş dış orijinli mallar için gümrük vergileri ödenmez veya gümrük formalitelerinden hariç tutulur ancak mallar bölgelerden alınarak tüketim için serbest dolaşıma getirilirse gümrük resmi ödenmesi gerekmektedir (Ural, 2009: 73).

Almanya’da serbest bölgelerde uygulanan bazı teşvikler aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir (Bildik, 2006: 17; İnan, 2007: 32; Yavuzaslan, 2010: 44):

- Federal geliştirme alanında yeni üretim merkezi kurmak, genişletmek ve modernize etmek isteyen firmalara yatırımlarının % 15’i kadar nakden veya yatırım tutarının % 50’si oranında düşük faizli kredi kullanımı sağlanır. Aynı zamanda Avrupa iyileştirme planı çerçevesinde 20 yıl süreli, ilk 4 yılı geri ödemesiz düşük faizli borç da verilebilmektedir.
- Tüm Almanya’da Federal Geliştirme Alanı kapsamında bulunan tarım alanlarındaki küçük veya ortak ölçekli kasabalarda uygulanacak olan yeni projelerde kredi kolaylıkları sağlanır.
- Serbest limanda işlem gören projeler, gümrük hattı dışında bulunması sebebiyle gümrük vergisi, resim ve harçlarından muaf tutulmakla birlikte, bu bölgedeki firmalar yurt içerisindeki firmalar gibi vergiye tabi tutulmaktadır.
- Taşınabilir malların % 50’sinin ve binaların 2/3’ünün AR-GE amacıyla kullanılması durumunda özel amortisman yöntemleri uygulanır.
- Alman serbest bölgelerindeki katma değer vergisi muafiyeti nedeniyle bölgeden yapılan ihracattan söz konusu vergi alınmamaktadır.
- Almanya’da faaliyette bulunan yabancı firmaların çifte vergilendirmeden kaçınabilmeleri ve hissedarların kar payı, teknik ödemeler, yükleme ve

benzeri gelirlerden alınan vergilerini daha düşük oranda ödeyebilmeleri ya da vergiden muaf tutulabilmeleri için 30'dan fazla vergi anlaşması mevcuttur.

2.1.3. İngiltere'de Serbest Bölgeler

Ülkede serbest bölgeler ekonomik açıdan geri kalmış belirli bölgelerde istihdamı arttırmak ve kalkınmaya katkıda bulunmak amacıyla kurulmaktadır ancak bunu gerçekleştirmek amacıyla dünyanın pek çok yerinde başvurulan uygulamaların tersine serbest bölgelere sağlanan avantajlar sınırlıdır (Kani, 2007: 126).

İngiltere'de serbest bölgelerde sağlanan kolaylıkların daha ziyade ithalatçılara yönelik olduğu anlaşılmakta olup Çelenk (2007: 11) ve Ural'a (2009: 76) göre söz konusu teşvikler aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:

- Sürekli mal yüklemesi yapan ithalatçı firmalar için gümrükte "Özel Teminat Hesabı" açılarak işlemlerde hızlilik sağlanmakta ve ithalat işlemleri 1 ay içerisinde kapatılabilmektedir.
- Kota kapsamındaki mallar serbest bölgelerde kotaların açılması için bekletilmekte ve kotalar açıldığında hemen ithalatı gerçekleştirmek mümkün olabilmektedir dolayısıyla serbest bölgede yer alan firmalar kotalardan en fazla yararlanma olanağına sahip olmaktadır.
- Avrupa Birliği'nin tarım ürünleri ithalatında uyguladığı "telafi edici vergi" serbest bölgede söz konusu değildir. Bu nedenle ithal edilecek tarım ürünleri serbest bölgelerde depolanarak söz konusu verginin düşük olduğu dönemlerde daha ucuza ithal edilebilmektedir.
- Serbest bölge güvenliğinin titiz bir şekilde sağlanması ve 3 metre yüksekliğinde çitle çevrilmesi sigorta ödemelerinin düşük tutulmasına neden olmakta ve böylece serbest bölgedeki işletmeler için yaklaşık % 60 tasarruf sağlanmaktadır.
- Kalkınma alanı olarak belirlenen bölgelere yapılacak yatırım harcamalarına % 15 oranında veya yaratılan her iş için 3.000 USD tutarında teşvik sağlanmaktadır. Ancak İngiltere'de işçi ücretlerinin yüksek ve işçi sendikalarının etkili, güçlü olmaları nedeniyle bütün yatırımlara talep azdır.

- İngiliz serbest bölgelerinde birçok mal türüne rastlanmaktadır. Söz konusu malların başında çimento ve tekstil mamulleri yer alır, tüm mal türlerinin yaklaşık % 80'i ithalata ve % 20'si de ihracata konu olmaktadır. Satılan malların % 70'i hammadde ve makine, kalanı ise dayanıksız tüketim mallarından oluşmaktadır.

2.1.4. Fransa'da Serbest Bölgeler

Fransa'da serbest bölgeler; Cherbourg Limanı, Dunker Que, La Rochelle, Marelles Fos, Nantes Cedex, Le Havre Port Autonome Du Havre şeklinde sıralanan 6 yerde kurulmuş olup (Yavuzaslan, 2010: 46) Fransız Hükümeti serbest bölge içinde hiçbir şekilde gümrük, istihsal, satış ve tüketim vergisi ödenmeyeceğini garanti etmektedir (Güner, 1995: 24 aktaran Ural, 2009: 75). Fransa'da serbest bölgelerde yapılacak yeni yatırımlarda ve mevcut tesisleri genişletme çalışmalarında nakit tahsisi ile diğer yatırım teşvikleri sınırlandırılmamakta, ihracat kredi sigortası ve ithalat-ihracat kredileri kullanılabilir. Ayrıca Gümrük Birliği uygulaması nedeniyle AB üyesi ülkelerle olan ticari ilişkilerde gümrük vergisi muafiyeti söz konusudur (Bulut, 2005: 57; Çelenk, 2007: 107). Ayrıca serbest bölgelerde; bölgeye giren mallarla ilgili olarak vergi ve harç muafiyeti ile 5 yıla kadar depolama süresi gibi teşvikler uygulanmakta ayrıca bazı serbest bölgelerde 10 yıla kadar gelir vergisi, 5 yıla kadar da yerel vergi muafiyeti sağlanmaktadır (Kani, 2007: 125).

2.1.5. Hollanda'da Serbest Bölgeler

Hollanda; serbest ticaret bölgesi veya serbest limanı bulunmamasına rağmen liberal gümrük uygulamaları, geniş ve esnek sistemli antrepo ve gümrük depolama ambarları ile serbest ticaret bölgeleri veya serbest limanlarının sağladığı birçok avantajları sağlamaktadır (Kani, 2007: 125) böylece Hollanda'daki antrepo veya gümrük depoları serbest bölge fonksiyonlarını yerine getirebilmektedir.

Rotterdam ve Amsterdam deniz limanları ile Amsterdam Schiphol Uluslararası Hava Limanı'ndaki kargo, dağıtım parkları, endüstri bölgeleri, uluslararası taşımacılık ve lojistik hizmetleri ile Hollanda; Avrupa'nın lojistik açıdan lider ülkelerinden biri olup alanında bir dünya markasıdır (Erdal, 2004: 2). Hollanda'dan uluslararası alanda denizyolu, karayolu, havayolu ve demiryolu ticareti yapılabilir. Zira ülkenin lojistik imkânları çok gelişmiş olup nakliyat şebekeleri de çok güçlüdür.

Hollanda’da sağlanan bazı teşvik ve avantajlar aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Organ, 2003: 120; Kani, 2007: 125; Ural, 2009: 86):

- Transit geçirilecek veya sonradan ihraç edilecek olan mallar antrepo veya gümrük depolarında gümrük resmi ve diğer vergiler ödenmeden depolanabilir, ticarete konu olan mallar en az gümrük formalitelerine tabi tutulmaktadır.
- İhracat için imalatı düşünülen malların da gümrük resmi veya vergileri ödenmeden geçici olarak girişlerine müsaade edilmektedir.
- İthal malları engellenmeden, kamyon ile limanın bir bölgesinden diğerine, bir depodan başka bir depoya veya havaalanına ya da tren istasyonuna götürebilmekte yani Gümrük Bayrak Nakliyat Sistemi uygulanabilmektedir.
- Tehlikeli ve tahditli maddeler için kimyasal terminaller bulunmakta ve her türlü kargo için uygun bir ortam sunulmaktadır.
- Geçici Giriş sistemi ile ihracatçı firmalar kendi binalarında ihracata hazırlık için gümrük resminden muaf tutularak, firmaların bina ve müştemilatının gümrük memurlarının nezaretinde olmaksızın, ithal mallarının üretim, imalat, kullanım veya onarımlarını yapabilirler.

2.1.6. İsrail’de Serbest Bölgeler

İsrail’de 1958 tarihli kanunla Eilat Serbest Ticaret Bölgesi’nin kurulmasına karar verilmiştir ayrıca 1969 yılında yürürlüğe giren Serbest Liman Bölgeleri Kanunu ile Haifa, Ashdod ve Eilat limanları kurulmuştur (Ener ve Erdoğan, 2005: 59 aktaran Tıraş, 2008: 53). Serbest ticaret ve serbest liman bölgelerinin dışında serbest üretim bölgeleri gerekli deneyim ve finansmana sahip şirketlerin idaresinde kurulur (Organ, 2003: 188).

İsrail’de 3 ayrı tür serbest bölge faaliyette bulunmaktadır, serbest bölgeler kuruluş amaçlarına göre farklı tarihlerde yürürlüğe giren kanunlar nedeniyle vergi ve teşvik politikaları açısından birbirlerinden ayrılır. Bu bağlamda İsrail’de bulunan serbest ticaret bölgeleri, serbest limanlar ve serbest ihracat bölgelerine uygulanan vergi oranları ve teşvikler aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır (Bulut, 2005: 73; Tıraş, 2008: 53):

İsrail’de serbest ticaret bölgelerinde uygulanan vergi oranları ve teşvikler aşağıda görüldüğü gibi sıralanabilmektedir:

- İşletmeler katma değer ve istihdam vergilerinden muaf tutulmaktadır.
- Özel şahısların vergiye bağlı kazançlarının % 10’u gelir vergisinden muaftır.
- İşverenlerin ödediği brüt ücretin % 20’si kadar bir kısım işverene iade edilmektedir.
- Turistler tarafından döviz bedeli üzerinden satın alınan ithal mallarda dolaylı vergilendirme uygulanmamaktadır.
- 7 yıl boyunca gelir üzerinden alınan tüm vergilerden muafiyet söz konusu olup sonraki yıllarda muafiyet oranı maksimum % 25’tir.

İsrail serbest liman bölgelerinde uygulanan avantajlar şunlardır:

- Gelir üzerinden alınan tüm vergilerden 7 yıl süresince muafiyet söz konusudur sonraki yıllarda ise vergide bu muafiyet oranı en fazla % 30’dur.
- Tüm sermaye kazançları vergiden muaf tutulmaktadır.
- Şirketlerin dağıttığı kar payı üzerinden tahsil edilen verginin % 15’i iade edilmektedir.
- Emlak vergisinden muafiyet söz konusudur.
- Bölgede bulunan şirketler Maliye Bakanlığı’ndan sınırsız döviz kullanım izni alabilirler.

İsrail’deki ihracat işlem bölgelerinde uygulanan vergi oranları ve teşvikler aşağıda görüldüğü gibi sıralanmaktadır:

- Deneyim ve finansmana sahip şirketlerin yönetiminde kurulan ihracat bölgelerinde işletmelere 49 yıla kadar imtiyaz hakkı verilmektedir.
- İlk 20 yılda imtiyaz sahibi şirketler vergiden muaf tutulmaktadır.

- İşletmelere dağıtılmamış karlar üzerinden % 15 oranında ve hisselerin bölge içinde satışından elde edilen sermaye kazancından ise % 15'lik kısmına vergi muafiyeti uygulanmaktadır.

2.1.7. Çin'de Serbest Bölgeler

Uzun yıllar boyunca kapalı bir ekonomiye sahip olan Çin Halk Cumhuriyeti; küreselleşen dünya ekonomisinin bir sonucu olarak döviz kazandırıcı işlemlerin öneminden ötürü 1978 yılında “Açık Kapı Politikası” uygulamasına başlamıştır. Bu bağlamda İnan (2007: 47); “Uygulamaya başlayan Açık Kapı Politikasının bir aracı olarak Çin'de 4 özel ekonomik bölge kurulmuştur ve bunlar sırasıyla Shenzhen, Shantou, Zhuhai ve Xiamen'den oluşturulan bölgelerdir.” şeklinde bilgi vermektedir. Günümüzde; Çin'in Xiamnaen, Shantou, Shenzen, Zhuai özel ekonomik bölgelerinin yanında Tianjin, Beihai, Dalian, Fuzhou, Guagzhou, Lianyungang, Nantong, Nigbo, Zhanjiang, Qingdao, Qinhuangdao, Wenzhou, Yanta, Waigaoqiao serbest ticaret bölgeleri de bulunmaktadır (Organ, 2003: 205).

İnan'a (2007: 479) göre kurulan bu özel ekonomik bölgeler ile ülkeye yüksek teknolojiye sahip yabancı sermayenin gelmesi, ihracata yönelik bir sanayinin kurulması ve bu yolla ihracat gelirini artırılması amaçlanmaktadır. Ayrıca 2013 yılında Çin hükümeti tarafından kurulan Şanghay Deneysel Serbest Bölgesi'nin kuruluş amaçları da; yabancı yatırımların teşvik edilmesi, yatırıma kapalı alanların kademe kademe açılması, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ve milli para olan Yuan'ın uluslararasılaştırılması şeklinde sıralanmaktadır (www.tusiad.org, 2015).

Çin'de serbest bölge olarak özellikle serbest üretim ve serbest ticaret bölgeleri yer almaktadır. 1979 yılında Shenzhen'de kurulan alan ülkenin en büyük serbest üretim bölgesi olup Şanghay'daki Waigaoqiao da ilk serbest ticaret bölgesi olarak tanınmaktadır. Ülkedeki yatırımların büyük bir kısmının yabancı sermayeli, hemen tüm yatırımların da özel sektöre ait çoğunlukla endüstriyel yatırımlar olduğu ifade edilmektedir (İnan, 2007: 47)

Çin'de serbest bölgelere sağlanan bazı teşvik ve avantajlar aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Organ, 2003: 204; İnan, 2007; www.tusiad.org, 2015):

- Firmalar bölgedeki faaliyetlerinden elde ettiği kazançlar üzerinden % 15 oranında gelir vergisi ödemek zorundadırlar ancak iki yıl boyunca bu vergiden muaf tutulabilmektedirler.
- Yabancı yatırımcılar geçici bir süreyle yerel gelir vergisinden muaf tutulabilmektedir.
- İhracata yönelik faaliyetlerde bulunan firmalara ihraç ettikleri malların ithal edilmiş kısmı için ödemiş oldukları vergi ve resimler iade edilmektedir.
- Bölgede yer alan yabancı yatırımcıların kendi kullanımları için satın aldıkları ve yeni yaptıkları binalar 5 yıl boyunca bina vergisinden muaf tutulmaktadır.
- Bilim parkları ve ileri teknoloji geliştirme bölgelerinde, özellikle ileri teknoloji gerektiren aktiviteler için vergi imtiyazları, özel finansman, inşaat yardımı, hammaddeler için ithalat izni zorunluluğundan muafiyet gibi bazı imtiyazlar sağlanmaktadır.
- Firmalar yasak olarak elde ettikleri kullanım haklarını transfer edebilirler, kiralayabilirler ya da ipotek olarak gösterebilmektedir.
- Çinli ya da yabancı firmalar serbest ticaret bölgesi bankalarında döviz cinsinden hesap açtırabilmektedir.
- Bölge firmalarının yurt dışından getirdikleri mallar, yapı malzemeleri, mekanik tesisat ve ofis aletleri gümrük vergisi, katma değer vergisi ve tüketim vergisinden muaf tutulmaktadır.
- Yabancı yatırımcılar bölgede doğrudan veya yerli ortaklarla birlikte yatırım yapabilmektedir.
- Bölgelerdeki işletmelere iç pazara ürün satabilmeleri, tek bir bankodan işlem yapılabilmesi, yatırım için arsa seçimi, kalifiye eleman, ileri teknoloji, gelişmiş altyapı gibi pek çok konuda özel hizmetler sunulmaktadır.

Çin'de ülke çapında 3.837 adet gelişme bölgesinin ve endüstri parkının kurulduğu ancak bunlardan henüz sadece 1.251'nin yerel hükümet veya ülke konseyinden

uygunluk onayı aldığı da belirtilmektedir (United Nations, 2005: 55 aktaran Tıraş, 2008: 59).

2.1.8. Rusya’da Serbest Bölgeler

Muzhdabayeva’ya (2006: 52) göre Rusya’da 1991 yılında Yabancı Sermaye Kanunu ile serbest ekonomik bölgeler kurulmuşsa dahi bu bölgeler tam anlamı ile serbest bölge olarak faaliyet gösterememişlerdir. 1997 yılında Serbest Ekonomik Bölge Kanunu’nun taslağı hazırlansa da serbest bölgelerin hukuki statüleri netlik kazanamadığından ve önkoşullara uymadığından dolayı kanun reddedilmiş (Avdokushen, 1999: 152) olup bu sebeple Rusya’da faaliyette bulunan serbest bölgelerin çoğu kapatılmıştır.

Rusya’da serbest bölge modeli oluşturmak üzere kurulan Nahodka Serbest Limanı ve Kaliningrad Serbest Bölgesi çoğunlukla yabancı sermaye ile kurulmuşlardır ve halen de faaliyette bulunmaktadır (Muzhdabayeva, 2006: 53). Nahodka Serbest Limanı; Hazar Denizi’nin kıyısında hem Batı hem de Uzak Doğu ülkeleri için bir ticaret merkezi olup özellikle kıtanın büyük ekonomik güçleri olan Çin, Japonya ve Güney Kore başta olmak üzere bütün Asya ülkeleri ile ticari ilişkileri sıkı tutmak suretiyle çok önem verilen bir merkez konumundadır. Kaliningrad Serbest Bölgesi ise Rusya’nın Baltık Denizi kıyısında yer almakta, hem uluslararası ilişkiler açısından jeostratejik bir konum olup hem de bölgenin açık bir liman olması nedeniyle ticari öneme sahip bulunmakta ayrıca Rusya ile ABD ve AB ülkeleri arasında ticari bir köprü görevini ifa etmektedir.

Rusya’da yabancı yatırımcıları cezbetmek ve yeni teknoloji girişini sağlayabilmek amacıyla yeni ekonomik politikalar oluşturulmakta olup 2005 tarihli Özel Ekonomik Bölgeler Yasası ile Rusya’nın değişik bölgelerinde 4 adet teknopark (Dubie, Moskve, St. Petersburg ve Tomsk) ve 2 adet sanayi üretim bölgesi (Alabuga ve Linetske) kurulmuştur (Andreev ve diğerleri, 2012).

2.2. Türkiye’de Serbest Bölge Uygulamaları

Türkiye’de serbest bölge uygulamaları için öncelikle ilgili bölgelerin tarihsel gelişimi, hukuki dayanağı ile sağlanan teşvik ve avantajlar hakkında bilgi verilecek ardından da Türkiye’de faaliyette bulunan serbest bölgeler üzerinde durulacaktır.

2.2.1. Türkiye’de Serbest Bölgelerin Tarihsel Gelişimi

Türkiye’deki serbest bölgelerin gelişimi Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinden başlayarak günümüze kadar devam etmektedir. Türkiye’de ilk serbest bölge uygulaması Akın’a (2002: 310) göre 1870 yılında ülkeye girmeden nakledilecek transit mallar için Tuna Nehri’nin denize döküldüğü Sulina şehrinde ilk serbest limanın kurulmasıyla başlamıştır. Daha sonra İstanbul’da Çekmece Gölü ve Yedikule sahillerinde bir serbest bölge kurmayı planlanmış ancak bu bölgenin kısa vadedeki getirisinin, maliyetini bile karşılayamayacağı tespit edilerek proje hayata geçirilememiştir (Tekeli ve İlkin, 1987: 88-89 aktaran Güllü ve Paksoy, 2011: 115).

Cumhuriyet döneminde ise serbest bölgelerin kurulmasına yönelik ilk adım 1927 yılında kabul edilen 1132 sayılı “Serbest Mıntika Kanunu” ile başlamıştır ki bu yasal düzenleme ile Ford Motor Company’ye Tophane rıhtımında otomobil, kamyon ve traktör montajı yapmak üzere sözleşmeyle 1928 yılında özel bir izin verilmiştir (Atık, 1998:7). Muzhdabayeva’ya (2006: 59) göre Cumhuriyet tarihindeki ikinci serbest bölge denemesi ise, 1946 yılında kabul edilen 4893 sayılı Kanun ile doğuda üretilen halı ve kilimlerle hayvan postlarının transit olarak Türkiye’ye ithal edilmesi ve gerek işlenerek gerekse işlenmeden ihraç edilebilmesi için “Serbest Yer” kurulması hakkında olsa bile bu uygulama gerçekleştirilememiştir.

Türkiye’de serbest bölge konusunda atılan en önemli adımlardan biri 1953 yılında 6209 sayılı Serbest Bölge Kanunu’dur fakat bu kanunun yürürlüğe girmesi; ilgili tüzüğün çıkarılmasına bırakılmış ve söz konusu tüzük de üç yıllık bir gecikmeyle 1956 yılında “Serbest Bölge Nizamnamesi” başlığı altında yayınlanmıştır (Güllü, 2011: 116). Daha sonra 1965, 1969, 1973 ve 1976 yıllarında 6209 sayılı Kanun ve Serbest Bölge Nizamnamesi’ni değiştirme çalışmaları yapılmışsa da, TBMM’ne intikal ettirilen iki tasarı da kanunlaşmamıştır (Atık, 1998: 7).

1980’li yıllarda küreselleşmeyle beraber ithal ikamesine dayalı ticaret politikası yerine dışa açık politikalar izlenmeye başlamıştır. Dolayısıyla bu dönemde dış ticaret politikalarında önemli bir değişim yaşanmış ve serbest bölgelere daha çok ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Bu bağlamda Kabakoz (2012: 43); “Serbest bölge kurulmasının hem ülkenin döviz gelirlerini arttıracak, hem de sanayide kullanılacak girdilerin ithalat maliyetini düşürerek döviz tasarrufu sağlayacak bir girişim olması,

Türkiye’yi serbest bölge kurulması konusunda düşünmeye zorlayan bir etken olmaktadır” şeklinde görüş beyan ederek serbest bölgelerin önemini belirtmektedir. Böylelikle serbest bölgeler ile ilgili çalışmalar yoğunluk kazanmaya başlamıştır.

1983 tarihinde 151 sayılı “Serbest Bölgeler Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” yayınlanmış ve bu kararname ile Başbakanlığa bağlı bir “Serbest Bölge Müdürlüğü” kurulmuştur ardından da 3 Kasım 1983’te Bakanlar Kurulu Kararıyla Mersin ve Antalya limanları serbest bölge olarak ilan edilmiştir (Tomanbay, 2003: 133). Çalışmalar daha da hızlandırılarak, 15 Haziran 1985 tarihinde 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu yürürlüğe girmiş (www.asb.com.tr, 2015) olup 10.03.1993 tarihinde 21520 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan Serbest Bölge Uygulama Yönetmeliği ile düzenlemelere devam edilmiştir (Bulut, 2005: 93).

1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla Türkiye ile AB arasında uygulanmaya başlanan Gümrük Birliği anlaşması uyarınca AB’den gelen sanayi ürünlerine uygulanan tüm gümrük vergileri sıfırlanmış ayrıca üçüncü ülkelerden ithal edilen ürünlerde birliğin Ortak Gümrük Tarifesi kabul edilmiştir. Sonrasında ise 27.10.1999’da kabul edilen ve 05.02.2000 tarihinden itibaren yürürlüğe giren 4458 sayılı Gümrük Kanunu ile yeni düzenlemeler gerçekleştirilmiş, 27.03.2001’de 24355 sayılı Resmi Gazete’de yayınlan Serbest Bölgeler Yönetmeliği uyarınca uygulamada güncellemeler yapılmıştır (Bulut, 2005: 93).

06.02.2004 tarihinde yürürlüğe giren 5084 sayılı “Yatırımların ve İstihdamın Teşviki İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” ile 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu’nda değişikliğe gidilmiştir (İnan, 2007: 52). Söz konusu Kanun’a (www.resmigazete.gov.tr, 2015) göre vergisel teşvikler yeniden düzenlenmiş olup serbest bölgelerde gümrük ve kambiyo mükellefiyetine dair hükümler uygulanmamaktadır, fakat işleticiler ve kullanıcılar yatırım ve üretim safhalarında Bakanlar Kurulu’nca belirlenecek vergi dışı teşviklerden yararlandırılmaktadır.

Son dönemde ise en güncel olarak serbest bölgelerde sağlanan avantajların kapsamını genişleten hükümler içeren ve önemli adımlar atılmış olduğu 5810 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu ile Gümrük Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 12.11.2008 tarihinde kabul edilerek ve 27065 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanmıştır (www.resmigazete.gov.tr, 2015).

2.2.2. Türkiye’de Serbest Bölgelerin Hukuki Dayanağı

Küreselleşen dünya ekonomisine uyum sağlamak amacıyla Türkiye’de serbest bölge kurulması ile ilgili somut ve kalıcı bir sonuç elde edilen çalışmalar yukarıda da ifade edildiği üzere 1985 yılında kabul edilen 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu ile başlamıştır. Türkiye’de serbest bölgeler konusunda uygulamaya yönelik daha ayrıntılı hükümler bu Kanun’a dayanılarak çıkarılan 10.03.1993 tarih ve 21520 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “Serbest Bölgeler Uygulama Yönetmeliği”nde yer almaktadır (Oğuz, 2010: 22).

3218 sayılı Serbest Bölgeler Yasası’nın amacı; Türkiye’de ihracat için yatırım ve üretimi arttırmak, yabancı sermaye ve teknoloji girişini hızlandırmak, ekonominin girdi gereksinmesini ucuz ve düzenli şekilde sağlamak, dış finansman ve ticaret olanaklarından daha fazla yararlanmak şeklinde ifade edilmektedir (www.ekonomi.gov.tr, 2014). Genel olarak doğrudan yabancı yatırımları ve teknoloji ile döviz girişini hızlandırmak da serbest bölgelerin kurulmasındaki amaçlar olarak sıralanmaktadır.

3218 sayılı Kanun’a göre, Türkiye’de serbest bölgelerin yer ve sınırlarını belirlemeye Bakanlar Kurulu yetkili olup; serbest bölgelerin kamu kurum ve kuruluşlarınca, yerli veya yabancı gerçek veya tüzel kişilerce kurulmasına, işletilmesine Bakanlar Kurulu’nca izin verilmektedir (Düzenli, 2006: 47).

Serbest Bölgeler Uygulama Yönetmeliğinde düzenlenecek hususlar ise aşağıdaki sıralanmaktadır (www.ekonomi.gov.tr, 2015):

- Serbest Bölgelerin yönetilmesi ve işletilmesine dair hususlar,
- Serbest Bölgeler ile ilgili faaliyetlerin tabi olacağı esasları,
- Faaliyet ruhsatının verilmesi veya iptali ile kullanıcıların sınai ve ticari kayıtlarının tutulması,
- Serbest bölgelere giriş, çıkış ve serbest bölgede ikamet ile ilgili hususlar,
- Serbest bölgelerdeki çalışma esasları,
- Özel hesaba yapılacak ödemelere ve gelirlerin tahsilatının tabi olacağı esaslar,
- Serbest Bölgelerdeki yapı ve tesislerin teşkiline ilişkin esaslar,

- Serbest Bölge Müdürlükleri'nin çalışma usul ve esasları,
- 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanununun Yönetmelik ile düzenlenmesini öngördüğü diğer hususlar.

1996 yılında Türkiye Gümrük Birliği'ne girmesiyle, 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nda yer almamasına karşın, 4458 sayılı Gümrük Kanunu'nun 152. Maddesinde serbest bölge kavramı ile ilgili yeni düzenleme yapılmıştır. Bu Kanun'a (www.mevzuat.gov.tr, 2015) göre Serbest Bölgeler; Türkiye Gümrük Bölgesi'nin parçaları olmakla beraber, serbest dolaşımda olmayan eşyanın herhangi bir gümrük rejimine tabi tutulmaksızın ve serbest dolaşıma sokulmaksızın, gümrük mevzuatında öngörülen haller dışında kullanılmamak ya da tüketilmemek kaydıyla konulduğu, ithalat vergileri ile ticaret politikası önlemlerinin ve kambiyo mevzuatının uygulanması bakımından, Türkiye Gümrük Bölgesi dışında olduğu kabul edilen, serbest dolaşımdaki eşyanın bir serbest bölgeye konulması nedeniyle normal olarak eşyanın ihracına bağlı olanaklardan yararlandığı yerlerdir.

Onursal'a (2007: 26) göre 06.02.2004 tarihli ve 25365 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren, "5084 sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun" ile muafiyet ve teşvikleri içeren 3218 sayılı Kanunun 6. Maddesi önemli sonuçlar doğuran bir değişikliğe tabi tutulmuş ve eklenen geçici 3. Madde ile vergisel teşvikler kısıtlanmıştır.

25.11.2008 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan, 5810 sayılı "Serbest Bölgeler Kanunu ile Gümrük Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"un 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nda meydana getirdiği değişikliklerle ise serbest bölgelerde istisna kapsamı biraz daha daraltılmış ve istisna uygulaması bazı hallerde bazı koşulların yerine getirilmesine bağlanmıştır (Gökalp, 2013: 72).

2.2.3. Türkiye'de Serbest Bölgelere Sağlanan Teşvik ve Avantajlar

3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun sağladığı teşvik ve avantajlar yalnızca serbest bölgelerin sınırları içinde geçerli olmakta ve dolayısıyla serbest bölge faaliyetleri ile ilgili işlemleri de kapsayacak kadar geniş olmamaktadır. Devlet tarafından serbest bölgelerin teşvik edilmesinin hedefi söz konusu bölgelerde yer alan firmalarla ülkenin uluslararası ticaretteki rekabet avantajını arttırmaktır. Bu

yüzden serbest bölgeler incelendiğinde; sağlanan teşvik ve avantajların ülkeden ülkeye değişebildiği görülmektedir.

Akın (2002: 314) ile Göksu ve Bilginer'e (2010: 348) göre Türkiye'deki serbest bölgelere sağlanan teşvik ve avantajlar aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır:

- Serbest bölge faaliyetlerinden elde edilen kazanç ve gelirler hiçbir izne ve vergiye tabi olmaksızın yurt dışına veya Türkiye'ye transfer edilebilmektedir.
- Türkiye'deki tam ve dar mükellef gerçek ve tüzel kişilerin serbest bölgelerdeki faaliyetleri dolayısıyla ettikleri kazanç ve iratlar, kambiyo mevzuatına uygun olarak, Türkiye'ye getirilmesi halinde de gelir ve kurumlar vergisinden muaftır.
- Serbest bölgeler gümrük hattı dışında sayıldığından, serbest bölgeler ile Türkiye'nin diğer yerleri arasında yapılan ticarete dış ticaret rejimi hükümleri uygulanır.
- Serbest bölgeye getirilen Türkiye veya AB menşeli ya da buralarda serbest dolaşımda bulunan malların, serbest dolaşımda bulunma statüsü değişmediğinden, Türkiye'ye veya AB üyesi ülkelere girişinde gümrük vergisi ödenmez. Ayrıca üçüncü ülke menşeli malların serbest bölgeye girişinde ve bu malların Türkiye veya AB üyesi ülkeler dışındaki üçüncü ülkelere gönderilmesi halinde de gümrük vergisi ödenmez. Ancak serbest bölgeden Türkiye'ye veya AB üyesi ülkelere gönderilen serbest dolaşım durumunda olmayan üçüncü ülke menşeli mallar için Ortak Gümrük Tarifesi'nde belirtilen oran üzerinden gümrük vergisi ödenmektedir.
- Serbest bölgeler 'Türkiye-AB Gümrük Birliği Gümrük Bölgesi'nin parçası sayıldığından; serbest bölgelerden Türkiye veya AB menşeli ürünler ile Türkiye'de serbest dolaşım durumunda bulunan ürünler A.TR Belgesi düzenlenerek AB'ye gönderilebilmektedir. Üçüncü ülke menşeli ürünler ise Ortak Gümrük Tarifesi'nde belirtilen oran üzerinden Serbest Bölge Gümrük Müdürlüğü'ne gümrük vergisi ödenerek serbest dolaşıma sokulduktan sonra A.TR Belgesi düzenlenerek AB'ye gönderilebilmektedir.

- Serbest bölgede sağlanan teşvik ve avantajlardan yerli ve yabancı bütün firmalar eşit olarak yararlanmaktadır.
- Mallar serbest bölgede süre sınırlaması olmaksızın kalabilmektedir.
- Fiyat, kalite ve standartlarla ilgili olarak kamu kurum ve kuruluşlarına verilen yetkiler serbest bölgelerde uygulanmamaktadır.
- Serbest bölgedeki faaliyetlerle ilgili her türlü ödemeler dövizle yapılır, böylece bölgedeki firmaların enflasyondan olumsuz etkilenmeleri engellenmektedir.
- Serbest bölgelerden Türkiye'ye yönelik mal satışına ve serbest bölge ile diğer ülkeler arasında yapılacak takas ticaretine kısıtlama getirilmemiştir.
- Avrupa Birliği'ne tam üyeliğin gerçekleşeceği yılın vergilendirme döneminin sonuna kadar; serbest bölgelerde üretim faaliyetinde bulunan mükelleflerin bu bölgede imal ettikleri ürünlerin satışından elde ettikleri kazançları gelir veya kurumlar vergisinden müstesnadır ve bu bölgelerde üretilen ürünlerin FOB bedelinin en az % 85'ini yurtdışına ihraç eden mükelleflerin istihdam ettikleri personele ödedikleri ücretler de gelir vergisinden muaf tutulmaktadır.
- Başvuru ve faaliyet süresince her türlü bürokrasi en aza indirilmiştir. Serbest bölgeler özel sektör şirketlerince işletilmektedir.

2.2.4. Türkiye'de Faaliyette Bulunan Serbest Bölgeler

Türkiye'de serbest bölgelerin kuruluşunda üç temel modelin uygulandığı görülmektedir. Bu modeller aşağıdaki şekilde açıklanmaktadır (Toroslu, 2000: 69; Çelenk, 2007: 57; İnan, 2007: 74):

- Birinci modelde, serbest bölgeler kamu arazisi üzerine kurulmakta ve altyapı harcamaları devlet tarafından yapılmakta, üstyapı harcamaları ise işletmeciler ve kullanıcı şirketler tarafından yapılmaktadır. Bu modele örnek olarak; Mersin Serbest Bölgesi, Antalya Serbest Bölgesi, Doğu Anadolu Serbest Bölgesi ve TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi Teknoloji Serbest Bölgesi gösterilebilir.

- İkinci olarak bahsedilecek olan modelinde ise serbest bölgeler kamu arazisi üzerine kurulmakta fakat altyapı harcamaları bölge kurucu ve işletmecisi tarafından yapılmaktadır. Modelde üstyapı harcamaları bölge işletmeci ve kullanıcı şirketler tarafından yapılmaktadır. Bu modelin uygulandığı serbest bölgeler ise; Ege Serbest Bölgesi, İstanbul Atatürk Hava Limanı Serbest Bölgesi, Trabzon Serbest Bölgesi, Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi, Rize Serbest Bölgesi ve Kocaeli Serbest Bölgesi şeklinde gösterilebilir.
- Üçüncü modelde ise serbest bölgeler bölge kurucu ve işletmecisine ait arazi üzerine kurulmakta ve altyapı harcamaları da bu şirket tarafından yapılmaktadır. Üstyapı harcamaları ise bölge kurucu ve işletmecisi ile kullanıcı şirketler tarafından yapılmaktadır. Bu modele örnek olarak İstanbul Trakya Serbest Bölgesi, İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi, İzmir Menemen Deri Serbest Bölgesi, Avrupa Serbest Bölgesi, Gaziantep Serbest Bölgesi, Denizli Serbest Bölgesi, Bursa Serbest Bölgesi, Mardin Serbest Bölgesi ve Kayseri Serbest Bölgesi gösterilebilmektedir.

Bakanlar Kurulu'nca yer ve sınırları tespit edilen serbest bölgelerimiz, faaliyet konuları ve fonksiyonları bakımından yukarıda da ifade edildiği üzere karma bir yapı göstermektedir, ayrıca temel olarak ihracata dayalı yatırım ve üretimi teşvik etmek amacıyla 1987 yılından bu yana faaliyet gösteren 21 adet serbest bölge bulunmaktadır. Türkiye'de faaliyette bulunan serbest bölgeler hakkında sonraki alt başlıklarda genel bilgiler verilmektedir.

2.2.4.1. Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi

25.05.1990 tarihinde bölge kurucu işleticisi olarak TAYSED Toros Adana Yumurtalık Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. ve 29.02.1992 tarih ve 92/2797 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile de Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi bugünkü sınırı belirlenerek kurulmuş bulunmaktadır. Ancak Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi Körfez Savaşı'nın olumsuz etkileri nedeniyle faaliyetlerine ancak 1998'de başlayabilmiştir. Yazıcılar (2007: 36) bölgeye dair "1998 yılı sonlarında açılan ve ticaret faaliyetleri 1999'da başlayan bölge, özellikle coğrafi ve fiziki şartlarının elverişli olması nedeniyle enerji, petrol, petrokimya, demircilik, tekstil ve bunların yan ürünlerini üretmek ve üretimi yapılan hammaddelerin yeni ürünlerde

kullanılmasını sağlamak amacıyla yapılacak yatırımlara en uygun serbest bölgelerin başında gelmektedir”, Arslan (2005: 104) ise Anadolu Yumurtalık Serbest Bölgesi hakkında “İskenderun Körfezi’nde, Adana- Hatay illerinin birleşiminde ve 3 kıtaya da çok yakın olacağınız bir konumda, ülkenizin sunduğu coğrafi ayrıcalığı en iyi şekilde değerlendirebileceğiniz ideal bir yerde işleticisi tarafından 4.500.000 m²’lik bir alan üzerine kurulmuştur” şeklinde görüş beyan etmektedir.

Türkiye’nin önemli limanlarından biri olan İskenderun Limanı’nın bu bölgenin bitişinde yer almasından dolayı bölgede denizyolu, karayolu, demiryolu ve havayolu bağlantısı bulunmaktadır. Ayrıca Avrupa, Orta Doğu ve Kuzey Afrika’ya yakın olduğundan Anadolu Yumurtalık Serbest Bölgesi’nin yabancı yatırımcılar için büyük uluslararası pazarların merkezi konumunda bulunduğu ifade edilebilir.

Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi, diğer serbest bölgelerde sağlanan teşvik ve avantajların yanı sıra aşağıda belirtilen imkânları da sunmaktadır (www.tayseb.com, 2015):

- “Yapı-İşlet-Devret” modeli ile çalışan Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi 4,5 milyon m² alanı ile Türkiye’nin ve dünyanın en büyük serbest bölgelerinden biridir. İskenderun Körfezi’nde 5 km’lik sahil şeridi boyunca uzanan konumu, Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerine yakınlığı nedeniyle lojistik ve stratejik açıdan uygun konumdadır ve devlet güvencesinde arazi kiralama imkânı bulunmaktadır.
- Serbest Bölge’nin bitişinde yer alan Türkiye’nin en büyük özel sektör limanı olan Toros Limanı’nın bölgeye doğrudan bağlantısı bulunmaktadır dolayısıyla bölgede yer alan işletmeler çok hızlı yükleme, boşaltma kapasitesinden yararlanabilmektedir.
- Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi’nin giriş-çıkış kapısından Gaziantep, Mersin, Pozantı arasındaki otoyola doğrudan bağlantı bulunmaktadır. Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi’ne; 80 km mesafedeki Adana Havaalanı’ndan ve 90 km mesafedeki Hatay Havaalanı’ndan otoyol aracılığı ile kısa sürede ulaşabilmektedir ayrıca bölgeye 16 km mesafede yer alan yakın gelecekte bölgenin içine kadar uzatılacak olan demiryolu bağlantısından yararlanabilmektedir.

- Yol, elektrik, su, internet ve telefon gibi gerekli alt yapı yatırımları kiralanan arazinin sınırına kadar bölgenin kurucusu ve işletici şirketi tarafından sağlanmaktadır.
- Firmaların üretim, hizmet ve idari personel ihtiyaçları Adana, Osmaniye, Hatay, Ceyhan, Erzin, Sarımsaz, Yumurtalık gibi yakın yerleşkelerden sağlanmaktadır. İşçilik ücretleri diğer serbest bölgelerle kıyaslandığında oldukça uygun olmaktadır.
- Her biri 2700 m² büyüklüğünde iki adet kapalı depo ile değişik ölçülerde 27 adet ofis bulunmaktadır.

GAP kapsamında bulunan illerin dünyaya açılan bir kapısı olarak planlanan serbest bölgenin ticaret hacmi aşağıdaki tabloda yıllara göre gösterilmektedir:

Tablo 1
Adana Yumurtalık Serbest Bölgesinin Yıllara Göre
Ticaret Hacmi (2010-2014)

Yıllar	Ticaret Hacmi (bin ABD \$)
2010	219.516
2011	265.658
2012	295.816
2013	397.467
2014	515.598

Kaynak: Ekonomik Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr, 2015

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi'nin ticaret hacmi yıllar itibariyle yükseliş içerisindedir. 2010 yılında yaklaşık 220 milyon USD olan bölgenin ticaret hacmi sürekli artmış ve 2014'te ticaret hacmi 516 milyon USD seviyesine ulaşmıştır. Aşağıdaki tablo ise bölgedeki istihdam verilerini ifade etmektedir:

Tablo 2
Adana Yumurtalık Serbest Bölgesinin İstihdam
Verileri(2010-2014)

	2010	2011	2012	2013	2014
İşçi	146	191	174	352	1.778
Büro Personeli	91	95	21	70	97
Diğer	0	0	16	336	2
Toplam	237	286	211	758	1.877

Kaynak:Ekonomik Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr, 2015

Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi'nin istihdam verilerine göre 2010 yılında 237 kişi istihdam edilirken bu sayı sadece 2012 yılında azalarak 211'e düşmüş ancak diğer tüm yıllarda artmış ve 2014'te ise 1.877 kişiye ulaşmış bulunmaktadır.

2.2.4.2. Antalya Serbest Bölgesi

Türkiye'nin ilk kurulan serbest bölgelerinden biri olmakla beraber bünyesinde liman işletmesi bulunduran birkaç serbest bölgeden biri Antalya Serbest Bölgesi'dir. 1985 tarihli ve 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun verdiği yetkiye dayanılarak, Bakanlar Kurulu Kararı ile yer ve sınırları tespit edilerek 625.490 m² bir alanla 14 Kasım 1987 tarihinde hizmete girmiştir.

Arazi ve altyapı finansmanı devletçe karşılanan, üstyapısı ise yatırımcı firmalar tarafından gerçekleştirilen Antalya Serbest Bölgesi'nin işletimi Bakanlar Kurulu Kararı ile özel sektöre verilmiş ve bu amaçla hisselerinin % 34'ü kamuya, % 66'sı özel sektöre ait olan Antalya Serbest Bölge İşleticisi A.Ş. (ASBAŞ) kurulmuştur (Sarvan ve değerleri, 2010: 296).

Bölge; Antalya şehir merkezine 12 km, havalimanına 25 km mesafede ve Antalya liman sahasının hemen bitişiğinde kurularak denizyolu, havayolu ve karayolu bağlantısından yararlanabilmektedir.

Başlangıçta, ülkemizin yurtdışı müteahhitlik hizmetlerine yönelik makine parkı alanı olarak planlanan ve bu arada kısmen alım-satım şeklinde ticaret faaliyetlerin de sürdürüldüğü bir "Ticaret Serbest Bölgesi" görünümündeki Antalya Serbest Bölgesi, özellikle talepler karşısında, büyük oranda "Üretim Serbest Bölgesi" olma niteliğine bürünmeye başlamıştır (Uzandaç, 2008: 68). Antalya Serbest Bölgesi son yıllarda denizcilik sektöründe en hızlı gelişen sektörlerden biri durumundadır.

Aşağıdaki tabloda bölgenin ticaret hacmi yıllara göre gösterilmektedir:

Tablo 3
Antalya Serbest Bölgesinin Yıllara Göre Ticaret Hacmi
(2010-2014)

Yıllar	Ticaret Hacmi (bin ABD \$)
2010	716.721
2011	731.252
2012	749.707
2013	902.379
2014	833.450

Kaynak: Ekonomik Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr, 2015

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere Antalya Serbest Bölgesi'nin ticaret hacmi yıllar itibariyle 2013'e kadar yükseliş içerisinde. 2010 yılında 716 milyon USD olan bölgenin ticaret hacmi sürekli artmış ve 2013'te ticaret hacmi 902 milyon USD seviyesine ulaşmıştır ancak 2014 yılında % 7,64 oranda bir azalış göstererek 833 milyon USD olarak kaydedilmiştir.

Aşağıdaki tablo ise bölgedeki istihdam verilerini ifade etmektedir:

Tablo 4
Antalya Serbest Bölgesinin İstihdam Verileri
(2010-2014)

	2010	2011	2012	2013	2014
İşçi	2.278	2.830	3.051	3.020	3.739
Büro Personeli	478	498	576	690	739
Diğer	0	0	0	0	0
Toplam	2.756	3.328	3.627	3.710	4.478

Kaynak: Ekonomik Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr, 2015

Antalya Serbest Bölgesi'nin istihdam verileri incelendiğinde yıllar itibariyle sürekli yükseliş görülmektedir. 2010 yılında 2.756 kişi olan istihdam 2014'te 4.478 kişiye ulaşmış bulunmaktadır.

2.2.4.3. Avrupa Serbest Bölgesi

İstanbul'un her iki yakasında da ortaya çıkan yoğun sanayileşme sonucunda Marmara Bölgesi'nde serbest bölgeye ihtiyaç duyulmaya başlamıştır. Tekirdağ'ın Çorlu ilçesi ise sadece Türkiye-Avrupa arasında değil, Uzakdoğu-Avrupa arasında da köprü olmaya aday bir bölge olduğundan, bu bölgede yeni bir serbest bölge kurulması uygun bulunmuştur. Türkiye'nin en büyük özel serbest bölgelerinden biri olan Avrupa Serbest Bölgesi, sanayi merkezi olan Tekirdağ'ın Çorlu ilçesinde, 16.10.1996 gün ve 96/910 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'nın 16.03.1997 tarihli Resmi Gazetede yayımlanmasının ardından, 1999 yılında faaliyete başlamıştır. Avrupa Serbest Bölgesi'nin bir teknokent olarak arazisinde bulunduğu Çorlu; tarımsal zenginliğinin yani sıra sanayi yatırımları konusunda son 20 yılda büyük gelişmeler göstermiş ve İstanbul'a ve diğer Avrupa metropollerine yakınlığı nedeniyle başta tekstil olmak üzere tüm yeni yatırımların odak noktası haline gelmiştir (www.asb.com.tr, 2015).

Avrupa Serbest Bölgesi'nin faaliyetleri üretim ve ihracat ağırlıklı olarak dünya markalarını üreten firmaların katkılarıyla önemli miktarda ticaret hacmini yakalamış ve zaman içerisinde de ciddi artışlar göstermiş bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda bölgenin ticaret hacmi yıllara göre gösterilmektedir:

Tablo 5
Avrupa Serbest Bölgesi'nin Yıllara Göre Ticaret Hacmi
(2010-2014)

Yıllar	Ticaret Hacmi (bin ABD \$)
2010	1.288.563
2011	2.059.462
2012	2.364.905
2013	2.439.927
2014	2.447.756

Kaynak:Ekonomik Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr, 2015

Tablo 5'te görüldüğü üzere Avrupa Serbest Bölgesi'nin ticaret hacmi 2010 yılında 1,28 milyar USD iken sonraki yıllarda sürekli artarak 2011 yılında 2,06 milyar USD, 2012 yılında 2,36 milyar USD, 2013 yılında 2,44 milyar USD ve 2014 yılında 2,45 milyar USD olarak kaydedilmiştir.

Aşağıdaki tablo ise bölgedeki istihdam verilerini ifade etmektedir:

Tablo 6
Avrupa Serbest Bölgesi'nin İstihdam Verileri
(2010-2014)

	2010	2011	2012	2013	2014
İşçi	1.651	1.712	1.712	2.551	2.836
Büro Personeli	301	441	441	461	486
Diğer	56	0	0	0	0
Toplam	2.008	2.153	2.153	3.012	3.322

Kaynak: Ekonomik Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr, 2015

Tabloda görüldüğü üzere bölgede 2010 yılında 2.008 personel istihdam edilirken, 2014 yılında bu sayı 2.836'sı işçi, 486'sı büro personeli olmak üzere toplam 3.322'ye ulaşmıştır.

2.2.4.4. Bursa Serbest Bölgesi

Bursa Serbest Bölgesi'nin yer ve sınırlarını belirleyen Bursa Serbest Bölge Kurucu ve İşletici A.Ş. tarafından kurulup işletilmesini öngören 2000/538 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı 16.05.2000 tarihli ve 24051 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Serbest Bölge; Bursa'nın ithalat ve ihracatta daha hızlı ve rekabet edebilir bir düzeye getirilebilmesi amacıyla 2001 yılında ticari faaliyetlerine

başlamıştır. Bursa Serbest Bölgesi; Bursa'ya olan yakınlığı, Marmara Denizi'nin en önemli limanlarına açılan kapısı olması ayrıca şehirdeki tekstil sektörünün yoğunlaşmasından dolayı gerek coğrafi konumu, gerekse ekonomik değerleri ile sanayi ve ticaret açısından stratejik bir öneme sahip bulunmaktadır.

Bursa Serbest Bölgesi'nde faaliyet gösterecek olan firmalara faaliyet ruhsatı verilmektedir. Faaliyet ruhsatı; hazır işyeri kiralamak suretiyle faaliyet gösterecek kiracı-kullanıcı firmalar için 15 yıl (faaliyet konusu üretim olanlar için 20 yıl), kendi işyerini inşa etmek suretiyle faaliyet gösterecek yatırım- kullanıcı firmalar için 30 yıl (faaliyet konusu üretim olanlar için 45 yıl) süreli verilmektedir (www.buseb.com, 2015).

Aşağıdaki tabloda bölgenin ticaret hacmi yıllara göre gösterilmektedir:

Tablo 7
Bursa Serbest Bölgesi'nin Yıllara Göre Ticaret Hacmi
(2010-2014)

Yıllar	Ticaret Hacmi (bin ABD \$)
2010	1.352.280
2011	1.571.579
2012	1.532.317
2013	1.907.397
2014	1.934.424

Kaynak: Ekonomik Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr, 2015

Tablo 7 incelendiğinde Bursa Serbest Bölgesi'nin ticaret hacmi 2010 yılında yaklaşık 1,35 milyar USD iken 2011 yılında 1,57 milyar USD olarak ve 2012 yılında ise miktar azalarak 1,53 milyar USD olarak gerçekleşmiştir. Sonraki yıllarda ise söz konusu hacim sürekli artarak 2013'te 1,90 milyar USD ve 2014 yılında yaklaşık 1,94 milyar USD olarak gerçekleşmiş bulunmaktadır. Aşağıdaki tablo ise bölgedeki istihdam verilerini ifade etmektedir:

Tablo 8
Bursa Serbest Bölgesi'nin İstihdam Verileri (2010-2014)

	2010	2011	2012	2013	2014
İşçi	4.815	5.232	7.161	6.456	8.200
Büro Personeli	1.022	2.632	723	964	990
Diğer	233	259	157	520	81
Toplam	6.070	8.123	8.041	7.940	9.278

Kaynak: Ekonomik Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr, 2015

Bursa Serbest Bölgesi'nde 2010 yılında 6.070 olan toplam personel sayısı, 2011 yılında hızla artarak 8.123'e ulaşmış ancak 2012 ve 2013'te üst üste azalmış, 2014 yılında ise artarak istihdam edilen personel sayısı 9.278'ye ulaşmış bulunmaktadır.

2.2.4.5. Denizli Serbest Bölgesi

1999 yılında projesine başlayan Denizli Serbest Bölgesi, 2000/398 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'nın 3.05.2000 tarihli ve 24038 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmasının ardından hukuki varlığına kavuşarak faaliyete başlamıştır. Aynı karar ile Denizli Serbest Bölgesi'ni kurma ve işletme yetkisi Denizli Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş'ye verilmiştir. Denizli Serbest Bölgesi; uluslararası statüsünde olan Çardak Havaalanı ve Özdemir Sabancı Organize Sanayi Bölgesi'nin bitişiğinde olması ayrıca Antalya ve İzmir Limanlarını kullanabilme özeliğine sahip olmasından dolayı yerli ve yabancı yatırımcılar için daha da önem kazanmaktadır.

Denizli Serbest Bölgesi'nde gıda, ambalaj vb. hafif sanayi ile tekstil sektörüne yatırım yapılmış (www.denser.com.tr, 2015) ancak gerek dünya ekonomisindeki krizler gerekse Tayvan, Çin, Güney Kore, Pakistan gibi ülkelerde üretilen ucuz tekstil ürünlerinin yarattığı pazar kayıplarından dolayı ticari hacmi istenildiği düzeye ulaşamamıştır (Yayla, 2010: 46).

Denizli Serbest Bölgesi'nde arsa ve bina tapusu verilmektedir. Tapu mülkiyeti sahibi kullanıcılar başlangıçta 30 yıla kadar faaliyet ruhsatı alabilmekte olup faaliyet ruhsatının maksimum süresi 99 yıldır (www.denser.com.tr, 2015).

Aşağıdaki tabloda bölgenin ticaret hacmi yıllara göre gösterilmektedir:

Tablo 9
Denizli Serbest Bölgesi'nin Yıllara Göre Ticaret Hacmi
(2010-2014)

Yıllar	Ticaret Hacmi (bin ABD \$)
2010	62.048
2011	67.694
2012	72.293
2013	56.783
2014	121.408

Kaynak: Ekonomik Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr, 2015

Denizli Serbest Bölgesi'nin ticaret hacmi 2010 yılında 62 milyon USD olup 2013 haricinde sürekli artmış ve 2014'te 121 milyon USD olarak gerçekleşmiştir.

Aşağıdaki tablo ise bölgedeki istihdam verilerini ifade etmektedir:

Tablo 10
Denizli Serbest Bölgesi'nin İstihdam Verileri (2010-2014)

	2010	2011	2012	2013	2014
İşçi	37	27	30	28	24
Büro Personeli	17	13	8	10	9
Diğer	9	0	0	0	0
Toplam	54	40	38	38	33

Kaynak: Ekonomik Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr,2015

Denizli Serbest Bölgesi'nin istihdam verileri incelendiğinde yıllar itibariyle azalma görülmektedir. 2010 yılında toplam personel sayısı 54 iken 2014'te istihdam edilen personel sayısı 33'e kadar düşmüştür.

2.2.4.6.Doğu Anadolu Serbest Bölgesi

27.09.1994 tarih ve 94/6028 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yeri ve sınırı tespit edilen bölge, Doğu Anadolu Serbest Bölge Kurucu ve İşletmecisi A.Ş. (DASBAŞ) tarafından 484.500 m² alanda kurulmuş olup, 1996 yılında ticari faaliyete başlamıştır. Türkiye'nin Doğu Anadolu bölgesinde bulunan tek serbest bölge olan Doğu Anadolu Serbest Bölgesi; İran üzerinden Ortadoğu'ya, Nahçıvan üzerinden Orta Asya Cumhuriyetlerine, Gürcistan üzerinden Rusya'ya açılan kapılara yakın konumda kurulan ve tarihi İpek Yolu üzerinde yer alan, dağıtım merkezi olarak faaliyet göstermesi hedeflenen bir bölgedir. Ancak Doğu Anadolu Serbest Bölgesi'ndeki ithalat ve ihracata yönelik işletme eksikliği, gelişmiş bir altyapı sistemine sahip olmaması, kalifiye eleman noksanlığı, yaşanan olumsuz kış şartlarında karayoluyla ulaşımın imkânsız hale gelmesi neticesinde diğer ulaşım imkânlarına yönelimin maliyetleri yükseltmesi gibi nedenlerden dolayı bölgede dış ticaret hacmi istenilen seviyeye ulaşamamıştır.

3.10.2009 tarihli ve 27365 sayılı Resmi Gazete'de Devlet Bakanlığı'nın 06.08.2009 tarihli ve 28035 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulu'nca 13.08.2009 tarihinde "Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yer ve Sınırları ile İşletme İznine İlişkin Hükümlerin Yürürlükten Kaldırmasına Dair Karar"ı yürürlüğe konulmuştur. (www.resmigazete.gov.tr,2015). 1996 yılında faaliyete geçen bölgenin ticaret hacminin düşük olmasından dolayı Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın istatistiksel değerlendirmelerinden çıkarılmıştır

2.2.4.7. Ege Serbest Bölgesi

Türkiye'nin özel şirketler tarafından teknopark olma yolunda kurulup, işletilen ilk serbest bölgelerinden biri olarak Ege Serbest Bölgesi; 11.01.1987 tarih ve 87/11401 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yer ve sınırları belirlenerek 14.09.1990 tarihinde resmi açılışı yapılarak faaliyete geçmiştir. Dünyanın en yüksek büyüme potansiyeline sahip bölgelerinden Avrupa, Ortadoğu ve Orta Asya pazarlarına açılan bir geçiş kapısı olarak ideal bir üretim ve ticaret merkezi olması planlanan bölge; karayolu, denizyolu, havayolu ve demiryolu ulaşımına ve lojistik dağıtım noktalarına yakın bir konumda yer almaktadır. Hava'ya (1999: 113) göre yüksek teknolojiye dayalı yatırımları çekebilmek amacıyla faaliyete geçirilen Ege Serbest Bölgesi; Gaziemir-İzmir'de kurulmuş ve altyapı finansmanının % 96,4'ü yabancı sermayeye ait olan kurucu-işletici ESBAŞ (Ege Serbest Bölge Kurucu ve İşletici A.Ş.) tarafından sağlanmaktadır.

Ege Serbest Bölgesi'nde ileri teknoloji transferi, işletme ve finans konularında ve eğitim hizmetleri vermek amacıyla bir Teknoloji Merkezi açılmış olup; Türkiye'nin ilk, dünyanın 7. Uzay Kampı 2000 yılında faaliyete başlamıştır (www.esbas.com.tr, 2015).

Aşağıdaki tabloda bölgenin ticaret hacmi yıllara göre gösterilmektedir:

Tablo 11
Ege Serbest Bölgesi'nin Yıllara Göre Ticaret Hacmi
(2010-2014)

Yıllar	Ticaret Hacmi (bin ABD \$)
2010	2.502.919
2011	5.747.500
2012	5.221.937
2013	4.620.242
2014	3.327.829

Kaynak: Ekonomik Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr, 2015

Tablo 11'de görüldüğü üzere Ege Serbest Bölgesi'nin ticaret hacmi 2010 yılında 2,5 milyar USD iken 2011 yılında 5,7 milyar USD'ye ulaşmak suretiyle çok ciddi bir artış göstermiştir. Sonraki yıllarda ise ticaret hacmi sürekli azalmış; 2012 yılında 5,2 milyar USD, 2013 yılında 4,6 milyar USD ve 2014 yılında 3,3 milyar USD olarak kaydedilmiştir.

Aşağıdaki tablo ise bölgedeki istihdam verilerini ifade etmektedir:

Tablo 12
Ege Serbest Bölgesi'nin İstihdam Verileri (2010-2014)

	2010	2011	2012	2013	2014
İşçi	17.318	17.622	18.297	14.204	13.900
Büro Personeli	994	1.061	1.343	2.649	2.720
Diğer	0	374	390	412	422
Toplam	18.312	19.057	19.970	17.265	17.042

Kaynak: Ekonomik Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr, 2015

Tabloda görüldüğü üzere bölgede 2010'da 18.312 olan personel sayısı 2011 ve 2012'de artmış ancak sonraki yıllarda sürekli azalarak 2014'te 17.042'ye kadar düşmüştür.

2.2.4.8. Gaziantep Serbest Bölgesi

Gaziantep Serbest Bölgesi'nin yer ve sınırları, 07.07.1998 tarih ve 98/11368 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenmiştir, aynı karar ile de Gaziantep Serbest Bölgesi'ni kurup işletmekle GASBAŞ- Gaziantep Serbest Bölgesi Kurucu ve İşleticisi Anonim Şirketi yetkili kılınmıştır (www.freezone-antep.gov.tr, 2015). Güneydoğu Anadolu'yu Akdeniz ve Ortadoğu'ya bağlayan kara ve demir yollarının merkezi, Mersin ve İskenderun limanlarına bağlanan otoyola ise yakın konumda olmasından dolayı Suriye, Irak ve diğer bölge ülkeleri arasında köprü rolü oynamaktadır.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ekonominin merkezi konumunda bulunan, ayrıca arazisi ve kurulup işletilmesi tamamen özel sektöre ait olan Gaziantep Serbest Bölgesi; önemli ölçüde endüstri kapasitesine sahip bulunmakta ayrıca üretilen mamul ve yarı mamul maddeler yoğunluk olarak ihracata yönelik olmakla beraber ihracatının önemli bir kısmı da Ortadoğu ve Avrupa ülkelerine yapılmaktadır.

Aşağıdaki tabloda bölgenin ticaret hacmi yıllara göre gösterilmektedir:

Tablo 13
Gaziantep Serbest Bölgesi'nin Yıllara Göre Ticaret Hacmi (2010-2014)

Yıllar	Ticaret Hacmi (bin ABD \$)
2010	128.338
2011	112.053
2012	102.659
2013	199.045
2014	134.455

Kaynak: Ekonomik Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr, 2015

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere Gaziantep Serbest Bölgesi'nin ticaret hacmi 2010 yılında 128 milyon USD iken 2011 ve 2012 yıllarında azalmış, 2013'te yaşanan artışla 200 milyon USD'ye ulaşsa bile 2014'te yine azalarak 135 milyon USD'ye kadar gerilemiştir.

Aşağıdaki tablo ise bölgedeki istihdam verilerini ifade etmektedir

Tablo 14
Gaziantep Serbest Bölgesi'nin İstihdam Verileri (2010-2014)

	2010	2011	2012	2013	2014
İşçi	114	158	109	69	94
Büro Personeli	60	67	74	72	61
Toplam	174	225	183	141	155

Kaynak: Ekonomik Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr, 2015

Gaziantep Serbest Bölgesi'nin istihdam verileri incelendiğinde 2010'da 174 olan personel sayısının, 2011'de 225'e ulaşsa da 2014'te 155'e kadar azaldığı görülmektedir.

2.2.4.9. İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi

1990 yılında kurulan İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi başlangıçta sadece Dış Hatlar terminali alanıyla sınırlı olmasından dolayı bölge hizmeti Serbest Bölge Müdürlüğü tarafından taşeron firmalara yaptırılmaktaydı ancak 1995 yılında Bölge; havaalanı karşısındaki geniş bir sahaya genişletilerek özel sektöre devredilmiştir. 1990 yılında faaliyete geçen ve hazine arazisi üzerinde yer alan İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi'nin kurucu ve işleticiliği Bakanlar Kurulu kararıyla 01.07.1996 tarihinden itibaren İSBİ A.Ş. (İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş.) tarafından yürütülmektedir (www.isbi.com.tr, 2015).

İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi; Atatürk Havalimanı'nın, Ambarlı ve Haydarpaşa Limanlarının, Halkalı Tren İstasyonu'nun çok yakınında bulunduğundan dolayı OECD ülkeleri, AB ülkeleri ve Orta Asya Cumhuriyetleri arasında lojistik köprü rolü oynamaktadır.

Bölgede son yıllarda yazılım, donanım ve elektronik sektörlerinde büyük bir gelişme yaşanmakla beraber; belirtilen sektörlerin yanında gıda, otomotiv, kimya ve medikal sektörlerindeki firmalara da önem verilmektedir (Erdoğan ve Ener, 2005: 125 aktaran Onursal, 2007: 43).

Aşağıdaki tabloda bölgenin ticaret hacmi yıllara göre gösterilmektedir:

Tablo 15
İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi'nin Yıllara Göre
Ticaret Hacmi (2010-2014)

Yıllar	Ticaret Hacmi (bin ABD \$)
2010	2.718.109
2011	2.241.525
2012	2.103.566
2013	1.797.352
2014	1.518.438

Kaynak: Ekonomik Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr, 2015

Tablo 15'te görüldüğü üzere İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi'nin ticaret hacmi 2010 yılında 2,7 milyar USD olarak gerçekleşmiş ancak sonraki yıllarda sürekli azalmış; 2011 yılında 2,2 milyar USD, 2012'de 2,1 milyar USD, 2013 yılında 1,7 milyar USD ve 2014'te ise 1,5 milyar USD olarak seviyesine kadar gerilemiş bulunmaktadır.

Aşağıdaki tablo ise bölgedeki istihdam verilerini ifade etmektedir:

Tablo 16
İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi'nin İstihdam
Verileri (2010-2014)

	2010	2011	2012	2013	2014
İşçi	78	51	166	486	494
Büro Personeli	893	839	1.104	630	687
Diğer	10	2	1	69	65
Toplam	981	892	1.271	1.185	1.246

Kaynak: Ekonomik Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr, 2015

Ticaret hacmindeki gerilemeye karşın bölgedeki istihdam sadece 2011 ve 2013 yıllarında azalmıştır. 2010'da 981 olan personel sayısı 2014 yılında 1.246'ya ulaşmış bulunmaktadır.

2.2.4.10. İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi

Türkiye'de sektörel bir serbest bölge olma özelliğine sahip, arazisi üzerindeki tüm altyapı ve üstyapı finansmanı ve yatırımları özel sektör tarafından gerçekleştirilerek işletilen bir serbest bölge olarak İstanbul Deri ve Endüstri Serbest Bölgesi adıyla 22.02.1993 tarih ve 93/4181 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile DESBAS-İstanbul Deri Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş.'ye bölgeyi kurma ve işletme yetkisi verilmesi ile kurulmuş ve 01.05.1995 tarihinde ticari faaliyetlerine başlamıştır.

Daha sonra adı İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi şeklinde değişen bölge Tuzla'da; Sabiha Gökçen Uluslararası Havalimanı, Gebze ve Haydarpaşa Limanlarının çok yakınında bir konumda bulunmaktadır. Bölgenin ilk kurulduğu yıllarda sadece deri ve yan ürünlerine yönelik faaliyetler gerçekleştirmiş olup, ihracata katkı sağlamak amacıyla serbest bölge gereksinimi karşısında her türlü ticaret ve hizmet faaliyetlerinde de izin verilmektedir.

İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi yıllık ticaret hacmi yönünden Türkiye'deki tüm serbest bölgeler arasında en yüksek hacme sahip olan bölgeler arasında yer almaktadır. Aşağıdaki tabloda bölgenin ticaret hacmi yıllara göre gösterilmektedir:

Tablo 17
İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi'nin Yıllara Göre Ticaret Hacmi (2010-2014)

Yıllar	Ticaret Hacmi (bin ABD \$)
2010	4.270.831
2011	3.603.223
2012	3.220.084
2013	3.367.671
2014	3.327.829

Kaynak: Ekonomik Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr, 2015

İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi'nin yıllık ticaret hacmi tabloda görüldüğü gibi 2010 yılında 4,2 milyar USD, 2011'de 3,6 milyar USD, 2012 yılında 3,2 milyar USD, 2013'te 3,3 milyar USD ve 2014 yılında ise 3,3 milyar USD olarak kaydedilmiştir. Bu rakamlara bakıldığında bölgedeki ticaret hacmi sadece 2013 yılında bir miktar artmış olup halen 2010 seviyesinin gerisinde bulunmaktadır.

Aşağıdaki tablo ise bölgedeki istihdam verilerini ifade etmektedir:

Tablo 18
İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi'nin İstihdam Verileri (2010-2014)

	2010	2011	2012	2013	2014
İşçi	1.862	2.175	2.114	3.710	3.213
Büro Personeli	407	666	658	574	1.154
Diğer	86	88	48	60	0
Toplam	2.355	2.929	2.820	4.344	4.367

Kaynak: Ekonomik Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr, 2015

Tabloda görüldüğü üzere bölgede 2010 yılında 2.355 personel istihdam edilirken bu sayı sonraki yıllarda çoğunlukla artmış ve 2014 yılında 4.367'e ulaşarak % 96 oranında artış göstermiştir.

2.2.4.11. İMKB Uluslararası Menkul Kıymetler Serbest Bölgesi

İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) 1985-2012 döneminde sermaye piyasasında faaliyet gösteren bir kuruluş iken İMKB Uluslararası Menkul Kıymetler Serbest Bölgesi dünyada ilk kez serbest bölge statüsünde borsa işlemleri yapmak ve İstanbul'u uluslararası bir finans merkezi haline getirmek amacıyla kurulmuştur. Düzenli'ye (2006: 76) göre serbest bölge bünyesinde kurulan Pazar'ın faaliyet göstereceği İMKB Uluslararası Menkul Kıymetler Serbest Bölgesi'nin kurulması, yönetilmesi, işletilmesi ve yapılacak ödemelerle ilgili usul ve esasları düzenleyen Uygulama Yönetmeliği 24.07.1995 tarih ve 22353 sayılı Resmi Gazete'ye yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. İşlem gerçekleştiren kullanıcı olmaması, düzenlenen faaliyet ruhsatlarının sürelerinin sona ermesi ve yeniden ruhsat süre uzatımı yönünde talep bulunmaması gibi hususlar dikkate alındığında, bölgenin kuruluş amaçlarına yönelik işlerliğini muhafaza etmediği gözlemlenmiş (Özdoğan, 2006: 40) ve İMKB Uluslararası Menkul Kıymetler Serbest Bölgesi'nin faaliyetleri 02.02.2007 tarihinde sona ermiştir.

2.2.4.12. İstanbul Trakya Serbest Bölgesi

İstanbul Trakya Serbest Bölgesi, 21.01.1991 tarih ve 91/409 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yer ve sınırı belirlenerek, yine aynı karar ile bölgeyi kurma ve işletme yetkisi İSBAŞ-İstanbul Trakya Serbest Bölge Kurucu ve İşletmecisi A.Ş.'ye verilerek kurulmuştur (Yazıcılar, 2007: 47). Lojistik anlamda büyük önem taşıyan İstanbul Trakya Serbest Bölgesi; İstanbul Çatalca'da TEM otoyolu, Atatürk Havalimanı ve Kumport Limanı'na çok yakın bir mesafede bulunmaktadır.

Türkiye'nin tapu mülkiyeti uygulamasını gerçekleştiren ilk serbest bölgesi olan İSBAŞ, çağdaş teknolojinin kullanıldığı alt ve üstyapısı ile 387.500 m² alanda, 350.000 m² kapalı alanı, depoları ve açık alanları, ayrıca sunduğu avantajlarla ülke ekonomisinin gelişiminde önemli rol oynamaktadır (www.isbas.com.tr, 2015).

Aşağıdaki tabloda bölgenin ticaret hacmi yıllara göre gösterilmektedir:

Tablo 19
İstanbul Trakya Serbest Bölgesi'nin Yıllara Göre Ticaret Hacmi
(2010-2014)

Yıllar	Ticaret Hacmi (bin ABD \$)
2010	1.480.979
2011	1.533.749
2012	1.443.596
2013	1.723.958
2014	1.633.496

Kaynak: Ekonomik Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr, 2015

İstanbul Trakya Serbest Bölgesi'nin yıllık ticaret hacmi tabloda görüldüğü gibi 2010 yılında 1,48 milyar USD iken 2011'de bir miktar artmış ancak 2012'de azalarak 1,44 milyar USD olarak kaydedilmiştir. Sonraki yıllarda bölgenin ticaret hacmi 2013'te yaşanan artışla 1,72 milyar USD'ye ulaşsa bile 2014'te yine azalarak 1,63 milyar USD olarak gerçekleşmiştir.

Aşağıdaki tablo ise bölgedeki istihdam verilerini ifade etmektedir:

Tablo 20
İstanbul Trakya Serbest Bölgesi'nin İstihdam Verileri (2010-2014)

	2010	2011	2012	2013	2014
İşçi	991	984	901	1.080	1.568
Büro Personeli	421	396	382	459	468
Diğer	0	41	21	37	11
Toplam	1.429	1.385	1.304	1.576	2.047

Kaynak: Ekonomik Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr, 2015

İstanbul Trakya Serbest Bölgesi'nde 2010 yılında 1.429 olan toplam personel sayısı, 2011 ve 2012'de üst üste azalmıştır. Sonraki yıllarda ise artarak istihdam eden personel sayısı 2013'te 1.576 ve 2014'te ise 2.047'ye ulaşmış bulunmaktadır.

2.2.4.13. İzmir Serbest Bölgesi

İzmir Menemen Deri Serbest Bölgesi'nin yer ve sınırları 11.08.1997 tarih ve 97/9775 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenmiş olup aynı karar ile İzmir Menemen Deri Serbest Bölgesi A.Ş.-İDESBAŞ'a bölgeyi kurma ve işletme yetkisi verilmiştir (Çarpar, 2006: 79). 1998 yılında faaliyete başlayan İzmir Menemen Deri Serbest Bölgesi başlangıçta AB ülkeleri, Rusya ve Ortadoğu ülkelerinin deri pazarı için ham deri alım ve işlenmesinde lider bir endüstri ve sanayi merkezi olmuştur.

Bölgede deri sektöründe yaşanan olumsuz gelişmeler ve deri dışındaki sektörlerin de faaliyet göstermeye başlaması sonucunda İzmir Menemen Deri Serbest Bölgesi; Bakanlar Kurulu'nun 04.04.2011 tarih ve 2011/1649 sayılı kararıyla "İzmir Serbest

Bölgesi” adını almıştır, aynı kararlar İDESBAŞ ibaresi İZBAŞ-İzmir Serbest Bölgesi Kurucu ve İşleticisi Anonim Şirketi olarak değiştirilmiştir (www.izbas.net, 2015). İzmir Serbest Bölgesi; Aliağa ve İzmir Limanlarına, Adnan Menderes Havalimanı’na yakın konumda olmasından dolayı yatırımcılara birçok ayrıcalık sunmaktadır. Aşağıdaki tabloda bölgenin ticaret hacmi yıllara göre gösterilmektedir:

Tablo 21
İzmir Serbest Bölgesi’nin Yıllara Göre Ticaret Hacmi (2010-2014)

Yıllar	Ticaret Hacmi (bin ABD \$)
2010	307.913
2011	356.553
2012	326.535
2013	368.283
2014	319.987

Kaynak: Ekonomik Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr, 2015

Tablo 21’de görüldüğü üzere İzmir Serbest Bölgesi’nin ticaret hacmi 2010 yılında 307 milyon USD iken 2011 yılında 356 milyon USD ve 2012 yılında ise miktar azalarak 326 milyon USD olarak gerçekleşmiştir. 2013’te yaşanan artışla 368 milyon USD’ye ulaşan hacim 2014’te yine azalarak 319 milyon USD’ye kadar gerilmiştir.

Aşağıdaki tablo ise bölgedeki istihdam verilerini ifade etmektedir:

Tablo 22
İzmir Serbest Bölgesi’nin İstihdam Verileri (2010-2014)

	2010	2011	2012	2013	2014
İşçi	1.061	1.121	1.177	1.139	1.209
Büro Personeli	281	317	265	269	271
Diğer	52	55	63	63	63
Toplam	1.398	1.493	1.505	1.471	1.543

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr, 2015

Tabloda görüldüğü üzere bölgede 2010’da 1.398 personel istihdam edilirken, 2014 yılında bu sayı 1.209’u işçi, 271’i büro personeli ve 63’i diğer olmak üzere toplam 1.543’ye ulaşmıştır.

2.2.4.14. Kayseri Serbest Bölgesi

11.06.1997 tarih ve 97/9524 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile yer ve sınırlar tespit edilen Kayseri Serbest Bölgesi’nin 6.905.000 m² alan üzerinde kurulup ve işletilmesi amacıyla KAYSER-Kayseri Serbest Kurucu ve İşleticisi A.Ş.’ye yetki verilmiştir (Uzay ve Tıraş, 2009: 254). Türkiye’nin en geniş serbest bölge alanına sahip olmakla beraber üretim faaliyetlerinin ağırlıkta olduğu Kayseri Serbest Bölgesi; Organize

Sanayi Bölgesi bitişinde, Adana- Ankara kara ve demiryolu bağlantıları üzerinde bulunmaktadır.

Kayseri’de hızla gelişen sanayileşme sonucunda tekstil, gıda ve mobilya sektörlerinin yanı sıra makine ve takım tezgâhları, madeni eşya, metal ve döküm sanayilerinde önemli ilerlemeler yaşanmakta olup bölgede üretilen ihraç ürünleri kablo, çelik boru, çelik tel ve halat, elektrik-elektronik, oto yedek parça, dayanıklı tüketim malları şeklinde sıralanmaktadır (Aksoy, 2010: 52). Aşağıdaki tabloda bölgenin ticaret hacmi yıllara göre gösterilmektedir.

Tablo 23
Kayseri Serbest Bölgesi’nin Yıllara Göre Ticaret Hacmi (2010-2014)

Yıllar	Ticaret Hacmi (bin ABD \$)
2010	525.028
2011	700.713
2012	696.971
2013	798.250
2014	806.459

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr, 2015

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere Kayseri Serbest Bölgesi’nin ticaret hacmi 2010 yılında 525 milyon USD iken 2012’deki kısmi azalma hariç her yıl devamlı artmış ve 2014 yılında 806 milyon USD seviyesine ulaşmıştır. Aşağıdaki tablo ise bölgedeki istihdam verilerini ifade etmektedir:

Tablo 24
Kayseri Serbest Bölgesi’nin İstihdam Verileri (2010-2014)

	2010	2011	2012	2013	2014
İşçi	1.345	1.491	1.641	2.498	3.185
Büro Personeli	70	81	108	180	299
Diğer	17	10	43	119	78
Toplam	1.425	1.582	1.792	2.797	3.562

Kaynak: Ekonomik Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr, 2015

Kayseri Serbest Bölgesi’nin istihdam verileri incelendiğinde yıllar itibariyle sürekli yükseliş görülmektedir. 2010 yılında 1.425 kişi olan istihdam 2014’te 3.562 kişiye ulaşmış bulunmaktadır.

2.2.4.15. Kocaeli Serbest Bölgesi

Kocaeli Serbest Bölgesi; Kocaeli Sanayi Odası’nın katkılarıyla 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu ve 2000/6935 sayılı Bakanlar Kurulu tarafından belirlenen sınırlar içerisinde 30 yıl süreli işlem yapmak amacı ile 09.10.2000 tarihinde işletme sözleşmesi imzalanarak kurulmuştur (Orhan, 2003: 128). KOSBAŞ-Kocaeli Serbest

Bölgesi Kurucu ve İşleticisi A.Ş yönetiminde 2001 yılında faaliyete başlamış olan bölgede gerek üretim gerekse ticari faaliyetler yürütülmektedir (www.kosbas.com.tr, 2015).

Kocaeli Serbest Bölgesi; İzmit'e, Köseköy Tren İstasyonu'na, Sabiha Gökçen Havalimanı'na yakın bir mesafede olmakla beraber İstanbul ve Bursa gibi önemli ticaret merkezlerinin hinterlandında bulunmaktadır ayrıca Bölge karayolu ve demiryolu ağı ile Avrupa, Asya, Orta Doğu, Karadeniz ve Kafkasya hattında önemli bir noktada, geniş bir ticaret kapasitesine sahiptir.

Aşağıdaki tabloda bölgenin ticaret hacmi yıllara göre gösterilmektedir:

Tablo 25
Kocaeli Serbest Bölgesi'nin Yıllara Göre Ticaret Hacmi (2010-2014)

Yıllar	Ticaret Hacmi (bin ABD \$)
2010	387.919
2011	549.607
2012	738.265
2013	662.729
2014	700.819

Kaynak: Ekonomik Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr, 2015

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere Kocaeli Serbest Bölgesi'nin ticaret hacmi 2010'dan 2012 yılına kadar yükseliş içindedir. 2010 yılında 387 milyon USD olan bölgenin ticaret hacmi hızla artmış ve 2012 yılında 738 milyon USD seviyesine ulaşmıştır. 2013 yılında ise 662 milyon USD'ye kadar azalmış ancak 2014 yılında tekrar artarak 700 milyon USD olarak kaydedilmiştir.

Aşağıdaki tablo ise bölgedeki istihdam verilerini ifade etmektedir:

Tablo 26
Kocaeli Serbest Bölgesi'nin İstihdam Verileri (2010-2014)

	2010	2011	2012	2013	2014
İşçi	2.589	2.498	1.400	1.245	1.188
Büro Personeli	133	177	96	103	105
Diğer	63	245	140	50	65
Toplam	2.785	2.920	1.636	1.398	1.358

Kaynak: Ekonomik Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr, 2015

Kocaeli Serbest Bölgesi'nin istihdam verileri incelendiğinde yıllar itibariyle 2011 haricinde sürekli azaldığı, 2010 yılında 2.785 olan toplam personel sayısının 2014'te 1.358'e kadar gerilediği görülmektedir.

2.2.4.16. Mardin Serbest Bölgesi

Yer ve sınırları 27.09.1994 tarih ve 94/6028 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenen Mardin Organize Sanayi Bölgesi 21.11.1995 tarihinde faaliyete başlamıştır (Aksoy, 2010: 43). Aynı karar ile Mardin Serbest Bölgesi'ni kurma ve işletme yetkisi MASBAŞ-Mardin Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş.'ye verilmiştir.

GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) kapsamında bulunan Mardin Serbest Bölgesi; Türkiye ve Avrupa'dan Ortadoğu'ya, Irak'a açılan Habur ve Suriye'ye açılan Nusaybin sınır kapılarına ayrıca Uluslararası Diyarbakır Havalimanı'na yakın bir konumda Ortadoğu pazarı için bir üretim ve dağıtım merkezi olarak kurulmuştur (www.masbas.com.tr, 2015).

Mardin Serbest Bölgesi ile Mardin Gümrük Müdürlüğü arasındaki mesafenin 20 km. olması serbest bölgeye yatırım talebini olumsuz etkilemiş (Aksoy, 2010: 45) olup, söz konusu ticaret hacmi 2011 yılında 2 milyon USD olarak gerçekleşmiştir ancak sonraki yıllarda kayda değer bir ticaret hacmi bulunmamaktadır. Böylelikle 1995 yılında faaliyete geçen bölgenin ticaret hacminin düşük olmasından dolayı Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın istatistiksel değerlendirmelerinden çıkarılmıştır.

2.2.4.17. Mersin Serbest Bölgesi

Mersin Serbest Bölgesi, 06.06.1985 tarih ve 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu gereğince, aynı yıl 855.000 m² alan üzerinde Türkiye'nin ilk serbest bölgesi olarak kurulmuş ve 03.01.1987 yılında faaliyete başlamıştır (Toroslu, 2000: 74). Sermayesinin % 24'ü kamuya, kalan % 76'sı ise özel sektöre ait olan Mersin Serbest Bölgesi'nin işletmesi 06.06.1986 tarih ve 10877 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı gereği MESBAŞ-Mersin Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş.'ye verilmiştir (www.mesbas.com.tr, 2015).

Türkiye'nin ilk serbest bölgesi olan Mersin Serbest Bölgesi; Akdeniz'in en önemli limanlarından biri olan Mersin Limanı'nın hemen yanında kurulmuştur ayrıca Rusya, Ortadoğu, Orta Asya, Doğu ve Batı Avrupa ile Kuzey Afrika pazarına olan yakınlığı nedeniyle bir merkez konumundadır. Mersin Limanı'nın bitişiğinde kurulan bölge

kullanıcıları denizyoluyla beraber havayolu, demiryolu ve karayolu bağlantılarını da kullanabilmektedir.

Aşağıdaki tabloda bölgenin ticaret hacmi yıllara göre gösterilmektedir:

Tablo 27
Mersin Serbest Bölgesi'nin Yıllara Göre Ticaret Hacmi (2010-2014)

Yıllar	Ticaret Hacmi (bin ABD \$)
2010	2.227.309
2011	2.693.049
2012	3.832.246
2013	3.552.257
2014	3.509.193

Kaynak: Ekonomik Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr, 2015

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere Mersin Serbest Bölgesi'nin ticaret hacmi yıllar itibariyle 2012'ye kadar yükseliş içerisinde. 2010 yılında 2,2 milyar USD olan bölgenin ticaret hacmi sürekli artmış ve 2012'de 3,8 milyar USD seviyesine ulaşmıştır. Sonraki yıllarda ise ticaret hacmi sürekli azalarak 2014 yılında 3,5 milyar USD olarak kaydedilmiştir. Aşağıdaki tablo ise bölgedeki istihdam verilerini ifade etmektedir:

Tablo 28
Mersin Serbest Bölgesi'nin İstihdam Verileri (2010-2014)

	2010	2011	2012	2013	2014
İşçi	0	5.439	6.294	6.747	7.792
Büro Personeli	0	784	854	850	910
Diğer	6.191	314	681	611	632
Toplam	6.191	6.537	7.829	8.208	9.334

Kaynak: Ekonomik Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr, 2015

Mersin Serbest Bölgesi'nin istihdam verileri incelendiğinde yıllar itibariyle sürekli bir artış görülmektedir. 2010 yılında 6.191 kişi olan istihdam 2014'te 9.334 kişiye ulaşmış bulunmaktadır.

2.2.4.18. Rize Serbest Bölgesi

23.05.1997 tarih ve 97/9530 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yer ve sınırı tespit edilen bölge için RİSBAŞ- Rize Serbest Bölge Kurucu ve İşletici A.Ş.'ye serbest bölgeyi kurup işletme yetkisi verilmiştir. 1998 yılında ticari faaliyete başlayan Rize Serbest Bölgesi Aksoy'a (2010: 48) göre Karadeniz havzasında ortaya çıkan büyük ticari potansiyelden ülkemizin en azami şekilde faydalanabilmesi amacıyla Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü'ne ait Rize Limanı'na 8 km. mesafede ve 85.000 m²

büyüklüğündeki bir arazi üzerinde kurulmuştur. 2012 yılında Rize Serbest Bölgesi'ni işletme yetkisi Rize Serbest Bölge Müdürlüğü'ne devredilmiştir.

Aşağıdaki tabloda bölgenin ticaret hacmi yıllara göre gösterilmektedir:

Tablo 29
Rize Serbest Bölgesi'nin Yıllara Göre Ticaret Hacmi (2010-2014)

Yıllar	Ticaret Hacmi (bin ABD \$)
2010	3.701
2011	4.565
2012	4.012
2013	3.657
2014	3.522

Kaynak: Ekonomik Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr, 2015

Tablo 11'de görüldüğü üzere Rize Serbest Bölgesi'nin ticaret hacmi 2010 yılında 3,7 milyon USD iken 2011 yılında 4,5 milyon USD'ye ulaşmak suretiyle bir artış göstermiştir. Sonraki yıllarda ise ticaret hacmi sürekli azalmış; 2012 yılında 4 milyon USD, 2013 yılında 3,6 milyon USD ve 2014 yılında ise 3,5 milyon USD olarak kaydedilmiştir.

Aşağıdaki tablo ise bölgedeki istihdam verilerini ifade etmektedir:

Tablo 30
Rize Serbest Bölgesi'nin İstihdam Verileri (2010-2014)

	2010	2011	2012	2013	2014
İşçi	0	0	0	4	1
Büro Personeli	0	0	0	0	1
Diğer	0	0	0	0	0
Toplam	0	0	0	4	2

Kaynak: Ekonomik Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr, 2015

Tablodan anlaşıldığı üzere Rize Serbest Bölgesi'nde istihdam neredeyse bulunmamaktadır.

2.2.4.19. Samsun Serbest Bölgesi

27.11.1995 tarih ve 95/7523 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yeri ve sınırı tespit edilen bölge, Samsun Serbest Bölge İşleticisi A.Ş. (SASBAŞ) tarafından 72.632 m² alanda kurulmuş olup, 1998 yılında ticari faaliyete başlamıştır.

Türkiye ekonomisinin kuzeye açılan kapısı olan Samsun Serbest Bölgesi; Rusya, Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan'ın Karadeniz limanlarıyla bağlantı kurarak başta Bağımsız Devletler Topluluğu sonra da hinterlandında bulunan bölgelere ulaşmayı

amaçlayan, bu coğrafyada köprü görevi görebilecek bir konuma sahip bulunmaktadır.

Aşağıdaki tabloda bölgenin ticaret hacmi yıllara göre gösterilmektedir:

Tablo 31
Samsun Serbest Bölgesi'nin Yıllara Göre Ticaret Hacmi (2010-2014)

Yıllar	Ticaret Hacmi (bin ABD \$)
2010	93.021
2011	118.377
2012	70.139
2013	91.521
2014	111.085

Kaynak: Ekonomik Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr, 2015

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere Samsun Serbest Bölgesi'nin ticaret hacmi 2010 yılında 93 milyon USD iken 2011 yılında 118 milyon USD'ye ulaşmak suretiyle önemli bir artış göstermiştir. 2012'de sert bir düşüş sonrasında 70 milyon USD'ye gerileyen ticaret hacmi sonraki yıllarda sürekli artarak 2014 yılında 111 milyon USD olarak kaydedilmiştir. Aşağıdaki tablo ise bölgedeki istihdam verilerini ifade etmektedir:

Tablo 32
Samsun Serbest Bölgesinin İstihdam Verileri (2010-2014)

	2010	2011	2012	2013	2014
İşçi	182	252	332	362	351
Büro Personeli	47	29	35	46	50
Toplam	229	281	367	408	401

Kaynak: Ekonomik Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr, 2015

Samsun Serbest Bölgesi'nin istihdam verileri ilgili dönemde 2014 haricinde sürekli yükseliş içinde görülmektedir. 2010 yılında 229 kişi olan istihdam 2014'te 401 kişiye ulaşmış bulunmaktadır.

2.2.4.20. Trabzon Serbest Bölgesi

Trabzon Serbest Bölgesi; 38.000 m² kamu arazisi üzerinde 06.04.1991 tarih ve 91/1693 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yer ve sınırı belirlenerek TRANSBAŞ-Trabzon Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. tarafından kurulmuş olup işletici şirketin sermayesinin % 4'ü Türkiye Denizcilik İşletmeleri Genel Müdürlüğü'ne geri kalan % 96'sı ise yabancı sermayeye aittir (Özdoğan, 2006: 39).

Trabzon Serbest Bölgesi; Bağımsız Devletler Topluluğu ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'na (ECO) üye ülkelere coğrafi olarak yakın bir konumda yer

almakta olup İran transit yolları ile tarihi “İpekyolu” üzerinde bulunmaktadır dolayısıyla bölgeden başta Rusya, Azerbaycan ve Gürcistan olmak üzere Orta Asya ülkeleri ile ticaret yapılmaktadır (www.transbas.com, 2015).

Aşağıdaki tabloda bölgenin ticaret hacmi yıllara göre gösterilmektedir:

Tablo 33
Trabzon Serbest Bölgesi'nin Yıllara Göre Ticaret Hacmi (2010-2014)

Yıllar	Ticaret Hacmi (bin ABD \$)
2010	48.495
2011	90.204
2012	70.079
2013	57.828
2014	46.569

Kaynak: Ekonomik Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr, 2015

Tablo 33'te görüldüğü üzere Trabzon Serbest Bölgesi'nin ticaret hacmi 2010 yılında 48 milyon USD iken 2011 yılında 90 milyon USD'ye ulaşmak suretiyle çok ciddi bir artış göstermiştir. Sonraki yıllarda ise ticaret hacmi sürekli azalmış; 2012 yılında 70 milyon USD, 2013 yılında 57 milyon USD ve 2014 yılında 46 milyon USD olarak kaydedilmiştir.

Aşağıdaki tablo ise bölgedeki istihdam verilerini ifade etmektedir:

Tablo 34
Trabzon Serbest Bölgesi'nin İstihdam Verileri (2010-2014)

	2010	2011	2012	2013	2014
İşçi	57	73	68	38	34
Büro Personeli	14	7	7	5	6
Diğer	0	8	8	9	7
Toplam	71	88	83	52	47

Kaynak: Ekonomik Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr, 2015

Tabloda görüldüğü üzere bölgede 2010 yılında 71 olan personel sayısı 2011 yılında 88 olsa da sonraki yıllarda sürekli azalarak 2014'te 47'ye kadar düşmüştür.

2.2.4.21. TÜBİTAK- Marmara Araştırma Merkezi Teknoloji Serbest Bölgesi

26.11.1999 tarih ve 99/13725 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yer ve sınırı belirlenerek kurulan bölgenin aynı karar uyarınca kurulup işletilmesi için TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi (TÜBİTAK-MAM) yetkili kılınmıştır. Türkiye'de faaliyette bulunan diğer serbest bölgelerden farklı olarak sadece AR-GE'ye dayalı ileri teknoloji alanlarında faaliyet gösteren TÜBİTAK-MAM Teknoloji Serbest Bölgesi faaliyetlerine 2002 yılında başlamıştır.

TÜBİTAK-MAM Teknoloji Serbest Bölgesi; ileri teknolojilere sahip ürün geliştirmeyi hedefleyen, uluslararası platformlarda faaliyet göstermek isteyen, yabancı ortaklık ve işbirliği geliştirmek ve AR-GE çalışmalarını uluslararası pazarlara taşımaya amaçlayan girişimci ve firmalara çeşitli destek ve avantajlar sağlamaya amaçlamaktadır (www.marmarateknokent.tubitak.gov.tr, 2015).

Kocaeli'nin Gebze ilçesinde kurulmuş olan bölge İstanbul'a, İzmit'e, Sabiha Gökçen Havalimanı'na ve Eskişehir Feribot İskelesi'ne çok yakın bir konumda olup çevresinde birçok üniversite ve sanayi bölgesi yer almaktadır. Aşağıdaki tabloda bölgenin ticaret hacmi yıllara göre gösterilmektedir:

Tablo 35
TÜBİTAK- MAM Teknoloji Serbest Bölgesi'nin Yıllara Göre
Ticaret Hacmi (2010-2014)

Yıllar	Ticaret Hacmi (bin ABD \$)
2010	231.643
2011	196.787
2012	208.007
2013	233.652
2014	174.486

Kaynak: Ekonomik Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr, 2015

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere TÜBİTAK-MAM Teknoloji Serbest Bölgesi'nin ticaret hacmi 2010 yılında 231 milyon USD iken dönem içinde artış ve azalışlar göstermiş, 2013'te 233 milyon USD ve 2014 yılında ise 174 milyon USD olarak kaydedilmiştir.

Aşağıdaki tablo ise bölgedeki istihdam verilerini ifade etmektedir:

Tablo 36
TÜBİTAK- MAM Teknoloji Serbest Bölgesi'nin İstihdam
Verileri (2010-2014)

	2010	2011	2012	2013	2014
İşçi	1.964	2.479	2.712	1.689	1.022
Büro Personeli	239	166	335	997	385
Diğer	3	39	56	13	9
Toplam	2.255	2.684	3.103	2.699	1.416

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr, 2015

Tabloda görüldüğü üzere bölgede 2010'da 2.255 olan personel sayısı, 2011 ve 2012'de üst üste artmıştır. Sonraki yıllarda ise azalarak istihdam edilen personel sayısı 2013'te 2.699'a ve 2014'te ise 1.416'ye kadar düşmüştür.

BÖLÜM 3. TÜRKİYE'DEKİ SERBEST BÖLGELERİN PERFORMANSLARININ VERİ ZARFLAMA ANALİZİ İLE KARŞILAŞTIRMASI

3.1. Veri Zarflama Analizinin Tanımı ve Özellikleri

Küreselleşmeyle birlikte işletmeler arasındaki rekabetin artması benzer amaçlarla kurulan işletmelerin performanslarını ölçmeyi ve karşılaştırmayı kaçınılmaz kılmaktadır. Performans ölçümünde ve karşılaştırmada çok uzun bir dönemdir sıklıkla yararlanılan Veri Zarflama Analizi (VZA) yukarıda bahsedilen sebeplerden ötürü eskiye kıyasla çok daha yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır.

Sözü edilen analiz Akkaya'ya (2006: 112 aktaran Tektüfekçi, 2010: 70) göre farklı işletmelerin (karar birimlerinin) belirlenmiş girdi ve çıktı kombinasyonlarına göre etkinliğinin karşılaştırılmasında kullanılan ve bu karşılaştırmadan hareketle etkin olmayan işletmeler için çeşitli öneriler getirilmesini sağlayan bir yöntemdir. Dolayısıyla VZA, birden çok ve farklı ölçeklerle ölçülmüş ya da farklı ölçü birimlerine sahip girdi ve çıktıların karşılaştırma yapmayı zorlaştırdığı durumlarda, karar birimlerinin görece performansını ölçmeyi amaçlayan doğrusal programlama tabanlı bir tekniktir.

VZA ilk olarak Charnes, Cooper ve Rhodes (1978) tarafından benzer mal veya hizmet üreten ekonomik karar verme birimlerinin görece etkinliklerinin ölçülmesi amacı ile geliştirilmiş olan doğrusal programlama esaslı bir yöntemdir (Banker, 1992: 74 aktaran Yılmaz ve Çapraz, 2013: 4). Söz konusu yöntem birden fazla girdi ve çıktıya sahip örgütler kümesinde, hem girdilerin, hem de çıktıların nesnel biçimde bir verimlilik endeksi içinde birleştirilemediği durumlarda göreceli verimlilik ölçümü için kullanılan bir yöntem olarak tanımlanabilir (Kavuncubaşı, 1995: 28 aktaran Özgür, 2008: 250).

VZA birçok girdi ve çıktının gözlemlendiği, bu girdi ve çıktıların tek bir toplam girdi ve çıktıya dönüştürülemediği durumlarda karar verme birimlerinin görece etkinliğini belirlemede kullanılan bir teknik olup Yolalan'a (1993) göre (Kayalidere ve Kargın, 2004: 204) görece etkinliği ölçmede aşağıda ifade edilen iki aşamadan yararlanmaktadır:

- Herhangi bir gözlem kümesi içinde en az girdi bileşimini kullanarak en çok çıktı bileşimini üreten “en iyi” gözlemleri (ya da etkinlik sınırını oluşturan karar verme birimlerini) belirler.
- Söz konusu sınırı “referans” olarak kabul edip, etkin olmayan karar verme birimlerinin bu sınıra olan uzaklıklarını (ya da etkinlik düzeylerini) “oransal” olarak ölçer.

VZA ile ilgili literatürde birçok tanım bulunmaktadır. Yukarıda da ifade edilen tanımlardan anlaşıldığı üzere VZA, amaç ve hedefleri aynı olmakla beraber aynı girdileri kullanan ve benzer çıktıları üreten işletmelerin performanslarını karşılaştırmak için yapılan bir analiz yöntemidir. VZA uygulamasından sonra işletmelerin etkinlik değerleri belirlenir ve etkin olmayan karar birimleri için potansiyel iyileştirme değerleri ifade edilir.

VZA'nın genel olarak özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Özden, 2008: 169):

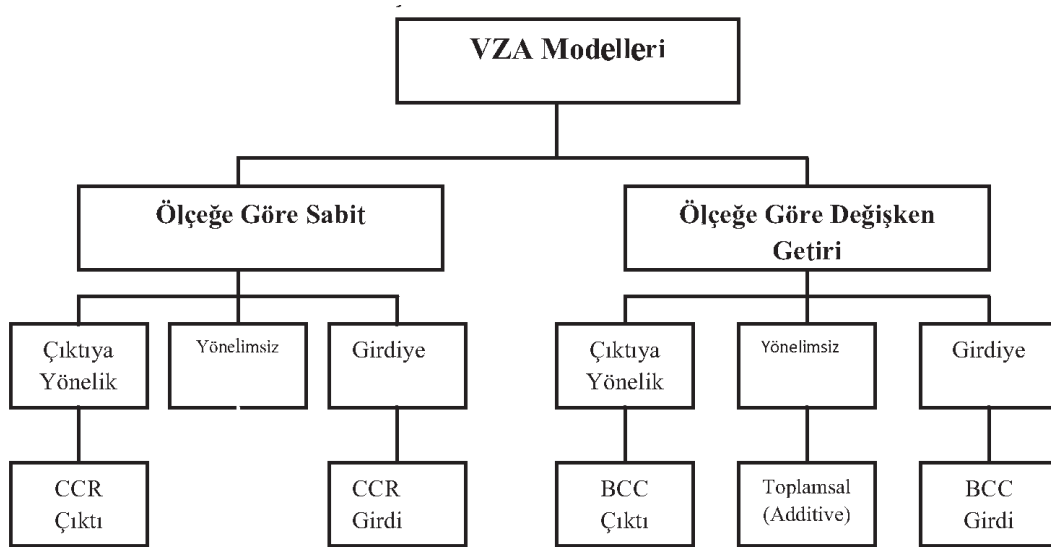
- Çok sayıda girdi ve çıktı değişkeni kullanmak mümkündür.
- Doğrusal form dışında, girdi ve çıktılar arasında bir fonksiyonel ilişki kurmak gerekmemektedir.
- Girdi ve çıktı değişkenleri için çok farklı ölçü birimleri aynı anda kullanılabilir (ağırlık, adet, parasal veya oransal büyüklük gibi).
- Deterministik bir yöntem olması nedeniyle rassal hataya yer verilmediğinden, verilerden kaynaklanan hatalar (ölçmeden ve veri toplamadan) ayıklanamazsa ve analizde olması gereken değişkenler analiz dışı bırakılırsa, karar birimlerinin görece etkinlikleri yanlış hesaplanabilmektedir.
- VZA'da etkinlikler; en iyi uç değerlere göre hesaplandıklarından, bu uç değerlerden etkilenirler. Bu nedenle VZA ile hesaplanan etkinlik sonuçları mutlak olarak değil, görecelilik çerçevesinde değerlendirilmelidir.
- VZA parametrik olmayan bir yöntem olduğundan, sonuçların istatistiksel olarak test edilmesi zordur.
- VZA, statik bir analizdir, zamanın tek bir durak noktasındaki verileri kullanarak analiz yapar. Zaman içinde etkinliğin nasıl değiştiğini incelemek

için, zaman boyutunu da içeren Malmquist toplam faktör verimliliği indeksi ile birlikte kullanılabilir.

- Boussofiane ve diğerlerine göre (1991: 7-8 in Özcan, 2005: 69) girdi sayısı m ve çıktı sayısı p ise kullanılması gereken karar birimi sayısı en az $(m+p+1)$ veya $2.(m+p)$ şeklinde olmalıdır.

3.2. Veri Zarflama Analizinin Modelleri

VZA'nın model sınıflandırılması aşağıdaki şekilde görüldüğü üzere; girdiye yönelik ve çıktıya yönelik ayrıca ölçeğe sabit getiri (CCR) ve ölçeğe değişken getiri (BCC) olarak iki ayrı grupta incelenebilmektedir.

Şekil 1: Veri Zarflama Analizinin Modelleri

Girdiye ve çıktıya yönelik VZA modelleri temelde birbirine çok benzemekle birlikte, girdiye yönelik VZA modelleri; belirli bir çıktı bileşimini en etkin şekilde üretebilmek amacıyla kullanılacak en uygun girdi bileşiminin nasıl olması gerektiğini araştırırken, çıktıya yönelik VZA modelleri belirli bir girdi bileşimi ile en fazla ne kadar çıktı bileşimi elde edilebileceğini araştırmaktadır (Charnes, 1978: 2 aktaran Çiçek ve Onat, 2012: 49).

VZA'nın en yaygın olarak kullanılan modelleri ölçeğe sabit getiri (CCR) ve ölçeğe değişken getiri (BCC) şeklindedir. VZA içinde yer alan ölçeğe göre getiri durumuna göre ayrılan modeller daha sonra çıktıya yönelik, girdiye yönelik ve yönelimsiz olmak üzere de üçe ayrılmaktadır.

CCR modeli; Charnes, Cooper ve Rhodes'in VZA için geliştirdikleri ilk ve temel modeldir. Söz konusu model ölçeğe göre sabit getiri varsayımına dayanır, eğer j karar biriminin etkinliği h_j ise amaç, bu değerin maksimizasyonu olmalıdır ve bu durumda amaç fonksiyonu girdi odaklılık varsayımı aşağıda yer alan (1) formülündeki gibi ifade edilebilir (Tarım, 2001 aktaran Yavuz ve İşçi, 2013: 160):

Kesirli Programlama Modeli:

$$Enbh_j = \frac{\sum_{r=1}^n u_r y_r}{\sum_{i=1}^m v_i x_i} \quad (1)$$

Kısıtlar ise (2) formülündeki gibi gösterilebilir:

$$\begin{aligned} \frac{\sum_{r=1}^n u_r y_r}{\sum_{i=1}^m v_i x_i} &\leq 1 \\ u_r &\geq 0 \\ v_i &\geq 0 \end{aligned} \quad (2)$$

Kullanılacak girdi ve çıktı ağırlıklarının negatif olmamasını sağlayan kısıt ise aşağıdaki gibidir:

$$\begin{aligned} u_r &\geq 0; & r &= 1, \dots, s \\ v_i &\geq 0; & i &= 1, \dots, m \end{aligned} \quad (3)$$

Yukarıdaki tanımlanan kesirli programlama modelinin doğrusal programlama modeline dönüştürülmesi sonucunda CCR veri zarflama modeli oluşturulmuştur (Charnes ve diğ, 1978: 432 aktaran Özer ve diğ, 2010: 239). Bu eşitsizlikler setini doğrusal programlama formuna çevirip Simpleks yada benzer algoritmalarla çözümü ulaşmak için maksimizasyon formundaki amaç fonksiyonunun paydasının 1'e eşitlenip bir kısıt haline getirilmesi yeterlidir (Özer ve diğ, 2010: 239).

Amaç Fonksiyonu:

$$Enbh_j = \sum_{r=1}^n u_r y_r \quad (4)$$

Kısıtlayıcı Koşullar:

$$\sum_{i=1}^m v_i x_i = 1$$

$$\begin{aligned} \sum_{r=1}^n u_r y_r - \sum_{i=1}^m v_i x_i &\geq 0 \\ u_r, v_i &\geq 0 \end{aligned} \quad (5)$$

Girdi odaklılık durumu için (3) ve (4) formülleri düzenlenmiştir. Eğer çıktı odaklılık durumu için CCR yöntemi kullanılacaksa bu durumda doğrusal programlama modeli (6) ve (7) formüllerindeki gibi olacaktır.

$$Enkg_j = \sum_{i=1}^m v_i x_i \quad (6)$$

Kısıtlayıcı Koşullar:

$$\sum_{r=1}^n u_r y_r = 1$$

$$\begin{aligned} - \sum_{r=1}^n u_r y_r + \sum_{i=1}^m v_i x_i &\geq 0 \\ u_r, v_i &\geq 0 \end{aligned} \quad (7)$$

BCC modeli; Banker, Charnes ve Cooper tarafından geliştirilen ölçeğe değişken getiri varsayımına dayanmaktadır. Behdioğlu ve Özcan'a (2009: 306) göre girdiye yönelik BCC modeli, girdilerin oransal azalması boyunca, sınır doğrultusunda maksimum hareketi, çıktıya yönelik BCC modelleri ise çıktıların oransal artırımı ile sınır doğrultusunda maksimum hareketi amaçlamaktadır.

Yavuz ve İşçi'ye (2013: 6) göre BCC modeli; ölçeğe göre değişken getiri varsayımı altında her bir karar birimi için çözülecek doğrusal program sonucu elde edilecek λ (etkin olmayan bir karar noktası için etkin olası girdi/çıkıtı bileşimi oluşturmak için gereken bilgiyi sağlayan değer) değerlerinin toplamının 1'e eşit olmasıdır ve yönteminin modeli (8) formülünde verilmiştir.

Kısıtlar,

$$\sum_{j=1}^N y_{rj} \lambda_{jk} \geq y_{rk} \quad (8)$$

$$\Theta_k x_{ik} - \sum_{j=1}^N x_{ij} \lambda_{jk} \geq 0$$

$$\sum_{j=1}^N \lambda_j = 1$$

Toplumsal model ise; girdiye ve çıktıya yönelik olan modellerin tek bir model şeklinde ifade edilmesidir. Toplumsal model, ölçeğe göre değişken getiri koşuluna tabi olan bir model olarak ölçeğe göre değişken getiri varsayımı ile karar birimlerince oluşturulan muhtemel çözüm alanı dış bükey bir yapı oluşturmaktadır, ölçeğe göre sabit getiri durumuna ise daha sıkı bir dış bükeylik zarfı oluşturularak veri noktalarını daha sıkı sarmaktadır (Bakırcı, 2006: 142 aktaran Yavuz ve İşçi, 2013: 162). Toplumsal modelin amacı; girdi fazlası ve çıktı eksikliğini eş zamanlı olarak ele alıp etkinlik sınırı üzerinde etkisiz karar birimine en uzaktaki noktaya ulaşmaya çalışmaktır (Artut, 2013: 20).

3.3. Veri Zarflama Analizinin Uygulama Aşamaları

VZA'nın uygulama işlemi Karar Verme Birimlerinin Seçilmesi, Girdi ve Çıktıların Seçilmesi, Etkinlik Değerlerinin Bulunması, Etkin Olmayan Karar Birimleri İçin Potansiyel İyileştirme Değerlerinin Elde Edilmesi ve Elde Edilen Sonuçların Değerlendirilmesi şeklinde toplam beş aşamadan oluşmaktadır.

Karar Verme Birimlerinin Seçilmesi; VZA'daki ilk aşamayı ifade eder. Oruç'a (2008: 12) göre KVB, benzer girdiler kullanarak benzer çıktılar üreten yani üretimleri birbiri ile homojen bir yapıya sahip olan, girdileri çıktılarına dönüştürmekten sorumlu işletmelerdir. VZA karşılaştırmalı bir analiz olduğundan doğru karar birimlerinin alınması çok önemlidir çünkü yanlış karar birimlerinin seçilmesi tüm analiz sonuçlarını etkilemektedir. Bu aşamada dikkat edilmesi gereken hususlar Baysal ve Toklu'ya (2001: 206) göre aşağıda görüldüğü üzere ifade edilebilir:

- G z önüne alınan birimler aynı görevleri benzer amaçlarla yerine getirmelidir.
- Tüm birimler aynı pazar şartlarında alışmalldır.
- Tüm birimlerin performansını karakterize eden faktörler (hem girdi, hem çıktı) yoğunluk ve büyüklükteki farklar dışında aynı olmalıdır.

Girdi ve ıktıların Seçilmesi aşamasında girdi ve çıktılar, aşağıdaki şartlar altında belirlenmektedir (Cooper ve diğ, 1999: 22 aktaran  zer ve diğ, 2010: 241):

- Her bir girdi ve çıktı için rakamsal veri mevcuttur ve bu veri tüm KVB'ler için pozitifdir.
- KVB için analizcinin ilgi alanı içerisine giren girdi ve çıktıların seçimi göreceli verimliliği etkileyebileceği düşünülen bir küme oluşturacak şekilde yapılmalıdır.
- Farklı girdi ve çıktıların birimleri birbirleriyle uyumlu olmak zorunda değildir. Girdi ve çıktıların birimleri insan sayısı, harcanan para, yüz ölçümü gibi farklı şekiller alabilmektedir.

Etkinlik Değerlerinin Bulunması aşamasında en uygun VZA modeli seçilir ve KVB'lerin etkinlik değerleri hesaplanır. KVB'lerin göreliliği ise çıktıların ağırlıklı toplamının, girdilerin ağırlıklı toplamına oranlanması ile (Allen ve Thanassoulis, 2004: 363 aktaran Oruç, 2008: 16) yani aşağıda gösterildiği üzere bulunur:

$$\text{Etkinlik} = \frac{\text{ıktıların Ağırlıklı Toplamı}}{\text{Girdilerin Ağırlıklı Toplamı}}$$

Göreliliğin  l lmesi sonucunda her bir KVB için 0 ve 1 arasında etkinlik değeri hesaplanır ki eğer etkinlik değeri 1 ise KVB'ler etkin, 1'den küçük ise KVB'ler ise etkin olmayan birimler olarak addedilir.

Etkin Olmayan Karar Birimleri için Potansiyel İyileştirme Değerlerinin Elde Edilmesi aşamasında etkin olmayan KVB'leri için ulaşılabilir hedef değerler belirlenir. Bülbül ve Akhisar'a (2005: 9 aktaran  zer ve diğ, 2010: 243) göre etkin

olmayan karar birimlerinin, görel olarak etkin birimlerin uyguladığı yöntemleri uygulayarak aynı etkinlik düzeyine ulaşabilecekleri varsayılmaktadır.

Elde Edilen Sonuçların Değerlendirilmesi; VZA ile etkinlik analizinde karar birimlerinin, girdi-çıktı setinin, uygun modellerin seçilerek analizin yapılması ve elde edilen sonuçların yorumlanması işleminin son aşamasıdır. VZA'nın sonuçları yönetsel açıdan son derece önemli bilgiler içerir ve uygulanması sonucunda aşağıda sıralanan tespitlere ulaşılır (Ulucan, 2002: 189 aktaran Oruç, 2008: 19):

- Etkin KVB'ler
- Etkin olmayan KVB'ler
- Etkin olmayan KVB'ler tarafından kullanılan fazla kaynak miktarları
- Etkin olmayan KVB'lerin kullandıkları girdi miktarları ile üretmeleri gereken çıktı miktarları
- Etkin olmayan KVB'lerin potansiyelini iyileştirmek için ulaşılabilir hedef değerleri

Karar birimlerinin detaylı olarak incelenmesinin ardından, sonuçlar her bir karar birimi için bütün girdi ve çıktıların göz önünde bulundurulduğu genel bir değerlendirmeye alınır (Behdioğlu ve Özcan, 2009: 304).

3.4. Veri Zarflama Analizinin Avantajları ve Dezavantajları

VZA, uygun şekilde kullanıldıktan sonra etkin ve verimli olarak kabul edilen bir analizdir. Doğal olarak söz konusu yöntemin de avantajları ve dezavantajları mevcuttur. Artut (2013: 20); VZA'nın sözü edilen avantaj ve dezavantajlarını aşağıdaki şekilde ifade etmektedir:

- VZA çok girdi ve çok çıktıyı işleyecek yetenektedir.
- VZA doğrusal form dışında, girdi ve çıktıları ilişkilendiren bir fonksiyonel forma ihtiyaç duymaz.
- VZA ile etkinlikleri hesaplanan karar birimleri görel olarak tüm etkinliğe sahip olanlarla kıyaslanır.

- Girdiler ve çıktılar çok farklı birimlere sahip olabilirler. Bu durumda onları aynı biçimde ölçebilmek için çeşitli varsayımlar kullanmaya, dönüşümler yapmaya gerek yoktur.

Dezavantajları ise aşağıda görüldüğü üzere sıralanabilmektedir:

- VZA ölçüm hatasına karşı çok duyarlıdır.
- VZA karar noktalarının performansını ölçmek açısından yeterlidir fakat bu değerlendirmenin mutlak etkinlik bazındaki yorumu ile ilgili ipucu vermez.
- VZA, parametrik olmayan bir teknik olduğu için sonuçlara istatistiksel hipotez testlerinin uygulanması zordur.
- VZA statik bir analizdir, bir tek dönemdeki karar noktası verileri arasında bir kesit analizi yapar. Analiz sonucunda her karar noktası için tek bir etkinlik tahminleyicisi elde edilmektedir ve bu tahminleyicinin istatistiksel özelliklerinin elde edilmesi çok zordur.
- Her karar noktası için ayrı bir doğrusal programlama modelinin çözümü gerektiğinden, büyük boyutlu problemlerin VZA ile çözümü hesaplama açısından zaman alıcı olabilir.

3.5.Literatür Taraması

Türkiye’de serbest bölgeler ile ilgili olarak yapılan birçok çalışma bulunmaktadır. Söz konusu çalışmalardan konu ile örtüşenler aşağıda izah edilmektedir:

Çakmaklısoy (2001) çalışmasında Türkiye’de faaliyete geçmeye başladıkları 1988 yılından günümüze kadar geçen süre içerisinde Serbest Bölgelerin gerçekleştirmiş oldukları performanslarını araştırmıştır. Bu araştırmada bölgelerin yıllık ticaret hacimleri, toplam ticaret hacmindeki değişimler, ticaret hacimlerinin ülkelere ve sektörlere göre dağılımı, kullanıcıların faaliyet konusuna göre dağılımı ve bu bölgelerde çalışan personel sayısı dikkate alınmıştır. Değerlendirme sonucunda Türkiye’deki serbest bölgelerin performansların yüksek seviyede olduğunu tespit edilmiştir.

Organ (2003); Türkiye’deki serbest bölge uygulamalarının AB’ye uyumunun değerlendirildiği çalışmada serbest bölgelerde yer alan firmaların karşılaştıkları sorunların tespitine yönelik bir anket çalışması yapmıştır. Çalışma kapsamında “Tabakalı Rastgele Örnekleme Yöntemi” kullanılmış ve Mersin, Ege, İstanbul Atatürk Havalimanı, İstanbul Deri ve Endüstri, Samsun ve Antalya Serbest Bölgelerinde faaliyet gösteren 216 firmaya çeşitli sorular sorulmuştur. Sonuçta; AB üyesi ülkelerde yer alan serbest bölgelerde firmalara vergi avantajları sağlanmamasına karşın, Türkiye’de vergi avantajlarının bölgede yatırım yapılmasını etkileyen en önemli unsur olduğu tespit edilmiştir.

Muzhdabayeva (2006) çalışmada Türkiye’deki serbest bölgelerin ülke ekonomisine sağladığı katkısını incelemiştir. Yabancı yatırım, istihdam ve dış ticaret hacimleri açısından yapılan değerlendirmeler sonucu Türkiye’deki serbest bölgelerin ülke ekonomisine önemli katkılar sağlandığı tespit edilmiştir.

Kabakoz (2012) yapmış olduğu çalışmada serbest bölgelerin 10 yıllık süreçteki performanslarını incelemiştir. Türkiye’de faaliyette bulunan serbest bölgelerin performansını ihracat, ithalat, istihdam, uluslararası sermaye yatırımı ve ticaret hacimlerinin değişim oranları aracılığıyla değerlendirmiş ve çalışmanın sonunda serbest bölgelerin kuruluş amacına ulaşmada performanslarının birbirlerinden farklı olduğu tespit edilmiştir.

Yılmaz ve Çapraz’ın (2013) yapmış olduğu çalışmada serbest bölgelerin göreceli performansları VZA ile karşılaştırılmıştır. Türkiye’de faaliyet gösteren istihdam sayısı 500 ve üzerinde olan 12 adet serbest bölge çıktı odaklı VZA ile karşılaştırılmışlar ve çalışmanın sonucunda 8 adet bölge etkin olarak tespit edilmiştir. Çalışmada girdi olarak; toplam firma sayısı ve yabancı firma sayısı, çıktı olarak da ticaret hacmi ve istihdam oranı kullanılmıştır.

3.6. Türkiye’deki Serbest Bölgelerin Performanslarının Veri Zarflama Analizi ile Etkinlik Analizi

Bu çalışmada VZA yöntemi kullanılarak, Türkiye’de uygulamada bulunan serbest bölgelerin performansları ölçülmeye çalışılmıştır. Türkiye’de faaliyette bulunan 18 adet serbest bölgenin yani Mersin, Antalya, Ege, İstanbul Atatürk Havalimanı, Trabzon, İstanbul Endüstri ve Ticaret, İzmir, Rize, Samsun, İstanbul Trakya,

Kayseri, Avrupa, Gaziantep, Adana Yumurtalık, Bursa, Denizli, Kocaeli ve TÜBİTAK-Marmara Araştırma Merkezi Serbest Bölgelerinin her biri karar verme birimi olarak seçilmiştir.

Serbest bölgelerin performanslarının ölçülmesi için 2010-2014 dönemine ait 2 adet girdi ile 2 adet çıktı değişkenini içeren çıktı odaklı ölçeğe değişken getiri (VRS) modeli kullanılarak, 18 serbest bölgenin etkinliği belirlenmeye çalışılmıştır. Ticaret hacmi ve istihdam sayısı çıktı olarak, yerli ve yabancı firma sayısı ise girdi olarak belirlenmiştir.

Araştırmada girdi ve çıktı olarak kullanılan 2010 yılındaki değişkenler ile bu değişkenlerin değerleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 37
Serbest Bölgelerin Girdi ve Çıktı Değişkenleri (2010)

Serbest Bölge	Girdi		Çıktı	
	Yerli İşletme Sayısı	Yabancı İşletme Sayısı	Toplam İstihdam	Toplam Ticaret Hacmi (milyon USD)
Adana Yumurtalık SB	13	1	237	219,516
Antalya SB	75	32	2.756	716,721
Avrupa SB	108	31	1.952	1.288,563
Bursa SB	112	17	6.070	1.352,280
Denizli SB	20	2	54	62,048
Ege SB	166	72	18.312	2.502,919
Gaziantep SB	23	3	174	128,338
İstanbul AHL SB	195	51	974	2.718,109
İstanbul End. ve Tic. SB	456	98	2.355	4.270,831
İstanbul Trakya SB	234	39	1.429	1.480,979
İzmir SB	167	15	1.398	307,913
Kayseri SB	76	3	1.425	525,028
Kocaeli SB	27	5	2.785	387,919
Mersin SB	317	86	6.191	2.227,309
Rize SB	2	1	0	3,701
Samsun SB	19	0	229	93,021
Trabzon SB	3	2	71	48,495
TÜBİTAK-MAM SB	25	9	2.255	231,643

Yukarıda gösterilen verilere göre serbest bölgelerin çıktı odaklı ölçeğe değişken getiri (VRS) modeline göre etkinlik değerleri aşağıdaki tabloda ifade edilmektedir:

Tablo 38
2010 Yılı Etkinlik Tablosu

Serbest Bölge	Etkinlik Değeri (%)
Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi	100
Antalya Serbest Bölgesi	62
Avrupa Serbest Bölgesi	83
Bursa Serbest Bölgesi	100
Denizli Serbest Bölgesi	21
Ege Serbest Bölgesi	100
Gaziantep Serbest Bölgesi	37
İstanbul AHL Serbest Bölgesi	100
İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölge	100
İstanbul Trakya Serbest Bölgesi	66
İzmir Serbest Bölgesi	25
Kayseri Serbest Bölgesi	100
Kocaeli Serbest Bölgesi	100
Mersin Serbest Bölgesi	65
Rize Serbest Bölgesi	100
Samsun Serbest Bölgesi	100
Trabzon Serbest Bölgesi	100
TÜBİTAK-MAM Serbest Bölgesi	87

2010 yılına ilişkin çıktı odaklı VZA sonucuna göre etkinliği % 100 olarak tespit edilen serbest bölgeler Adana Yumurtalık, Bursa, Ege, İstanbul Atatürk Havalimanı, İstanbul Endüstri ve Ticaret, Kayseri, Kocaeli, Rize, Samsun ve Trabzon Serbest Bölgeleridir.

VZA'nın en önemli özelliklerinin biri etkinlik ölçümü yapılırken, KVB'leri arasında etkin olmayanların etkin olanların hangisinden referans alması gerektiğini ve referans grubundaki ağırlık oranlarını ifade etmesidir. Aşağıdaki tabloda etkinlik oranları yetersiz olan serbest bölgeler ve referans gösterilen etkin bölgeler ve ağırlıkları gösterilmektedir.

Tablo 39
Referans Grupları ve Referans Grubundaki Ağırlık Oranları (2010)

Referans Gören SB	Referans Gösterilen SB'ler ve Ağırlıkları
Antalya	Adana Yumurtalık SB (% 59,5), Ege SB (% 40,5)
Avrupa	Adana Yumurtalık SB (% 45,7), Ege SB (% 13,5), İstanbul AHL SB (% 40,9)
Denizli	Adana Yumurtalık SB (% 92,3), Bursa SB (% 6), Kayseri SB (% 1)
Gaziantep	Adana Yumurtalık SB (% 91,5), Bursa SB (% 6,7), İstanbul AHL SB (% 1,9)
İstanbul Trakya	Bursa SB (% 35,3), İstanbul AHL SB (% 64,7)
İzmir	Bursa SB (% 84,2), Kayseri SB (% 0,52), Kocaeli SB (% 0,106)
Mersin	Ege SB (% 45,2), İstanbul AHL SB (% 0,3), İstanbul Endüstri ve Ticaret SB (% 51,8)
TÜBİTAK-MAM	Ege SB (% 0,97), Kocaeli SB (%28,7), Rize SB (% 61,7)

Yukarıdaki tabloya göre etkin olmayan serbest bölgelere bakıldığında örneğin Antalya Serbest Bölgesi için kendisine % 59,5 oranında Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi'ni, % 40,5 oranında Ege Serbest Bölgesi'ni referans alması gerektiği görülmektedir.

Aşağıdaki tabloda 2010 yılında etkin olmayan serbest bölgeler için hesaplanan potansiyel iyileştirme oranları gösterilmektedir.

Tablo 40
Serbest Bölgelerin Mevcut Değerleri ve Hedef Değerleri (2010)

SB	Mevcut Değer				Hedef Değer			
	Yerli İşletme Sayısı	Yabancı İşletme Sayısı	Toplam İstihdam	Toplam Ticaret Hacmi (milyon USD)	Yerli İşletme Sayısı	Yabancı İşletme Sayısı	Toplam İstihdam	Toplam Ticaret Hacmi (milyon USD)
Antalya	75	29	4.478	833,450	75	29	7.561,509	1.144,816
Avrupa	108	31	3.322	2.447,756	108	31	2.972,486	1.548,363
Denizli	20	2	33	121,408	20	2	608,927	292,944
Gaziantep	23	3	155	134,455	23	3	639,990	341,695
İstanbul Trakya	165	39	2.047	1.633,496	165	39	2.772,588	2.236,051
İzmir	101	15	1.543	319,987	101	15	5.480,253	1.207,039
Mersin	317	84	9.334	3.509,193	317	84	9.519,068	3.424,633
TÜBİTAK- MAM	25	9	1.416	174,486	25	9	2.566,292	355,13

Yukarıdaki tabloda 2010 yılı için etkin bulunmayan serbest bölgelerin mevcut ve hedef değerleri ifade edilmiştir. Mevcut ve hedef arasındaki değişim oranından yararlanılarak etkinliği düşük karar birimlerinin ne kadar bir iyileştirme oranı ile etkinliklerinin artabileceğine ilişkin değerlendirme yapılabilir.

2011 yılındaki girdi ve çıktı olarak kullanılan değişkenler ile bu değişkenlerin değerleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 41
Serbest Bölgelerin Girdi ve Çıktı Değişkenleri (2011)

Serbest Bölge	Girdi		Çıktı	
	Yerli İşletme Sayısı	Yabancı İşletme Sayısı	Toplam İstihdam	Toplam Ticaret Hacmi (milyon USD)
Adana Yumurtalık SB	14	1	286	265,654
Antalya SB	71	32	3.328	731,252
Avrupa SB	108	38	2.153	2.059,462
Bursa SB	108	18	8.123	1.571,579
Denizli SB	21	3	40	67,694
Ege SB	153	75	19.057	5.747,500
Gaziantep SB	20	4	225	112,053
İstanbul AHL SB	163	49	892	2.241,525
İstanbul End. ve Tic. SB	429	91	2.929	3.603,223
İstanbul Trakya SB	209	36	1.385	1.533,749
İzmir SB	172	15	1.493	356,553
Kayseri SB	76	9	1.582	700,713
Kocaeli SB	24	5	2.920	549,607
Mersin SB	328	84	6.537	2.693,049
Rize SB	1	0	0	4,565
Samsun SB	22	0	281	118,377
Trabzon SB	3	2	88	90,204
TÜBİTAK-MAM SB	22	9	2.684	196,787

Yukarıda gösterilen verilere göre serbest bölgelerin çıktı odaklı ölçeğe değişken getiri (VRS) modeline göre etkinlik değerleri aşağıdaki tabloda ifade edilmektedir:

Tablo 42
2011 Yılı Etkinlik Tablosu

Serbest Bölge	Etkinlik Değeri (%)
Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi	100
Antalya Serbest Bölgesi	37
Avrupa Serbest Bölgesi	68
Bursa Serbest Bölgesi	100
Denizli Serbest Bölgesi	16
Ege Serbest Bölgesi	100
Gaziantep Serbest Bölgesi	22
İstanbul AHL Serbest Bölgesi	58
İstanbul Endüstri ve Tic. Serbest Bölge	62
İstanbul Trakya Serbest Bölgesi	53
İzmir Serbest Bölgesi	26
Kayseri Serbest Bölgesi	79
Kocaeli Serbest Bölgesi	100
Mersin Serbest Bölgesi	46
Rize Serbest Bölgesi	100
Samsun Serbest Bölgesi	100
Trabzon Serbest Bölgesi	100
TÜBİTAK-MAM Serbest Bölgesi	100

2014 yılına ilişkin çıktı odaklı VZA sonucuna göre etkinliği % 100 olarak tespit edilen serbest bölgeler Adana Yumurtalık, Bursa, Ege, Kocaeli, Rize, Samsun, Trabzon ve TÜBİTAK MAM Serbest Bölgeleridir.

Aşağıdaki tabloda etkinlik oranları yetersiz olan serbest bölgeler ve referans gösterilen etkin bölgeler ve ağırlıkları gösterilmektedir.

Tablo 43
Referans Grupları ve Referans Grubundaki Ağırlık Oranları (2011)

Referans Gören SB	Referans Gösterilen SB'ler ve Ağırlıkları
Antalya	Ege SB (% 36,9), Kocaeli SB (% 33,7), TÜBİTAK- MAM (%29,4)
Avrupa	Adana Yumurtalık SB (% 19,6), Bursa SB (% 39,5), Ege SB (% 40,9)
Denizli	Adana Yumurtalık SB (% 93,3), Bursa SB (% 5,2), Ege SB (% 1,5)
Gaziantep	Adana Yumurtalık SB (% 95,5), Bursa SB (% 0,6), Ege SB (%3,9)
İstanbul AHL	Bursa SB (% 45,6), Ege SB (% 54,4)
İstanbul End. ve Tic.	Ege SB (% 100)
İstanbul Trakya	Bursa SB (% 68,4),Ege SB (% 31,6)
İzmir	Adana Yumurtalık SB (% 17,6), Bursa SB (% 82,4)
Kayseri	Adana Yumurtalık SB (% 52,9), Bursa SB (% 47,1)
Mersin	Ege SB (% 100)

Yukarıdaki tabloya göre etkin olmayan serbest bölgelere bakıldığında örneğin Antalya Serbest Bölgesi için kendisine % 36,9 oranında Ege Serbest Bölgesi'ni, % 33,7 oranında Kocaeli Serbest Bölgesi'ni ve % 29,4 oranında da TÜBİTAK- MAM Serbest Bölgesi'ni referans alması gerektiği görülmektedir.

Aşağıdaki tabloda ise 2011 yılında etkin olmayan serbest bölgeler için hesaplanan potansiyel iyileştirme oranları gösterilmektedir.

Tablo 44
Serbest Bölgelerin Mevcut Değerleri ve Hedef Değerleri (2011)

SB	Mevcut Değer				Hedef Değer			
	Yerli İşletme Sayısı	Yabancı İşletme Sayısı	Toplam İstihdam	Toplam Ticaret Hacmi (milyon USD)	Yerli İşletme Sayısı	Yabancı İşletme Sayısı	Toplam İstihdam	Toplam Ticaret Hacmi (milyon USD)
Antalya	71	1	3.328	731,252	71	32	8.803,545	2.363,32018
Avrupa	108	38	2.153	2.059,462	108	38	11.062,825	3.024,96436
Denizli	21	3	40	67,694	21	3	977,504	416,24607
Gaziantep	20	4	225	112,053	20	4	1.067,70673	488,16483
İstanbul AHL	163	49	892	2.241,525	132	49	14.069,56140	3.842,69393
End. ve Ticaret	429	91	2.929	3.603,223	153	75	19.057,000	5.747,50000
İstanbul Trakya	209	36	1.385	1.533,749	122	36	11.575,84211	2.890,29089
İzmir	172	15	1.493	356,553	91	15	6.740,00000	1.341,12165
Kayseri	76	9	1.582	700,713	58	9	3.974,00000	880,20694
Mersin	328	84	6.537	2.693,049	153	75	19.057,0000	5.747,5000

Yukarıdaki tabloda 2011 yılı için etkin bulunmayan serbest bölgelerin mevcut ve hedef değerleri ifade edilmiştir. Mevcut ve hedef arasındaki değişim oranından yararlanılarak etkinliği düşük karar birimlerinin ne kadar bir iyileştirme oranı ile etkinliklerinin artabileceğine ilişkin değerlendirme yapılabilmektedir.

2012 yılındaki girdi ve çıktı olarak kullanılan değişkenler ile bu değişkenlerin değerleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 45
Serbest Bölgelerin Girdi ve Çıktı Değişkenleri (2012)

Serbest Bölge	Girdi		Çıktı	
	Yerli İşletme Sayısı	Yabancı İşletme Sayısı	Toplam İstihdam	Toplam Ticaret Hacmi (milyon USD)
Adana Yumurtalık SB	15	3	211	295,816
Antalya SB	74	38	3.627	749,707
Avrupa SB	101	42	2.153	2.364,905
Bursa SB	94	22	8.041	1.532,317
Denizli SB	20	3	38	72,293
Ege SB	141	81	19.970	5.221,937
Gaziantep SB	15	4	183	102,659
İstanbul AHL SB	149	44	1.271	2.103,566
İstanbul End. ve Tic. SB	427	88	2.820	3.220,084
İstanbul Trakya SB	197	36	1.304	1.443,596
İzmir SB	170	16	1.505	326,535
Kayseri SB	78	8	1.792	696,971
Kocaeli SB	22	8	1.636	738,265
Mersin SB	339	82	7.829	3.832,246
Rize SB	1	0	0	4,012
Samsun SB	24	2	367	70,139
Trabzon SB	1	3	83	70,079
TÜBİTAK-MAM SB	21	11	3.103	208,007

Yukarıda gösterilen verilere göre serbest bölgelerin çıktı odaklı ölçeğe değişken getiri (VRS) modeline göre etkinlik değerleri aşağıdaki tabloda ifade edilmektedir:

Tablo 46
2012 Yılı Etkinlik Tablosu

Serbest Bölge	Etkinlik Değeri (%)
Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi	100
Antalya Serbest Bölgesi	36
Avrupa Serbest Bölgesi	83
Bursa Serbest Bölgesi	100
Denizli Serbest Bölgesi	24
Ege Serbest Bölgesi	100
Gaziantep Serbest Bölgesi	27
İstanbul AHL Serbest Bölgesi	71
İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölge	61
İstanbul Trakya Serbest Bölgesi	58
İzmir Serbest Bölgesi	27
Kayseri Serbest Bölgesi	97
Kocaeli Serbest Bölgesi	100
Mersin Serbest Bölgesi	73
Rize Serbest Bölgesi	100
Samsun Serbest Bölgesi	50
Trabzon Serbest Bölgesi	100
TÜBİTAK-MAM Serbest Bölgesi	100

2012 yılına ilişkin çıktı odaklı VZA sonucuna göre etkinliği % 100 olarak tespit edilen serbest bölgeler Adana Yumurtalık, Bursa, Ege, Kocaeli, Rize, Trabzon ve TÜBİTAK- MAM Serbest Bölgeleridir.

Aşağıdaki tabloda etkinlik oranları yetersiz olan serbest bölgeler ve referans gösterilen etkin bölgeler ve ağırlıkları gösterilmektedir.

Tablo 47
Referans Grupları ve Referans Grubundaki Ağırlık Oranları (2012)

Referans Gören SB	Referans Gösterilen SB'ler ve Ağırlıkları
Antalya	Bursa SB (% 12,4), Ege SB (% 36,6), TÜBİTAK- MAM SB (%51)
Avrupa	Ege SB (% 46,6), Kocaeli SB (% 53,4)
Denizli	Adana Yumurtalık SB (% 100)
Gaziantep	Adana Yumurtalık SB (% 36,2), Kocaeli SB (% 36,4), Rize SB (% 27,4)
İstanbul AHL	Ege SB (% 49,3), Kocaeli SB (% 50,7)
İstanbul End. ve Tic	Ege SB (% 100)
İstanbul Trakya	Ege SB (% 38,4), Kocaeli SB (% 61,6)
İzmir	Bursa SB (% 60,5), Kocaeli SB (% 33,5), Rize SB (% 6)
Kayseri	Bursa SB (% 5,5), Kocaeli SB (% 85), Rize (% 9,6)
Mersin	Ege SB (% 100)
Samsun	Bursa SB (% 9,1), Rize SB (% 90,9)

Yukarıdaki tabloya göre etkin olmayan serbest bölgelere bakıldığında örneğin Antalya Serbest Bölgesi için kendisine % 12,4 oranında Bursa Serbest Bölgesi'ni, % 36,6 oranında Ege Serbest Bölgesi'ni ve % 51 oranında da TÜBİTAK-MAM Serbest Bölgesi'ni referans alması gerektiği görülmektedir.

Aşağıdaki tabloda 2012 yılında etkin olmayan serbest bölgeler için hesaplanan potansiyel iyileştirme oranları gösterilmektedir.

Tablo 48
Serbest Bölgelerin Mevcut Değerleri ve Hedef Değerleri (2012)

SB	Mevcut Değer				Hedef Değer			
	Yerli İşletme Sayısı	Yabancı İşletme Sayısı	Toplam İstihdam	Toplam Ticaret Hacmi (milyon USD)	Yerli İşletme Sayısı	Yabancı İşletme Sayısı	Toplam İstihdam	Toplam Ticaret Hacmi (milyon USD)
Antalya	74	38	3.627	749,707	74	38	9.892,51346	2.208,47152
Avrupa	101	42	2.153	2.364,905	77	42	10.175,12329	2.826,55059
Denizli	20	3	38	72,293	15	3	211,00000	295,81600
Gaziantep	15	4	183	102,659	13	4	672,21841	377,09984

Tablo 48 (Devamı)
Serbest Bölgelerin Mevcut Değerleri ve Hedef Değerleri (2012)

İstanbul AHL	149	44	1.271	2.103,566	80	44	10.677,42466	2.949,39092
Endüstri ve Ticaret	427	88	2.820	3.220,084	141	81	19.970,0000	5.221,93700
İstanbul Trakya	197	36	1.304	1.443,596	67	36	8.668,21918	2.458,02960
İzmir	170	16	1.505	326,971	64	16	5.416,80427	1.175,26657
Kayseri	78	8	1.792	696,971	23	8	1.829,29435	711,47607
Mersin	339	82	7.829	3.832,246	141	81	19.970,0000	5.221,93700
Samsun	24	2	367	70,139	9	2	731,0000	142,94882

2013 yılındaki girdi ve çıktı olarak kullanılan değişkenler ile bu değişkenlerin değerleri aşağıdaki tabloda verilmiştir

Tablo 49
Serbest Bölgelerin Girdi ve Çıktı Değişkenleri (2013)

Serbest Bölge	Girdi		Çıktı	
	Yerli İşletme Sayısı	Yabancı İşletme Sayısı	Toplam İstihdam	Toplam Ticaret Hacmi (milyon USD)
Adana Yumurtalık SB	15	2	758	397,467
Antalya SB	76	34	3.710	902,379
Avrupa SB	100	37	3.012	2.439,927
Bursa SB	79	32	7.940	1.907,397
Denizli SB	21	3	38	56,783
Ege SB	126	73	17.265	4.680,242
Gaziantep SB	12	6	141	199,045
İstanbul AHL SB	132	49	1.185	1.797,352
İstanbul End. ve Tic. SB	355	78	4.344	3.367,671
İstanbul Trakya SB	181	31	1.576	1.723,958
İzmir SB	159	24	1.471	368,283
Kayseri SB	80	10	2.797	798,250
Kocaeli SB	23	7	1.398	662,729
Mersin SB	345	92	8.208	3.552,257
Rize SB	1	0	4	3,657
Samsun SB	22	2	408	91,521
Trabzon SB	3	2	52	57,828
TÜBİTAK-MAM SB	19	10	2.699	233,652

Yukarıda gösterilen verilere göre serbest bölgelerin çıktı odaklı ölçeğe değişken getiri (VRS) modeline göre etkinlik değerleri aşağıdaki tabloda ifade edilmektedir:

Tablo 50
2013 Yılı Etkinlik Tablosu

Serbest Bölge	Etkinlik Değeri (%)
Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi	100
Antalya Serbest Bölgesi	44
Avrupa Serbest Bölgesi	97
Bursa Serbest Bölgesi	100
Denizli Serbest Bölgesi	12
Ege Serbest Bölgesi	100
Gaziantep Serbest Bölgesi	48
İstanbul AHL Serbest Bölgesi	55
İstanbul End. ve Ticaret Serbest Bölge	77
İstanbul Trakya Serbest Bölgesi	80
İzmir Serbest Bölgesi	24
Kayseri Serbest Bölgesi	100
Kocaeli Serbest Bölgesi	94
Mersin Serbest Bölgesi	75
Rize Serbest Bölgesi	100
Samsun Serbest Bölgesi	53
Trabzon Serbest Bölgesi	73
TÜBİTAK-MAM Serbest Bölgesi	100

2013 yılına ilişkin çıktı odaklı VZA sonucuna göre etkinliği % 100 olarak tespit edilen serbest bölgeler Adana Yumurtalık, Bursa, Ege, Kayseri, Rize ve TÜBİTAK-MAM Serbest Bölgeleridir.

Aşağıdaki tabloda etkinlik oranları yetersiz olan serbest bölgeler ve referans gösterilen etkin bölgeler ve ağırlıkları gösterilmektedir.

Tablo 51
Referans Grupları ve Referans Grubundaki Ağırlık Oranları (2013)

Referans Gören SB	Referans Gösterilen SB'ler ve Ağırlıkları
Antalya	Adana Yumurtalık SB (% 26), Bursa SB (% 70,6), Ege SB (% 13,8)
Avrupa	Adana Yumurtalık SB (% 50,7), Ege SB (% 49,3),
Denizli	Adana Yumurtalık SB (% 98,6), Ege SB (% 0,14)
Gaziantep	Adana Yumurtalık SB (% 6,9) Ege SB (% 8), Rize SB (% 85,1)
İstanbul AHL	Adana Yumurtalık SB (% 33,8), Ege SB (% 66,2),
İstanbul End. ve Tic.	Ege SB (% 100)
İstanbul Trakya	Adana Yumurtalık SB (% 59,2), Ege SB (% 40,8),
İzmir	Adana Yumurtalık SB (% 24), Bursa SB (% 76), Kayseri SB (% 40,1)
Kocaeli	Adana Yumurtalık SB (% 93), Bursa SB (% 7)
Mersin	Ege SB (% 100)
Samsun	Adana Yumurtalık SB (% 100)
Trabzon	Ege SB (% 1,6), Rize SB (% 98,4)

Yukarıdaki tabloya göre etkin olmayan serbest bölgelere bakıldığında örneğin Antalya Serbest Bölgesi için kendisine % 26 oranında Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi'ni, % 70,6 oranında Bursa Serbest Bölgesi'ni ve % 13,8 oranında da Ege Serbest Bölgesi'ni referans alması gerektiği görülmektedir.

Aşağıdaki tabloda 2013 yılında etkin olmayan serbest bölgeler için hesaplanan potansiyel iyileştirme oranları gösterilmektedir.

Tablo 52
Serbest Bölgelerin Mevcut Değerleri ve Hedef Değerleri (2013)

SB	Mevcut Değer				Hedef Değer			
	Yerli İşletme Sayısı	Yabancı İşletme Sayısı	Toplam İstihdam	Toplam Ticaret Hacmi (milyon USD)	Yerli İşletme Sayısı	Yabancı İşletme Sayısı	Toplam İstihdam	Toplam Ticaret Hacmi (milyon USD)
Antalya	76	34	3.710	902,379	76	34	8.354,65840	2.032,09388
Avrupa	100	37	3.012	2.439,927	69	37	8.895,25352	2.508,69411
Denizli	21	3	38	56,783	16	3	990,49296	457,78777
Gaziantep	12	6	141	199,045	12	6	1.442,01036	406,27384
İstanbul AHL	132	49	1.185	1.797,352	88	49	11.685,16901	3.232,54341
End. ve Ticaret	355	78	4.344	3.367,671	126	73	17,265,0000	4.680,24200
İstanbul Trakya	181	31	1.576	1.723,958	60	31	7.500,29577	2.146,76946
İzmir	159	24	1.471	368,283	80	24	6.064,56835	1.518,33951
Kocaeli	23	7	1.398	662,729	22	7	1.920,46479	699,07087
Mersin	345	92	8.208	3.552,257	126	73	17.265,0000	4.680,24200
Samsun	22	2	408	91,521	15	2	758,0000	397,46700
Trabzon	3	2	52	57,828	3	1	280,17600	78,48236

2014 yılındaki girdi ve çıktı olarak kullanılan değişkenler ile bu değişkenlerin değerleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 53
Serbest Bölgelerin Girdi ve Çıktı Değişkenleri (2014)

Serbest Bölge	Girdi		Çıktı	
	Yerli İşletme Sayısı	Yabancı İşletme Sayısı	Toplam İstihdam	Toplam Ticaret Hacmi (milyon USD)
Adana Yumurtalık SB	14	4	1.877	515,980
Antalya SB	76	35	4.478	833,450
Avrupa SB	104	40	3.322	2.447,756
Bursa SB	78	29	9.271	1.934,424
Denizli SB	19	3	33	121,408
Ege SB	115	69	17.042	4.293,424
Gaziantep SB	9	6	155	134,455
İstanbul AHL SB	113	46	1.246	1.518,458
İstanbul End. ve Tic. SB	315	73	4.367	3.327,829
İstanbul Trakya SB	153	29	2.047	1.633,496
İzmir SB	152	23	1.543	319,987
Kayseri SB	79	13	3.562	806,459
Kocaeli SB	14	7	1.358	700,819
Mersin SB	332	106	9.334	3.509,193
Rize SB	3	0	2	3,522
Samsun SB	23	2	401	111,085
Trabzon SB	5	2	47	46,569
TÜBİTAK-MAM SB	18	6	1.416	174,486

Yukarıda gösterilen verilere göre serbest bölgelerin çıktı odaklı ölçeğe değişken getiri (VRS) modeline göre etkinlik değerleri aşağıdaki tabloda ifade edilmektedir:

Tablo 54
2014 Yılı Etkinlik Tablosu

Serbest Bölge	Etkinlik Değeri (%)
Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi	100
Antalya Serbest Bölgesi	44
Avrupa Serbest Bölgesi	93
Bursa Serbest Bölgesi	100
Denizli Serbest Bölgesi	31
Ege Serbest Bölgesi	100
Gaziantep Serbest Bölgesi	35
İstanbul AHL Serbest Bölgesi	51
İstanbul End. ve Ticaret Serbest Bölge	77
İstanbul Trakya Serbest Bölgesi	82
İzmir Serbest Bölgesi	20
Kayseri Serbest Bölgesi	78
Kocaeli Serbest Bölgesi	100
Mersin Serbest Bölgesi	81
Rize Serbest Bölgesi	100
Samsun Serbest Bölgesi	42
Trabzon Serbest Bölgesi	35
TÜBİTAK-MAM Serbest Bölgesi	59

2014 yılına ilişkin çıktı odaklı VZA sonucuna göre etkinliği % 100 olarak tespit edilen serbest bölgeler Adana Yumurtalık, Bursa, Ege, Kocaeli ve Rize Serbest Bölgeleridir.

Aşağıdaki tabloda etkinlik oranları yetersiz olan serbest bölgeler ve referans gösterilen etkin bölgeler ve ağırlıkları gösterilmektedir.

Tablo 55
Referans Grupları ve Referans Grubundaki Ağırlık Oranları (2014)

Referans Gören SB	Referans Gösterilen SB'ler ve Ağırlıkları
Antalya	Adana Yumurtalık SB (% 18,5), Bursa SB (% 55), Ege SB (% 26,5)
Avrupa	Ege SB (%53,2), Kocaeli SB (%46,8)
Denizli	Adana Yumurtalık SB (% 75), Rize SB (% 25)
Gaziantep	Kocaeli SB (% 54,5), Rize SB (% 45,5)
İstanbul AHL	Ege SB (% 62,9), Kocaeli SB (% 37,1)
İstanbul End. ve Tic.	Ege SB (% 100)
İstanbul Trakya	Ege SB (% 35,5), Kocaeli SB (% 64,5)
İzmir	Adana Yumurtalık SB (% 24), Bursa SB (% 76)
Kayseri	Adana Yumurtalık SB (% 64,2), Bursa SB (% 35,7)
Mersin	Ege SB (% 100)
Samsun	Adana Yumurtalık SB (% 50), Rize SB (% 50)
Trabzon	Kocaeli SB (% 18,2), Rize SB (% 81,8)
TÜBİTAK-MAM	Adana Yumurtalık SB (% 94,7), Bursa SB (% 0,35)

Yukarıdaki tabloya göre etkin olmayan serbest bölgelere bakıldığında örneğin Antalya Serbest Bölgesi için kendisine % 18,5 oranında Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi'nden, % 55 oranında Bursa Serbest Bölgesi'nden ve % 26,5 oranında da Ege Serbest Bölgesi'nden referans alması gerektiği görülmektedir.

Aşağıdaki tabloda 2014 yılında etkin olmayan serbest bölgeler için hesaplanan potansiyel iyileştirme oranları gösterilmektedir.

Tablo 56
Serbest Bölgelerin Mevcut Değerleri ve Hedef Değerleri (2014)

SB	Mevcut Değer				Hedef Değer			
	Yerli İşletme Sayısı	Yabancı İşletme Sayısı	Toplam İstihdam	Toplam Ticaret Hacmi (milyon USD)	Yerli İşletme Sayısı	Yabancı İşletme Sayısı	Toplam İstihdam	Toplam Ticaret Hacmi (milyon USD)
Antalya	76	35	4.478	833,450	76,00000	35,00000	9.968,01896	2.298,60499
Avrupa	104	40	3.322	2.447,756	67,75806	40,00000	9.705,93548	2.613,01198
Denizli	19	3	33	121,408	11,25000	3,00000	1.408,25000	387,86550
Gaziantep	9	6	155	134,455	9,00000	3,81818	741,63636	383,86582

Tablo 56 (Devamı)
Serbest Bölgelerin Mevcut Değerleri ve Hedef Değerleri (2014)

İstanbul AHL	113	46	1.246	1.518,458	77,53226	46,00000	11.223,74194	2.960,68344
End. ve Ticaret	315	73	4.367	3.327,829	115,00000	69,00000	17.042,00000	4.293,42400
İstanbul Trakya	153	29	2.047	1.633,496	49,83871	29,00000	6.923,29032	1.975,61432
İzmir	152	23	1.543	319,987	62,64000	23,00000	7.496,44000	1.593,99744
Kayseri	79	13	3.562	806,459	36,97504	13,00000	4.534,80772	1.026,70873
Mersin	332	106	9.334	3.509,193	115,00000	69,00000	17.042,00000	4.293,42400
Samsun	23	2	401	111,085	8,50000	2,00000	939,50000	259,75100
Trabzon	5	2	47	46,569	5,00000	1,27273	248,54545	130,30327
TÜBİTAK- MAM	18	6	1.416	174,486	18,00000	6,00000	2.399,00122	630,98806

Yukarıdaki tabloda 2014 yılı için etkin bulunmayan serbest bölgelerin mevcut ve hedef değerleri ifade edilmiştir. Mevcut ve hedef arasındaki değişim oranından yararlanılarak etkinliği düşük karar birimlerinin ne kadar bir iyileştirme oranı ile etkinliklerinin artabileceğine ilişkin değerlendirme yapılabilir.

SONUÇ

Serbest bölge bir ülkenin siyasi sınırları içerisinde bulunmakla beraber gümrük bölgesi dışında sayılan, ülkede geçerli olan mevzuatın uygulanmadığı, sınaî ve ticaret faaliyetleri için teşvik ve avantajların sağlandığı ve fiziki olarak ülkenin diğer kısımlarından ayrılan alanlardır.

Çalışmada ABD, İngiltere, Almanya, Hollanda gibi gelişmiş ülkelerle küresel ekonomide oldukça önemli yeri olan Çin ve Rusya gibi gelişmekte olan ülkelerde de var olan serbest bölge uygulamaları araştırılmıştır. Farklı ülkelerde çeşitli amaçlar doğrultusunda değişik türlerde kurulan serbest bölgeler bulunmakla beraber gelişmiş ülkelerde daha çok ticaret bölgeleri, gelişmekte olan ülkelerde ise üretim ağırlıklı bölgeler faaliyet göstermektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nde 1927, 1946 ve 1953 yıllarında serbest bölge kurmak için girişimde bulunulmuş ancak çeşitli nedenlerden dolayı uygulamaya 1980'lerde başlanmıştır. Türkiye'nin ihracata yönelik sanayileşme politikası benimsemesiyle 1985 yılında 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra gerçek anlamda serbest bölgeler kurulmaya başlanmış, ilk serbest bölge olarak Mersin ve Antalya Serbest Bölgeleri 1987 yılında faaliyete başlayarak günümüze kadar toplam 21 tane serbest bölgeye ulaşmıştır.

Yer ve sınırları tespit edilen serbest bölgeler, kurulduğu bölgeye göre karma bir yapıya sahip olmaktadır. Örneğin; Antalya Serbest Bölgesi ilk kurulan serbest bölge olmakla beraber bünyesinde liman işletmesi bulunduran birçok serbest bölgeden biridir. Ege Serbest Bölgesi ise teknopark olma yolunda kurulan ve işletilen bir serbest bölgedir. İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi ise tekstil ve elektronik ayrıca depolama alanında faaliyet göstermektedir. İstanbul Deri Serbest Bölgesi ise deri ve deriye dayalı her türlü imalat, depolama ve alım- satım faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Türkiye'de tapu mülkiyeti uygulamasını gerçekleştiren ilk serbest bölgesi İstanbul Trakya Serbest Bölgesidir. AR-GE'ye dayalı ileri teknoloji alanlarında faaliyete göstermek amacıyla TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi Serbest Bölgesi kurulmuştur. Dünyada ve Türkiye'de ilk serbest bölge statüsünde borsa işlemleri yapmak ve uluslararası finansman merkezi olmak amacıyla İMKB

Menkul Kıymetler Serbest Bölgesi faaliyete başlamış ancak 2007 yılında Bakanlar Kurulu Kararı'yla İMKB Serbest Bölgesi'nin faaliyetine son verilmiştir.

Bu çalışmanın temel amacı Türkiye'de uygulamada bulunan serbest bölgelerin performanslarını karşılaştırarak etkin olup olmadıklarını belirlenmesidir. Bu nedenle faaliyetteki 18 serbest bölgenin VZA ile göreceli karşılaştırması yapılmış, performansları kendi aralarında mukayese edilmiştir.

VZA yöntemi; doğrusal programlama tabanlı, lineer bir matematiksel yöntem olup ilgili girdi-çıkıtı ilişkisi uyarınca kullanılabilen, performans ölçümünde ve karşılaştırılmasında faydalanan bir yöntem olarak bilinmektedir. VZA sayesinde Türkiye'de faaliyette bulunan 18 tane serbest bölgelerin yerli ve yabancı firma sayısı girdi, istihdam ve ticaret hacmi ise çıktı olarak kullanılarak, Türkiye'de serbest bölgelerinin etkinlikleri, ölçeğe değişken getiri (VRS) yöntemi ile hesaplanmıştır.

Analiz sonucu 2010 yılında 18 serbest bölgeden Adana Yumurtalık, Bursa, Ege, İstanbul Atatürk Havalimanı, İstanbul Endüstri ve Ticaret, Kayseri, Kocaeli, Rize, Samsun ve Trabzon Serbest Bölgeleri etkin bulunmuştur. 2011'de Adana Yumurtalık, Bursa, Ege, Kocaeli, Rize, Samsun, Trabzon ve TÜBİTAK-MAM Serbest Bölgeleri etkin olarak hesaplanmıştır. 2012 yılında Adana Yumurtalık, Bursa, Ege, Kocaeli, Rize, Trabzon ve TÜBİTAK-MAM Serbest Bölgeleri etkin bulunmuştur. 2013'te yılında 18 serbest bölgeden Adana Yumurtalık, Bursa, Ege, Kayseri, Rize ve TÜBİTAK-MAM Serbest Bölgeleri etkin bulunmuştur. Son yıl olarak 2014 yılında 18 serbest bölgeden Adana Yumurtalık, Bursa, Ege, Kocaeli ve Rize Serbest Bölgeleri etkin bulunmuştur.

Dolayısıyla söz konusu 2010-2014 döneminde her bir yılda da başarılı olarak tespit edilen serbest bölgeler; Adana Yumurtalık, Bursa, Ege ve Rize Serbest Bölgeleridir. Kocaeli Serbest Bölgesi 2013 hariç her yıl etkin olarak hesaplanmıştır. Trabzon ve TÜBİTAK-MAM Serbest Bölgeleri 3 yıl, Kayseri ve Samsun Serbest Bölgeleri 2 yıl ayrıca İstanbul Atatürk Havalimanı ve İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgeleri ise bir yıl etkin olarak tespit edilmişlerdir.

Dönem boyunca hiçbir yılda etkin bulunmayan serbest bölgeler; Mersin, Antalya, Avrupa, İstanbul Trakya, İzmir, Denizli ve Gaziantep Serbest Bölgeleridir. Bu

bölgelerden İzmir, Denizli ve Gaziantep yıllar itibariyle genel olarak düşük etkinlik değerlerine sahip olmuşlar; diğerleriye nispeten daha iyi sonuçlar elde etmişlerdir.

KAYNAKÇA

- AKIN, Hakan (2006), “*Yeni İşim Dış Ticaret*”, Elma Yayınevi, Ankara.
- AKSOY, Fahri (2010), Serbest Bölgelerin Avantajları, Ülke Ekonomisine Etkileri: Kayseri Serbest Bölge Uygulaması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ANDREEV, A ., BORİSOVA, L., PLUCHEVSKAYA, E. (2012), “*Regional'naya Ekonomika*”, Piter, Moskova.
- ARSLAN, Erdal (2005), *Serbest Bölgeler ve Serbest Bölgelerin Türkiye Ekonomisine Katkısı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- ARSLAN, Abdullah (2009), *Serbest Bölgelerde Özellikle Muhasebe İşlemleri ve Vergi Boyutu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ARTUT, A. (2013), *İktisadi ve İdari Bilimler Fakülte'lerinin Bulanık Veri Zarflama Analizi ile Etkinlik Ölçümü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AVDOKUSHİN, E. (1999), *Mezhdunarodnye Ekonomicheskije Otnosheniya, Marketing*, Moskova.
- BAYSAL, M. ve TOKLU, B. (2001), “*Veri Zarflama Analizi ile Bazı Orta Öğretim Kurumlarının Performanslarının Değerlendirilmesi*”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 6, sayı: 2, s:206
- BEHDİOĞLU, S. ve ÖZCAN, G. (2009), “*Veri Zarflama Analizi ve Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama*”, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 3: 3001- 326
- BİLDİK, Akın (2006), *Türkiye’de Serbest Bölge Uygulamaları ve Mali Teşvikler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BOUSSOFIANE, A., DYSON, R.G., THANASSOULİS, E., (1991), “*Applied Data Envelopment Analysis*”, European Journal of Operational Research, Vol. 52, Issue 1, pp.1-15
- BULUT, İnan (2005), *Serbest Bölgelerin Bugünü ve Geleceği Bakımından Vergi ve Teşvik Politikaları: Türkiye Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÇAKMAKLISOY, Naci (2001), *Türkiye’de Serbest Bölge, Performansları ve Serbest Bölge Uygulanabilirliği Açısından Eskişehir Organize Sanayi Bölge*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- ÇARPAR, Fulya (2006), *Serbest Bölgelerin Vergilendirme Karşısındaki Durumu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÇELENK, Beril (2007), *Avrupa Birliği'ne Geçiş Sürecinin Türkiye Serbest Bölgeleri Üzerine Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DEMİRTAŞ, Emine (2006), *Türkiye'de Vergisel Açından Serbest Bölgeler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DOĞAN, Cengiz (2006), *Vergi Cennetleri, Serbest Bölgeler ve Kıyı Banklarının Mali Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DÜZENLİ, Celal (2006), *Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkileri: Serbest Bölgeler Açısından Bir Analiz*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- EBİRİ, R. (2006), *Serbest Bölgelerin Ekonomiye Etkileri ve Türkiye Uygulamasının Mali Yönden İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GÖKALP, Gökhan, (2013), *Vergi Hukuk Açısından Serbest Bölgeler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- GÜMÜŞ, E. 2007. "Serbest Bölgelerde Vergi Uygulamalarının Değerlendirilmesi", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 21(1): 47-60
- İNAN, D. (2007), *Türkiye'deki Serbest Bölgelerde İhracata Yönelik Üretimin Rekabet Avantajları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KABAKOZ, S. (2012), *Türkiye'deki Serbest Bölgelerin Performans Açısından Değerlendirmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- KANİ, C. (2007). *Türkiye'de Serbest Bölge Uygulamaları Sorunları ve Avrupa Birliği Uygulamalarıyla Karşılaştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- KARADUMAN, N. ve YILDIZ, Z. 2002. "Serbest Bölge Uygulamalarının Dış Ticarete ve Yabancı Sermayeye Kısıkları", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C.7, S.1: 133-152
- KARAKUZEY, M. 2003, "Serbest Bölgeler ve İlgili Mevzuat", Ünal Baskı ve Cilt Evi, 1.Baskı, İstanbul
- MUZHABAYEVA, F. 2006. *Dünya'da ve Türkiye'de Serbest Bölge Uygulamaları: Ege Serbest Bölgesinin İzmir Ekonomisine Etkisi*,

Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

- OĞUZ, B. (2010). *Serbest Bölgelerde Mali Yapı Sorunları: Ege Serbest Bölge Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ONURSAL, D. (2007). *Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Serbest Bölge Uygulamaları ve Türkiye'deki uygulamaların AB'ye Uyum, Mali Uygulamaları ve İktisadi Sonuçlar Açısından İncelenmesi ve Değerlendirmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ORGAN, İ. (2003), *Serbest Bölgelerle İlgili Türkiye Uygulamasının Avrupa Birliği'ne Uyum Açısından Değerlendirmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ORHAN, Aydın, (2003), *Serbest Bölgelerin Sağladığı Avantajlar: KOSKAŞ Örneği*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6: 117-131
- ORUÇ, K. (2008), *Veri Zarflama Analizi ile Bulanık Ortamda Etkinlik Ölçümleri ve Üniversitelerde Bir Uygulama*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZCAN, A.İ., (2005), *Celal Bayar Üniversitesi'ne Bağlı Meslek Yüksekokullarının Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi ile Ölçülmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- ÖZDEMİR, A. Faruk, (2007), *Serbest Bölge Rejiminde Dış Ticaret İşlemleri ve Muhasebe Uygulamaları*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- ÖZDEN, H. (2008), *Veri Zarflama Analizi (VZA) ile Türkiye'deki Vakıf Üniversitelerinin Etkinliğinin Ölçülmesi*, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt: 37, Sayı: 2: 167- 185
- ÖZDOĞAN, B. 2006, "Serbest Bölgeler", Siyasal Kitabevi, Ankara
- ÖZER, A., ÖZTÜRK, M. KAYA, A. (2010), *İşletmelerde Etkinlik ve Performans Ölçümde VZA, Kümeleme ve TOPSIS Analizlerinin Kullanımı: İMKB İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14: 233-260
- ÖZTÜRK, N. 2012, "Dış Ticaret Kuram Politika Uygulama", Ekin Yayınevi, Bursa
- PAKSOY, S. ve GÜLLÜ, M. (2011), *Serbest Bölgeler Üzerine Bir Araştırma: Gaziantep Örneği*, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, www.esosder.org Cilt: 10, Sayı: 35
- PEKÇETİN, A. (2011), *Serbest Bölge ve Nitelikli Sanayi Bölgelerinin İhracata Olan Katkılarının İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

- SARVAN, F, DURMUŞ, E, YENİDAĞAN, T. ve DİRLİK, O. (2010), *Antalya Serbest Bölgesi'nde Yat Üretimi Kümesinin Gelişimi: Kaynaklara Dayalı Bir Analiz*, Akdeniz İtisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19: 286-312
- SEFİKHANOV, A., (2005), *Serbest Bölgeler ve Vergi Rekabeti*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
- ŞAKAR, Y., (2007), *Vergi Hukukunda Serbest Bölgeler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TEKTÜFEKÇİ, F.(2010), *İMKB'ye Kayıtlı Halka Açık Teknoloji Şirketlerinde Finansal Etkinliğin Veri Zarflama Analizi (VZA) İle Değerlendirilmesi*, Organizasyon ve Yönetim Bilimler Dergisi, cilt 2, sayı2
- TIRAŞ, H. (2008), *Serbest Bölgelerin Ekonomik Etkileri ve Kayseri Serbest Bölgesinde Uygulama*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- TOMANBAY, M. (2003), “Dış Ticaret Rejimi ve İhracatın Finansmanı”, Hatiboğlu Yayınları, Ankara
- TOROSLU, M. V. 2000, “Serbest Bölgeler”, Beta Yayınevi, İstanbul
- URAL, Ö. (2009), *Avrupa Birliği ve Türkiye’de Serbest Bölgelerin Vergilendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- UZANDAÇ, G. (2008), *Serbest Bölgelerin Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri: Türkiye Uygulaması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- UZAY, N. ve TIRAŞ, H. (2009), *Serbest Bölgelerin Ekonomik Etkileri: Kayseri Serbest Bölgesi İçin Bir Uygulama*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 26: 247-277
- YAVUZ, S. ve İŞÇİ, Ö. 2013, “*Veri Zarflama Analizi ile Türkiye’de Gıda İmalatı Yapan Firmaların Etkinliklerinin Ölçülmesi*”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 36: 157-174
- YAVUZASLAN, S. (2010), *Serbest Bölgelerde Karşılaşılan Muhasebe- Vergi Soruları ve Kayseri Serbest Bölgesi’nde Bir Uygulama*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YAYLA, T. (2010), *Küreselleşme Sürecinde Serbest Bölgelerin Türkiye Dış Ticareti Üzerine Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YAZICILAR, S. (2007). *Avrupa Birliği ve Türkiye’de Serbest Bölgeler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- YILMAZ, A. ve ÇAPRAZ, K., 2013, “*Comparison of Free Zones in Turkey by Means of DEA*”, Data Envelopment Analysis and Performance Measurement, Samsun: 77-84.
- YÖNEL, E, (2009), *Türkiye’de Serbest Bölgeler: Toplumsal Cinsiyet Açısından Bir İrdeleme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla: Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi, www.taysev.com, 2015
- Avrupa Serbest Bölgesi, www.asb.com.tr, 2015
- Bursa Serbest Bölgesi, www.buseb.com, 2015
- Denizli Serbest Bölgesi, www.denser.com.tr, 2015
- Ege Serbest Bölgesi, www.esbas.com.tr, 2015
- Ekonomik Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr, 2015
- Gaziantep Serbest Bölgesi, www.freezone-antep.gov.tr, 2015
- İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi, www.isbi.com.tr, 2015
- İstanbul Trakya Serbest Bölgesi, www.isbas.com.tr, 2015
- İzmir Serbest Bölgesi, www.izbas.net, 2015
- Kocaeli Serbest Bölgesi, www.kosbas.com.tr, 2015
- Mardin Serbest Bölgesi, www.masbas.com.tr, 2015
- Mersin Serbest Bölgesi, www.mesbas.com.tr, 2015
- Mersin Ticaret ve Sanayi Odası, www.mtso.org.tr, 2015
- Resmi Gazete, www.resmigazete.gov.tr, 2014
- Serbest Bölgeler Kanunu, www.mevzuat.gov.tr, 2015
- TÜBİTAK- Marmara Araştırma Merkezi Teknoloji Serbest Bölgesi, www.marmarateknokent.tubitak.gov.tr, 2015
- Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, www.tusiad.org, 2014
- WEPZA (Word Export Processing Zones Association), www.wepza.org, 2015

ÖZGEÇMİŞ

Manchuk YERENKHAN 1988 yılında Bainur, Moğolistan’da dünyaya geldi. İlk ve orta öğrenimini Almatı’da tamamladıktan sonra 2012 yılında Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstriyel İlişkiler Bölümü’nden mezun oldu. 2013 yılından beri Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası Ticaret EABD yüksek lisans öğrencisidir.